

Framover.

Stortingsvalgprogram for Venstre 2025–29

Stortingsvalgprogrammet ble vedtatt
på Venstres landsmøte i mars 2025.

Innledning

Venstre er Norges sosialliberale parti og representerer den liberale idétradisjonen i norsk politikk. Vi vil at du skal få bestemme mer over ditt eget liv og ha frihet til å velge hvem du vil være, hvordan du vil leve og hvordan du vil bidra til samfunnet.

Verden står overfor store utfordringer i årene som kommer. Klima- og naturkrisen vil gjøre det vanskeligere å bo over store deler av kloden, og skape mer fattigdom, mer nød og mer ufrie liv om vi ikke klarer å omstille oss til et bærekraftig samfunn på kort tid. Venstre mener at friheten skal gjelde for alle, også de som kommer etter oss. Derfor jobber vi hver dag for å sikre en klode med ren luft, rent vann og hvor dyr og planter trives.

Over hele verden er det liberale demokratiet under stadig sterkere press. Frihetskampen, både for oss som lever nå og for fremtidens generasjoner, står i dag i Ukraina og andre steder der friheten er under angrep fra diktatorer og autoritære bevegelser som forsøker å undertrykke folk for å styrke sin egen makt. Venstre står kompromissløst på frihetens og demokratiets side, og vil alltid søke internasjonalt samarbeid for å løse våre felles utfordringer, som klima, miljø og global fattigdom.

For oss handler frihet om mange ting som spiller sammen for å skape gode liv. Kunnskap, økonomisk handlefrihet for individer og familier, innovasjon og bærekraft går hånd i hånd når vi skal skape morgendagens velferdssamfunn. Skolen skal gi alle nok kunnskap til å få et godt og fritt liv, uansett hvem foreldrene dine er og hvor du kommer fra.

Vi tror at gode og motiverte lærere er viktigst for å få til dette. Vi vil også gjøre alt vi kan for at alle som kan jobbe, får jobbe, fordi å ha en jobb betyr flere muligheter for hver enkelt. Venstre vil arbeide mot alle former for diskriminering, enten det er basert på kjønn, seksualitet, etnisitet, religion, funksjonsdyktighet eller alder.

Norge skal gjennom store endringer de kommende tiårene. Vi skal gå bort fra en økonomi basert på olje og gass, og over til en sirkulær og fornybar økonomi basert på bærekraftig ressursutnyttelse og global rettferdighet. Sammen med endringene som skjer i befolkningssammensetningen vår, der stadig flere lever lenger og andelen av oss som er i arbeid blir lavere, stiller dette store krav til en mer ansvarlig offentlig pengebruk i Norge.

Venstre vil at Norge også i fremtiden skal være et godt land å bo i med et sosialt sikkerhetsnett som favner bredt og treffer dem som trenger det mest. For å oppnå dette må vi sørge for gode, internasjonale konkurransevilkår for næringslivet vårt, og prioritere den offentlige pengebruken hardere enn det norske politikere har gjort de siste tiårene.

Venstre mener at opprusting av Forsvaret og støtte til Ukraina har overordnet prioritet i neste periode, og hvorvidt Venstre vil lykkes med de andre punktene i dette programmet vil være avhengig av det gjenstående økonomiske handlingsrommet.

Venstre tar Norge framover.

Innhold

Innledning	4	Kapittel 5 – Næring og skatt	72
Innhold	6	Gründerpolitikk og små og mellomstore bedrifter	72
Kapittel 1 – Klima og natur	9	Industri	76
Klima	9	Fiskeri og havbruk	77
Natur	11	Landbruk	79
Energi	15	Skatt	81
Sirkulær økonomi	18	En slankere stat	83
Samferdsel	21	Statsfinanser, statlig eierskap og fondsforvaltning	84
Dyrevelferd	24	Kapittel 6 – Justis og beredskap	87
Kapittel 2 – Kunnskap	26	Politiet, påtale og kriminalitetsforebygging	87
Barnehage	26	Domstolene	88
Grunnskole	28	Straff og soning	89
Videregående opplæring	32	Beredskap	91
Lærersatsning	34	Mennesker på flukt	93
Høyere utdanning	37	Kapittel 7 – Kultur, idrett og frivillighet	96
Forskning	40	Kultur	96
Kapittel 3 – Arbeid og velferd	42	Idrett	101
Arbeidsliv	42	Frivillighet, tro og livssyn	102
Velferd	46	Kapittel 8 – Barn, familie og likestilling	105
Nav	48	Oppvekst	105
Sosial boligpolitikk	49	Barnevern	107
Integrering	50	Familie	108
Kapittel 4 – Helse og omsorg	55	Likestilling og mangfold	110
Forebygging	55	Kapittel 9 – Demokrati og teknologi	114
Bemanning og utdanning	56	Lokaldemokratiet	114
Fastleger	57	Framvoksende teknologier – kritisk viktige kunnskapsbehov	117
Kvinnehelse, kjønn og seksualitet	58	Regulering og personvern	120
Psykisk helse	60	Bioteknologi og bioøkonomi	122
Rus	62	Kapittel 10 – Utenriks og forsvar	125
Tannhelse	64	Europa	125
Eldre	65	Internasjonalt ansvar	126
Sykehus og spesialisthelsetjeneste	66	Sikkerhet	128
Private og ideelle helsetjenester	68	Forsvar	130
Etikk og bioteknologi	69	Utviklingspolitikk	131

A close-up photograph of a bee in flight, approaching a cluster of white cherry blossoms. The bee is positioned in the lower-left quadrant, facing right towards the flowers. The blossoms are in sharp focus, showing their delicate petals and numerous yellow stamens. The background is a soft, out-of-focus green, suggesting a natural outdoor setting. The overall composition is clean and naturalistic.

1 Klima og natur

Klima- og naturkrisen er den største utfordringen verden står overfor. Det er nødvendig med en gjennomgripende omstilling av verdens energisystemer, forbruksmønstre og naturforvaltning. Venstre mener at et samfunn som tar bedre vare på naturen og slipper ut mindre klimagasser, er et bedre samfunn for alle. Både klimakrisen og naturkrisen er globale, og kan bare løses gjennom forpliktende samarbeid mellom nasjonalstater. Samtidig kan mange av løsningene innføres lokalt. Venstre vil at Norge skal ta vår del av ansvaret for å skape en fremtid der vi alle lever innenfor naturens tålegrense.

Klima

Innen 2050 skal Norge være et tilnærmet nullutslippssamfunn. Det krever en systematisk tilnærming og tydelig ledelse slik at alle sektorer kutter egne utslipp, og tilstrekkelig tilgang på fornybar energi. Som et rikt, industrielt samfunn med særegne, naturgitte fortrinn, har Norge alle muligheter til å gå foran og bidra til å utvikle teknologi og andre løsninger som kan tas i bruk internasjonalt.

For å sikre oppslutning om klimapolitikken, er det viktig at den er enkel å forstå. Målene må være troverdige og tydelig formulert, slik at alle, på tvers av samfunnsområder, vet hvor vi har tenkt oss. Nasjonale klimamål må lovfestes i klimaloven og meldes inn som en del av Norges forpliktelse under Parisavtalen.

Venstre vil sørge for at Norge når de klimamålene vi har satt, og som vi er forpliktet til gjennom internasjonale avtaler. Den samlede globale temperaturstigningen må begrenses til 1,5 grader.

Den beste måten å få fortgang i det grønne skiftet, er å produsere mer fornybar energi, regulere utslipp strengere, stille krav i offentlige anskaffelser, styrke forskningen og forsterke de økonomiske insentivene til å kutte utslipp for både næringsliv og privatpersoner. Venstre vil gjøre det dyrere å forurense og billigere å velge miljøvennlig, blant annet gjennom en raskere opptrapping av CO2-avgiften. Vi

vil i tillegg innføre målrettede tiltak for å redusere utslippene fra de største utslippsskildene i landet. For å sikre konkurransekraften i norsk næringsliv, vil Venstre snarest mulig slutte Norge til EUs karbongrensejusteringsmekanisme (CBAM), fjerde energimarkedspakke og annen relevant lovgivning innen miljø og klima.

Forbruk i Norge fører til indirekte utslipp. Dette gjelder for eksempel når vi importerer, kjøper og forbruker varer som er produsert i andre land. Venstre vil utvikle systemer for å måle og redusere de indirekte utslippene Norge bidrar til.

Samtidig som vi jobber med å kutte utslipp må vi ruste opp infrastrukturen vår for å håndtere klimaendringer som allerede finner sted. Vi vil derfor styrke kommunenes finansiering av klimatilpasningstiltak som flomsikring, åpne bekkeløsninger, vannsparing og grønne lunger i bebyggede strøk.

Norge er et lite land, men på enkelte områder har vi forutsetninger for å utvikle og rulle ut ny klimateknologi som kan være viktig i et globalt perspektiv. Elbilsatsningen er et godt eksempel på dette. Det samme er karbonfangst og -lagring. Venstre mener Norge bør bruke betydelige ressurser der slike satsninger kan ha en global effekt.

Venstre vil:

- Legge 1,5-gradersmålet til grunn for vår politikk.
- Legge fram en klimaplan for å kutte Norges klimagassutslipp med 55 % innen 2030 og 95 % innen 2050 (sammenlignet med 1990), der det planlegges for at målene nås gjennom nasjonale tiltak.
- Følge opp anbefalingen fra Klimautvalget 2050 om at klimamålene skal legges føringene for alle politikkområder.
- Forlenge klimaavtalen med EU til 2040.
- At Norge skal produsere mer fornybar energi, og produsere og forbruke mindre fossil energi.
- Gi kommunene adgang til å ta i bruk effektive klimatiltak, som å stille krav til nullutslipp fra bygge- og anleggsplasser, innføre nullutslippssoner og stille krav om lokal energiproduksjon i nye bygg.
- Gjøre det lettere å stille klimakrav i byggeprosjekter.
- Innføre et forbruksbasert klimaregnskap, for å få bedre oversikt over

klimagassutslipp som i dag ikke inngår i norsk klimaregnskap.

- Styrke Enova og Klimasats som virkemidler for å nå klimamålene.
- Ta initiativ til et samarbeid med raskt voksende økonomier for å overføre teknologi og sikre finansiering, for at disse landene ikke låser inn investeringer i fossilbaserte energisystemer og industriproduksjon.
- Øke satsingen på CO₂-fangst og -lagring, nasjonale virkemidler og forutsigbare støtteordninger.

Natur

Naturen har en egenverdi, og er hjem for de artene vi deler jorden med. Dette biologiske mangfoldet er vårt eksistensgrunnlag. Naturen er også en kilde til livskvalitet og gode opplevelser i hverdagen. Derfor må vi ta vare på naturen, både for oss selv og de som kommer etter oss. Venstre vil ha nullvisjon for tap av naturmangfold.

Gjennom vår tilslutning til Kunming-Montreal-avtalen er Norge forpliktet til å verne og bevare minst 30 % av naturen innen 2030, restaurere minst 30 % innen samme tid, og ha mer natur både på land og i sjøen innen 2050. Venstre mener at 30 %-målet må gjelde for arealer i Norge, og at dette må sikres formell vernestatus. Det krever at vi både bevarer mer av den naturen vi har, og restaurerer natur som tidligere er blitt bygget ned. Venstre vil innføre en årlig statlig arealstøtte til kommuner som bidrar til å nå målene i naturavtalen ved å verne arealer som landskapsvernområder, nasjonalparker og naturreservater.

Skal vi ta vare på naturen for fremtiden, er det en forutsetning at nye generasjoner blir kjent med, og glad i, naturen. Venstre vil bevare og grunnlovsfeste allemannsretten og styrke friluftslivet.

Deponering av utslipp fra gruveindustrien på fjordbunnen er en trussel mot fjordmiljø, gyteområder og sjømattrygghet. Venstre vil innføre et forbud mot nye sjødeponier og gå mot gruvedrift på havbunnen.

Inntektssystemet for kommuner må endres slik at naturvern og restaurering belønnes, istedenfor å legge til rette for vekst gjennom økt arealbruk. Venstre vil innføre en arealavgift for nedbygging av natur og stille krav om at alle kommuner lager egne arealregnskap. Venstre vil at det skal etableres et nasjonalt register over all natur som bygges ned i

hele landet, for å sikre at beslutningstakere har status for nedbygging av norsk natur.

Utbygginger må skje på en arealnøytral måte over hele landet. Det vil si at man må fortette og gjenbruke arealer som allerede er bebygd i stedet for å bruke nye naturarealer, og at natur som bygges ned blir erstattet med restaurering av tilsvarende arealer. Venstre vil styrke kommunenes virkemidler for å oppnå arealnøytralitet, blant annet ved å åpne for rekkefølgekrav om økologisk kompensasjon i utbygginger. Venstre vil også innføre en nasjonal planvask, der alle eldre arealplaner som åpner for nedbygging av natur og ikke er iverksatt, automatisk blir opphevet, eksempelvis etter 20 år.

Rovdyrene hører hjemme i norsk natur. Naturmangfoldloven skal ligge fast og beskytte det biologiske mangfoldet, inkludert rovdynene, i norsk natur. Bestandene av ulv, bjørn, gaupe og jerv er i dag for lave. Vi vil ha levedyktige bestander av alle de store rovdynene, i tråd med naturfaglige anbefalinger. Vi mener det er mulig å redusere konfliktnivået mellom beitedyr og rovdyn, blant annet gjennom bedre soneforvaltning og støtte til avbøtende tiltak, samtidig som vi får større rovdynstammer. Dagens soneforvaltning må opprettholdes der vi har beiteprioriterte og rovdynprioriterte soner, men noen soner bør utvides for å ivareta rovdynenes naturlige bevegelser.

Rovviltnebdene har, i motsetning til sin hensikt, vært med på å øke konfliktnivået i den nasjonale debatten om rovdyn. Venstre vil derfor avvikle rovviltnebdene i dagens form og innføre faglig forvaltning av rovdyn.

Nærnatur, i form av parker, grønne lunger, vassdrag, nærskog og fjorder, er viktige for rekreasjon og psykisk og fysisk helse. Stat og kommune må jobbe sammen for å bevare natur i disse områdene, som er under stort press for utbygging. Venstre vil styrke FutureBuilt som et nasjonalt storbyprogram for bærekraftig by- og stedsutvikling.

Venstre vil:

- Legge fram en nasjonal plan for å nå målene i Naturavtalen (Montreal-avtalen) om 30% vern og 30% restaurering av natur.

- Styrke gjennomføringen av FNs naturavtale gjennom langsiktig delfinansiering av norske UNESCO Globale Geoparker.
- Etablere flere nasjonalparker, naturreservater og andre verneområder, herunder etablere Preikestolen Nasjonalpark i Rogaland.
- Verne og bevare mer av både nærnatur og den villmarkspregede naturen.
- Legge til rette for etablering av urbane nasjonalparker.
- Grunnlovsfeste allemannsretten og styrke friluftslivet.
- Slå fast arealnøytralitet som et styrende mål som både staten og kommunene må forholde seg til, og bidra til å utarbeide et system for naturkreditter i samarbeid med EU.
- At regjeringen årlig utarbeider et nasjonalt arealregnskap, hvor endringer i arealbudsjetten behandles av Stortinget på lik linje som statsbudsjettet.
- Unngå nedbygging av skog der det ikke er strengt nødvendig. Strengt nødvendig nedbygging av skog må kompenseres med etablering av tilsvarende skogsverdier i områder valgt ut etter etablerte naturkriterier.
- Verne minst 10 prosent av skogen innen 2030, sørge for mer sammenhengende verneområder, styrke ordningen med frivillig vern, og supplere det med statlig initiert vern der det er nødvendig for å sikre naturverdier.
- Forby hogst av gammel naturskog som ikke tidligere har vært flatehogd og øke bevilgningen til ordningen med frivillig skogvern.
- Bedre oppfølgingen av skogbrukets lovpålagte miljøansvar, eksempelvis oppretting av kjøreskader etter hogst og bedre kartlegging av biologisk mangfold i skog.
- Gi støtte til reetablering av eikeskoger og annen edelløvskog som har gått tapt.
- Styrke statsforvalterens myndighet i arealsaker, senke terskelen for å fremme innsigelser og flytte klagebehandling av store plansaker fra Kommunal- og distriktsdepartementet til Klima- og miljødepartementet.
- Stille krav om at naturkartlegginger og øvrige konsekvensutredninger utføres av kvalifiserte og uavhengige aktører.
- Ta initiativ til en gjennomgang av ulike vernekategorier av natur, til lands og til vanns, for å sikre at vernebestemmelser og kontrollfunksjoner bidrar til faktisk vern av natur- og biologisk mangfold.

- Forby nedbygging og omdisponering av myr, og sørge for å tilbakeføre og restaurere nedbygd myr.
- Følge opp motorferdselslovutvalget om å jobbe for ytterligere redusert motorisert ferdsel i naturen.
- Innføre strenge nasjonale planretningslinjer for hyttebygging for å stanse nedbyggingen av truet natur, sårbare arter, friluftsområder og inngrepsfrie naturområder.
- Fortsette vår nasjonale og internasjonale satsing på å bekjempe forsøplingen av havet, herunder sikre at bistandsprogrammet mot marin forsøpling videreføres.
- Styrke vernet til havs ved å etablere en ny marin verneplan i tråd med den globale naturavtalen og sikre vern av 30 prosent av havområdene i Norge innen 2030.
- Sikre en ny lov for å verne natur til havs, som skal gjelde havområdene i hele Norges økonomiske sone, kontinentalsokkelen, Jan Mayen og Svalbard.
- Lage helhetlige marine arealplaner for havarealene slik at vi oppnår en bærekraftig forvaltning av alle norske havområder.
- Innføre et reelt vern av havområder, inkludert forbud mot bunntåling.
- Forby bunntåling i marine verneområder, i Oslofjorden og dets nære havområder, og etablere nullfiskeområder der dette er nødvendig for å bevare og styrke fiskebestander.
- Innføre flere fiskefrie soner.
- Jobbe for å fjerne pukkellaks fra norsk fauna, bl.a. gjennom å anse den som en havressurs som fiskes før den når norske elver.
- Intensivere arbeidet mot spøkelsesfiske.
- Innføre forbud mot nye sjødeponier for gruveavfall og gå mot gruve-drift på havbunnen.
- Styrke strandsonevernet.
- Innføre strengere rensekrav til avrenning, fra både kommunale og private avløpsanlegg, for å hindre overgjødning av vann og fjorder.
- Bidra til å rense og restaurere Oslofjorden og andre fjorder og vassdrag med dårlig miljøtilstand, blant annet ved å innføre rensekrav til nitrogen og tiltak for å redusere avrenning fra landbruket.
- Sikre våre vernede vassdrag og gjennomføre en ny utvidelse av verneplanen for norske vassdrag.
- Øke innsatsen for å revidere vassdragskonsesjoner, for å ta bedre vare på villaksen og vassdragsnaturen.

- Gjennomføre nødvendige tiltak for at villaksbestandene over tid skal oppnå god tilstand etter kvalitetsnormen for villaks.
- Øke bestandsmålene for ulv, jerv og gaupe.
- Avvikle rovviltnemndene i dagens form og innføre faglig forvaltning av rovdyr.
- Påse at Norge oppfyller sine forpliktelser overfor rovdyrene i henhold til Naturavtalen, Bern-konvensjonen og konvensjonen om biologisk mangfold.
- Utvide rovdyrsonene og styrke rovdyrenes rettsvern utenfor sonene.
- Jobbe aktivt med konfliktdempende tiltak og sikre at slike tiltak får statlig finansiering.
- Sikre villreinens leveområder, og forvalte arten slik at bestandene styrkes.
- Styrke arbeidet for pollinerende insekter.

Energi

Innen 2050 skal Norge fase ut fossil energi. I dag kommer omtrent halvparten av energien vi bruker fra fossile kilder. Det grønne skiftet gir behov for nye industrielle verdikjeder, som også er energiintensive. Samlet gir dette oss et stort behov for å produsere mer fornybar energi, samtidig som vi bruker energien vår mer effektivt.

Norge er del av det nordiske og det europeiske energisamarbeidet. Venstre vil være pådriver for å sikre at både det norske, det nordiske og det europeiske markedet fungerer bedre, for å sikre utbygging av fornybar kraft og forutsigbare og konkurransedyktige energipriser, både for privatforbrukere og for næringsliv.

Vindkraft er en viktig fornybar energikilde der Norge har særlig gode ressurser, både på land og til havs. Samtidig kan vindkraft gå på bekostning av viktige naturverdier. Venstre vil derfor ha tydelige rammer for bygging av landbasert vindkraft. Utbyggingen må ta hensyn til natur, dyreliv og samiske interesser. På land må det være en plan for tilbakeføring av områdene til natur.

For å sikre at norsk leverandørindustri er i posisjon til å utnytte de store mulighetene havvind gir, kan det være behov for offentlige midler i startfasen. Venstre vil satse videre på bunnfast havvind, og legge til

rette for at flytende havvind med tiden kan bli lønnsomt. Bygging av hybridkabler er vesentlig for å få lønnsomhet i prosjektene og utvikle et mer effektivt kraftsystem rundt Nordsjø-bassenget. Krav til sikkerhet, miljø- og naturhensyn må ivaretas i konsesjonssystemet.

Gjennom oppgradering av eksisterende vannkraftverk kan vi øke installert effekt til en lavere kostnad enn det landene rundt oss har mulighet til å gjøre. Solkraft er en energikilde som takket være kostnadsreduksjoner vil spille en stadig viktigere rolle også i Norge, både i private husholdninger og for næringslivet, mens hydrogen kan være en viktig energibærer særlig innen samferdselssektoren og i industrien.

For å få full nytte av nye fornybare energikilder må Norge øke bruken av lagring og energistyring. I tillegg trengs det forskning, utvikling og kommersialisering innen en rekke fornybare energikilder som ikke er i utstrakt bruk i dag. Venstre mener at kjernekraft er en viktig del av løsningen på klimakrisen, og vil at Norge skal ta en mer aktiv rolle i internasjonalt forskningssamarbeid på kjernekraft.

Kjernekraft krever lite areal, er regulerbart og gir stabil kraft. EUs vitenskapspanel har konkludert med at kjernekraft er en bærekraftig og sikker energiform. Norge må legge til rette for at aktører som ønsker det, kan få etablere kjernekraftverk som kan levere kraft til den norske energimiksen. Venstre vil jobbe for en regulatorisk oppdatering og utvikling, slik at det norske lovverket er tilrettelagt for forsvarlig og effektiv behandling av konsesjonssøknader, og mulig etablering og drift av kjernekraft.

Verden har allerede funnet mer fossil energi enn klimaet tåler at vi utvinner. Derfor må vi slutte å lete etter mer olje og gass, ikke tildele nye lisenser på norsk sokkel, ikke tillate bygging av ny infrastruktur som binder oss til utslipp mot og forbi 2050, og utvikle en plan for sluttfasen av norsk petroleumsindustri. Omstillingen vil skje gradvis ettersom eksisterende olje- og gassfelt vil medføre produksjon på norsk sokkel i lang tid. Norge må være en internasjonal pådriver for å verne arktiske områder mot petroleumsaktivitet.

Elektrifisering av sokkelen er et sentralt virkemiddel for å kutte norske

utslipp, men kraftbehovet for sokkelen kan ikke dekkes utelukkende av kraft fra land. Både havvind og karbonfangst og -lagring kan spille viktige roller. Ved nye søknader om elektrifisering skal det stilles krav om at aktørene selv stiller til veie erstatningskraft som tilsvarer det økte forbruket.

Venstre vil:

- Legge til rette for produksjon av mer fornybar energi, uten at dette går på bekostning av viktige naturverdier.
- Ikke tildele nye lisenser på norsk sokkel og utvikle en plan for sluttfasen av norsk petroleumsindustri.
- Innføre varig vern mot petroleumsaktivitet i spesielt sårbare områder, inkludert i og ved iskantsonen, Jan Mayen, Lofoten, Vesterålen og Senja, Skagerrak, Mørefeltene, Jærkysten og kystnære områder av Finnmark.
- Definere SVO-er (særlig sårbare og verdifulle områder) som petroleumsfrie områder.
- Sørge for at Sökkeldirektoratet legger Norges klimaforpliktelser til grunn for sitt arbeid, og at ressursgrunnlaget gir et realistisk bilde av tilgjengelige petroleumsressurser.
- Satse på energieffektivisering (ENØK) i alle sektorer, særlig bygg/anlegg og i hjemmet, for å nå målet om 10TWh effektivisering innen 2030.
- Innføre skattefradrag for ENØK-tiltak i egen bolig.
- Frita omsetning av pluss hus fra dokumentavgift.
- Sørge for at Enova har støtteordninger til ENØK-tiltak i både industrien og husholdninger.
- At Enovas virkemiddelapparat innrettes for å sikre størst mulig reduksjon i energiforbruk og kutt i klimagassutslipp.
- Innføre tidsfrister for konsesjonsbehandling av energiprosjekter for å redusere unødvendig lang behandlingstid.
- Sørge for tilstrekkelig mellomlandsforbindelse for kraftutveksling til å sikre forsyningssikkerhet og forutsigbare priser. Vi vil samarbeide med andre nordiske land for å påvirke det europeiske kraftmarkedet som i dag er i ubalanse.
- Jevne ut prisforskjellene mellom prissonene og bidra til økt krafttilgang ved å bedre overføringskapasiteten i strømmettet.
- Forbedre strømstøtteordningen slik at den sikrer bedre økonomisk utjevning og strømsparing.

- Legge til rette for at det skal lønne seg å spare energi og drive egenproduksjon av energi, både i private hjem og i næringseiendom.
- Legge frem en handlingsplan for å utløse 5,5 TWh årlig solkraftproduksjon fra bygninger innen 2030, for å sikre at en større andel av solkraftutbyggingen utføres med minst mulig naturinngrep.
- Kartlegge potensialet for jord-/bergvarme i kommunene og stille krav om bruk der dette egner seg.
- Øke produksjonen av biogass basert på avfallsressurser og bruke den til å erstatte fossil energi.
- Starte arbeidet med å fornye det regulatoriske rammeverket for atomsikkerhet og kjernekraft i Norge, med sikte på å åpne for etablering og kommersiell drift av kjernekraft.
- At det ved leveranse av store mengder strøm til industriaktører bør legges vekt på modenhet i prosjektene, nasjonale sikkerhetspolitiske interesser og potensialet for kutt i klimagassutslipp.

Sirkulær økonomi

Vi har bare én klode, men forbruker ressurser som om vi hadde tre. Venstre vil opprettholde en velfungerende økonomi og samtidig holde oss innenfor planetens tålegrense. Da er vi nødt til å bevege oss fra dagens lineære økonomi basert på bruk og kast, og over til en sirkulær økonomi basert på gjenbruk og gjenvinning. Vi må redusere bruken av ikke-fornybare ressurser, kutte bruk av skadelige stoffer, ta vare på materialene lengst mulig, minimere utslipp og energiforbruk og unngå å produsere unødvendig avfall.

Venstre mener at omstilling til sirkulær økonomi må være en sentral løsning på klima- og naturkrisen, og at Norge må legge seg tett opptil EUs politikk på området. Alle ressurser, både energi, metaller, mineraler og andre råvarer, er knappe og må brukes smartest mulig. Vi vil bidra til EUs ambisjon om å etablere et indre marked for sekundære råvarer. Å bedre utnytte eksisterende ressurser vil også gjøre oss mindre avhengig av import via sårbare verdikjeder.

Byggsektoren bruker på verdensbasis om lag 40 prosent av alle ressurser, inkludert energi og materialer. En av hindringene for en mer sirkulær økonomi, er at både innretningen på dokumentavgiften og kravene

som stilles til energieffektivitet m.m., gjør det mer lønnsomt å rive og bygge nytt enn å rehabilitere eksisterende bygg. Venstre vil sikre at bygg lar seg bruke på nytt, gjøre det lettere å gjenvinne og gjenbruke byggematerialer, og at det blir brukt klimavennlige og gjenbrukte bygningskomponenter. Om få år må alle byggeplasser være avfalls- og utslippsfrie.

Venstre vil:

- Gjennomføre tiltak for å oppnå 60 prosent materialgjenvinning innen 2030.
- Sette et nasjonalt mål om å redusere materialforbruket i Norge.
- Implementere EUs digitale sporing av ressurser og utvide dette til å gjelde utover de sju områdene prioritert i EU; elektronikk, batterier og biler, emballasje, plast, tekstiler, bygg og byggevarer, og mat, vann og næringsmidler.
- Redusere eller fjerne moms på reparasjoner og gjenbruk.
- Gradvis øke kravet til andelen resirkulert materiale i ulike produktkategorier og innføre en avgift på plast, inkludert på plast brukt i tekstiler der det ikke er hensiktsmessig.
- Øke nordisk samarbeid innen handel med varer som har gode ombrukspotensial, tilpasset vår industri, for eksempel bildeler, energi og trevarer.
- Redusere plastforurensing, særlig spredning av mikroplast.
- Styrke forbrukerrettighetene knyttet til reparasjon og kjøp av brukte varer, og videreutvikle miljømerkeordninger slik at forbrukerne kan ta mer miljøvennlige valg.
- Innføre en miljøavgift på «fast fashion» og bruke skatte- og avgiftspolitikken for å redusere importen av miljøskadelige varer via netthandel.
- Sikre at bygg lar seg bruke på nytt, at byggematerialer lar seg gjenvinne, og at det blir brukt klimavennlige og gjenbrukte bygningskomponenter.
- At staten skal etterspørre lavere utslipp fra materialer i store utbyggingsprosjekter, og bruke innkjøpsmakten til å fremme sirkulære løsninger.
- Sikre gode rammevilkår for aktører som ønsker å etablere gjenbruks-sentraler for byggematerialer og byggekomponenter.
- At staten i egne prosjekter i størst mulig grad gjenbruker eksisterende bygningsmasse og minimerer areal- og materialbruk.

- Heve kompetansen til offentlige innkjøpere, for å bygge tverrfaglige fagmiljøer med kompetanse på klima, miljø og sirkulærøkonomi.
- Stille krav til at produkter skal ha reservedeler og være reparerbare i hele levetiden til produktet.
- Innføre en matkastelov etter modell fra Frankrike.
- Halvere matsvinnet i Norge innen 2030 og legge til rette for at restprodukter kan brukes som blant annet dyrefôr, biodrivstoff, biokull eller gjødsel.
- Heve den øvre grensen for skattefritak på inntekt fra utleie av egen bolig, fritidsbolig og bil.
- Gjennomføre en «Sirkulærkur» etter modell av «Klimakur» for å utrede tiltak og virkemidler som kan bidra til rask sirkulær omstilling, med et særlig blikk på industrien.

Samferdsel

Venstre vil at alle skal ha frihet til å komme seg dit man vil på en enkel og miljøvennlig måte. Målet er et moderne og miljøvennlig transportsystem som gjør det enkelt og billig å reise, samtidig som det kutter utslipp og tar vare på naturen.

Utslippene fra transport er en stor kilde til klimagassutslipp i Norge, og til lokal luftforurensning i byene våre. For å kutte utslippene vil Venstre at det alltid skal lønne seg å velge klimavennlige kjøretøy. Alle nye personbiler som selges skal være nullutslippsbiler. Venstre vil sørge for at summen av elbilfordeler og miljøavgifter alltid skal gjøre det lønnsomt å ta miljøvennlige valg.

Billettprisene, reisetiden og avgangsfrekvensen i kollektivtrafikken må bli mer konkurransedyktig mot personbil. Venstre vil satse på og styrke kollektivtransporten i hele landet. All kollektivtransport må baseres på nullutslippsteknologi. Venstres mål er et moderne og effektivt transportsystem som ikke beslaglegger store arealer eller gir store klimagassutslipp.

Dagens bilbaserte trafikksystem skaper kø, kork og kaos i byområdene våre, og krever altfor store arealer og inngrep i natur og matjord. Venstre prioriterer derfor å bygge ut tog- og annen kollektivtransport rundt og mellom de store byene fremfor å utvide veikapasiteten, og

å bedre samferdselsløsningene innad i bo- og arbeidsregioner. Nye veiprosjekter må skaleres ned for å ta vare på mer natur og matjord.

Venstre vil i byene prioritere samferdselstiltak som reduserer luft- og støyforurensning i særlig utsatte områder og gir potensial for grønn byutvikling i bysentrum og ved knutepunkt. Reduksjon av lokal forurensning bør tas inn som et sentralt mål i Nasjonal transportplan.

I dag er det fremdeles et stort etterslep på vedlikehold av jernbanen. Venstre vil hente inn etterslepet og samtidig styrke jernbanetilbudet gjennom flere dobbeltspor og krysningsspor. For å få mest mulig jernbane for pengene vil vi prioritere de tiltakene som gir mest effekt først, organisere jernbaneutbyggingen etter modell fra Nye Veier og åpne for større bruk av offentlig-privat samarbeid i utbygging. Første prioritet for jernbanen må være å sørge for bedre vedlikehold og oppgradering av eksisterende infrastruktur for å øke punktligheten. Organisering av jernbanene må ha effektivitet og passasjerenes behov i fokus. Reisetidene på jernbanen mellom de store byene i Norge må reduseres betydelig for å kunne konkurrere med fly. Høyhastighetstog er aktuelt på strekninger som kan binde Norge tettere sammen med Europa.

Mer av godstransporten må flyttes over på sjø og jernbane. Behovet for mer gods på jernbane må tas hensyn til ved dimensjonering av banestrekninger, og det må legges til rette for at mer gods kan gå utenom byene. Jernbaneinfrastruktur opptar store arealer i bynære områder. Venstre vil effektivisere arealbruken og bruke gevinster fra byutvikling av arealene til å finansiere investeringer i jernbanen etter modell fra Danmark.

Veistandarden er for dårlig mange steder i Norge, spesielt på fylkesveiene. Venstre vil vedlikeholde, rassikre og oppgradere eksisterende veier, og etablere flere fylkes- og riksveier med gul midtstripe. Der mange mennesker plages av luftforurensning og støy fra vei, bør det vurderes tiltak som fartsreduksjon, støyskjerming eller om veien bør legges i tunnel. For å gjøre det mer attraktivt og trygt å velge sykkel eller gange på hverdagsreiser, vil Venstre redusere fartsnivået på biltrafikken i byer og tettsteder, og bygge flere gangveier og sammenhengende sykkelveier.

I tillegg til å finansiere strekningsvis utbygging av veier, er bompenger et viktig virkemiddel for å redusere biltrafikken og finansiere bedre kollektivtilbud i byområdene våre. Dagens bompengesystem er lite fleksibelt og lite målrettet. Derfor vil Venstre innføre et nytt system for veipricing som samtidig ivaretar personvernet for de kjørende.

Norge er et stort land der folk bor spredt. For at alle skal ha gode muligheter for å komme seg dit man skal, må ferjer og hurtigbåter gå hyppig og til en overkommelig pris. Deler av landet er også avhengig av flyruter, og Venstre mener derfor at det offentlige fortsatt skal kjøpe flyruter der det ikke finnes gode alternativer til fly. Kortbanenettet er særlig godt egnet til å teste og utvikle mer miljøvennlige fly.

Venstre vil:

- Styrke de eksisterende byvekstavtalene og åpne for nye avtaler.
- At staten skal forplikte seg til minst 70% finansiering for viktige kollektivprosjekter i byvekstavtalene.
- Utvide målet om reduksjon i biltrafikken rundt byene til å gjelde flere byområder og inkludere næringstransport.
- Styrke utvikling og samordning av smarte mobilitetsløsninger i distriktene, for bedre kollektivtilbud og mer klimavennlig og effektiv vare- og tjenestedistribusjon.
- Kontinuerlig jobbe for at kollektivtransport skal bli konkurransedyktig i forhold til personbiler. I hovedsak ved å redusere billettpriser og reisetider, og øke avgangsfrekvensen.
- At barn og unge skal kunne reise gratis eller til redusert pris med kollektivtrafikk i hele landet, slik at det blir enklere for familier å reise miljøvennlig.
- Øke antall togavganger, gjennom tiltak som å bygge flere krysningsspor, dobbeltspor og velge ruteplaner som gir mer kapasitet.
- Prioritere vedlikehold av eksisterende infrastruktur slik at togreisende kan stole på at togene går når de skal.
- Åpne for å knytte flere deler av landet til jernbanenettet der dette vil oppnå synergieffekter i form av økt persontransport på bane, bærekraftig turisme og beredskap.
- Gjøre nattog mer attraktivt som reisemåte.
- Jobbe for avganger med nattog til Europa og mer sømløse overganger på internasjonale togreiser.

- Prioritere økt innsats til rassikring, og bygge ut bedre veistandard med gul midtstripe og forbikjøringsfelt, fremfor kostbare flerfelts motorveier.
- Oppgradere fylkesveiene og redusere vedlikeholdsetterslepet.
- Godkjenne inntil 30 års nedbetaling av bompengeprosjekter på fylkesveger.
- Styrke forskning på og utvikling av nye, innovative rassikrings- og rasvarslingsmetoder i Norge.
- Bygge ut lade- og fyllestasjoner for nullutslippsbiler og tungtransport i hele landet.
- Innføre flere insentiver for å få varetransporten mye raskere over på nullutslippskjøretøy.
- Legge til rette for grønn skipsfart gjennom å sikre virkemidler som øker produksjon og tilbud av nødvendige nye energibærere/drivstoff, samt sikrer at det bygges eller ombygges skip som tar i bruk disse.
- Stille krav om nullutslipp for cruisetrafikk langs hele kysten og legge til rette for landstrøm og fyllestasjoner.
- Gjennomgå finansierings- og anbudssystemene for ferge og hurtigbåt, med mål om å forsterke insentivene for bruk av nullutslippsteknologi og øke passasjermengden.
- Gå mot en tredje rullebane på Oslo lufthavn.
- Gjennomgå og samordne offentlige kjøp av transporttjenester, slik som skoleskyss, TT-transport og pasienttransport, sett i lys av kunstig intelligens og ny teknologi, for å sikre gode og effektive tjenester.

Dyrevelferd

Dyr har egenverdi ut over den nytteverdien de har for oss mennesker og for samfunnet, og skal behandles med respekt.

Det er dyrevelferdsutfordringer i norsk landbruk, og dette gjelder særlig i de mest intensive næringene. Venstre mener at dyrehold i størst mulig grad skal ta hensyn til dyrenes naturlige adferd og behov. Flere millioner dyr kan få et bedre liv dersom minimumskravene til dyrevelferd heves. Derfor vil vi styrke dyrevelferdskravene for oppdrettsfisk og hold av husdyr og prioritere velferdsforbedringer som bidrar vesentlig til å forbedre livet for kylling, storfe og gris.

Vi vil bruke insentiver for at best mulig dyrevelferd skal lønne seg, og forby dyreavl som fører til helseplager hos dyr. For å styrke tilsynsmyndigheten for dyrevelferd vil Venstre opprette et eget dyrevelferdstilsyn.

Venstre vil:

- Klargjøre dyrs egenverdi i lovgivningen, slik at dyremishandling blir betraktet som mer alvorlig enn skade på eiendom.
- Styrke dyrevelferdskravene i regelverket for hold av oppdrettsfisk og husdyr for å sikre bedre samsvar med kunnskap om dyrs behov.
- At storfe og småfe skal ha tilgang til beite og frisk luft i størst mulig grad.
- Gi kommuner adgang til å regulere og eventuelt forby bruk av privat fyrverkeri, blant annet av hensyn til kjæledyr og øvrig dyreliv.
- Fase ut bruken av hurtigvoksende raser i kyllingproduksjon.
- Innføre forbud mot CO₂-bedøvelse av dyr i slakteri og mot kverning av hanekyllinger, såkalt maserasjon, som avlivingsmetode i eggindustrien.
- Innføre importforbud mot produkter fra pelsdyroppdrett.
- Innføre obligatorisk id-merking av hund og katt.
- Innføre krav til mer etisk avl av hund og katt.
- Stille krav om høy dyrevelferd i relevante offentlige innkjøp.

2 Kunnskap

Kunnskap gir frihet, både for mennesker og for samfunnet. Venstres mål er at alle barn skal få en god utdanning og mulighet til å skape seg et godt liv, uansett hvor de kommer fra, hvor de bor og hvilken bakgrunn de har. For å utvikle kunnskapen vi trenger i fremtidens samfunn, vil Venstre også satse mer på forskning. Dette gjelder både grunnforskningen som skjer på universiteter og andre forskningsinstitusjoner, og den anvendte forskningen som finner sted i skjæringspunktet mellom akademia og næringslivet.

Barnehage

Barnehagen gir for de fleste barn den første opplevelsen av å være del av et fellesskap utenfor familien. Et godt barnehagetilbud med tilstrekkelig bemanning, pedagogisk innhold på riktig nivå og stor nok plass både inne og ute, er den beste starten på livet vi kan gi barna våre. Alle småbarnsforeldre skal føle seg trygge på at barna deres blir ivaretatt, sett og får mulighet til å vokse i sitt eget tempo i barnehagen.

For at alle barn skal få et barnehagetilbud som lar dem utvikle seg gjennom fri lek, fellesskap og pedagogisk arbeid, må kommunene og barnehagene sikres gode rammevilkår. Dette er ikke bare en investering i fremtiden til hvert enkelt barn, det er også en investering som kommer hele samfunnet til gode. Tidlig innsats kan avdekke utfordringer og forebygge at barn får sosiale problemer senere i livet.

Vi har i dag mangel på barnehagelærere i store deler av landet. Søker-tallene til barnehagelærerutdanningen har gått ned de siste årene, og mange kommuner makter ikke å innfri krav om utvidede åpningstider og flere og yngre barn i barnehagene. Dette er den største utfordringen for å sikre høy kvalitet i barnehagene i tiden framover.

Venstre mener at mangfold i barnehagesektoren er viktig for å sikre både god kvalitet og valgfrihet. Private barnehager har i mange tilfeller vært en viktig driver for begge deler. For barna er ikke det viktigste hvem som driver barnehagen, men hvor godt tilbudet er. Kommunale og private

barnehageplasser må likebehandles, og finansieringen må være forutsigbar for at barnehagene skal kunne satse langsiktig på et tilbud som gir høy kvalitet. Venstre vil ha flere temabarnehager som for eksempel satser spesielt på naturopplevelser, sang og musikk eller idrett.

Venstre vil:

- Innføre løpende barnehageopptak for å sikre alle familier barnehageplass fra barnet fyller ett år.
- Arbeide for å utvide dagens ordning med gratis kjernetid til gratis heltidsplass for barn i lavinntektsfamilier.
- Likebehandle kommunale og private barnehager.
- Støtte tiltak og pedagogiske opplegg som utvikler mer robuste barn.
- Heve kompetansen hos barnehagepersonell for å hjelpe barn med spesielle behov.
- Intensivere utdanning i spesialpedagogikk i barnehager for å hjelpe sårbare barn.
- Forbedre overgangen mellom barnehage og skole.
- Støtte mangfold i barnehagetilbudet, for eksempel temabarnehager og barnehager av ulike størrelser.
- Åpne for et kveldsåpent omsorgstilbud som supplement til ordinært barnehagetilbud.
- Gjøre det mer attraktivt å være barnehagelærer.
- Tilby gode utviklingsmuligheter f.eks. ved fagskoletilbud for fagarbeidere i barnehagene.
- Tilby barnehageansatte gode muligheter for kompetanseutvikling.
- Sette i gang tiltak for å redusere sykefraværet i barnehagen.
- Sikre tilstrekkelig kapasitet på «Arbeidsplassbasert barnehageutdanning», og styrke oppfølgingen av nyutdannede barnehagelærere for å sikre at flere blir værende i sektoren.

Grunnskole

Den obligatoriske skolegangen skal bidra til å gi alle barn kunnskapen og ferdighetene de trenger for å lykkes i livet. Den viktigste forutsetningen for å lære hele livet, og forstå og delta i samfunnet vi lever i, er at alle lærer seg å lese, skrive og regne.

Leseferdigheter er viktig for dannelse og for deltakelse i arbeidslivet. De fleste skolefag og mange yrkesveier krever også grunnleggende

tallforståelse. Grunnlaget for utvikling og læring blir lagt i barnas første leveår. Venstre vil derfor bruke mer ressurser tidligere i skoleløpet for å sikre at alle barn får med seg disse grunnleggende ferdighetene videre i livet.

Barn er forskjellige, og lærer på forskjellige måter. Derfor er det viktig at skolene også gir dem mulighet til å dyrke ulike sider ved seg selv, både gjennom den delen av undervisningen som er felles for alle, og gjennom valgfag.

Undersøkelser viser at et stort flertall av elevene kjeder seg på skolen, og andelen det gjelder har økt de siste årene. Samtidig lærer elever i Norge mindre enn i sammenlignbare land. Venstre mener det er på tide å gjøre den norske skolen mer tilpasset den enkelte elevs evner og behov. Alle barn har rett til tilpasset opplæring. Dette gjelder også elever med stort læringspotensial. Venstre ønsker derfor å legge til rette for flere ordninger som forsert løp og talentsatsing, for at også disse elevene skal oppleve mestring og utvikling.

Venstre vil gi alle elever større frihet til å velge mellom ulike fag. Kreativitet og valgfrihet hører sammen. Når elevene får mer valgfrihet, må også skolene få muligheten til å skreddersy et godt lokalt undervisningstilbud. For at kreative, praktiske og estetiske fag skal få større plass i skolen, må elevene få muligheten til å ta flere valgfag. Venstre vil utvide valgfagtilbudet på ungdomsskolen, innføre valgfagordningen på mellomtrinnet, og sørge for at alle grunnskoler har tilgang til et skoleverksted som gir mulighet til å arbeide praktisk med ulike materialer og digitale verktøy.

Venstre vil ha en større satsing på naturfag i norsk skole. Timetallet til naturfag i grunnskolen i Norge er halvparten av snittet i OECD, og PISA-undersøkelsene viser at norske elever er blant de dårligste når det gjelder naturfagskunnskap i Europa. Å forstå verden rundt seg er grunnleggende for allmenndannelsen, og naturfag er en viktig del av det. I en stadig mer teknologisk kompleks verden, blir også grunnleggende forståelse av naturfag stadig viktigere.

Avstanden mellom barn som driver mye med fysisk aktivitet og barn

som i mindre grad er fysisk aktive er blitt større. De sosiale ulikhetene vil øke hvis færre barn får mulighet til å drive med fysisk aktivitet. Konsekvensen av mindre fysisk aktivitet i hverdagen er blant annet mer overvekt blant barn og unge, dårligere helse, dårligere læring og færre opplevelser av mestring i oppveksten. Den beste muligheten vi har som samfunn til å snu denne trenden, er i skolen. Derfor mener Venstre at vi må legge til rette for mer fysisk aktivitet i skolen for alle elever.

Venstre vil ha mer kunnskap om årsakene til at trendene for motivasjon og oppmøte ser ut til å gå i feil retning. For å snu denne utviklingen, vil vi blant annet gjennomføre forskningsprosjekter i nært samarbeid med skoler som har lyktes og skoler som har utfordringer på dette området.

Fremveksten av ny teknologi gir betydelige muligheter og utfordringer i samfunnet, arbeidslivet og skolen. Kunstig intelligens har de siste årene gitt oss nye verktøy som har endret skolehverdagen betydelig, og som kommer til å endre måten samfunnet vårt fungerer på. Derfor er det også viktig og relevant at elevene tar dem i bruk i skolen. KI-verktøy brukt riktig kan gi store muligheter, men det krever at læreren har kunnskap om teknologiens utfordringer og muligheter i skolehverdagen. Kursing og oppdatering må derfor tilbys kontinuerlig. Ny teknologi krever også at vi tenker nytt både på hva det er viktig at elevene lærer i skolen, og hvordan vi skal måle det. Vi ønsker derfor å igangsette et utredningsarbeid som skal se på hvordan kunstig intelligens påvirker skolens innhold og vurderingsformer.

Venstre mener skolen i utgangspunktet bør være mobilfri, og at bruk begrenses til situasjoner der læreren mener det er et godt pedagogisk verktøy. Skjerm skal brukes der det er riktig, både for å gi rom for et mangfold av læringsverktøy og ikke minst for å sikre at elevene utvikler sin digitale kompetanse. For å sikre metodefrihet og god tilgang på ulike typer læremidler, må vi nasjonalt sikre finansiering til å kjøpe flere fysiske lærebøker.

Barn og unge har rett til et trygt og inkluderende læremiljø. Mobbing og utenforskap, skolevegring og frafall forebygges best i et forpliktende og tett samarbeid med hjem og skole. Læreren har ansvar for at en klasse fungerer både for læring og trivsel. Lærerens autoritet i klasse-

rommet må styrkes, administrasjonsbyrden må reduseres, og det må gis rom til å formidle. Ressursene til skoleledelse må styrkes slik at det blir mer tid til utviklingsarbeid og ledelse.

Det er viktig at elever og lærere får god støtte fra andre profesjoner i skolen, som miljøarbeidere, minoritetsrådgivere og helsepersonell. Venstre mener at mest mulig støtteundervisning bør flyttes til småskoletrinnet, for å unngå at læringsvansker og andre utfordringer vokser.

Venstre mener at det skal være rom for flere friskoler i Norge. Friskoler med viktige fagtilbud eller ulike pedagogiske opplegg gir mer mangfold og valgfrihet for elevene. I tillegg gir det viktig inspirasjon, og det utgjør et sterkt supplement til det offentlige skoleverket.

Venstre vil:

- Styrke leseopplæringen og lesingens plass gjennom hele skoleløpet.
- Gi realfag større plass i skolen fra første skoledag og stimulere interessen for STEM-fag gjennom hele opplæringsløpet.
- Innfri retten alle elever har til tilpasset opplæring.
- Ha en kraftinnsats for å forebygge og hindre mobbing, vold og trusler i skolen.
- At skjermbruk skal være pedagogisk begrunnet.
- Gi større anledning til bruk av fleksible skoleløp, blant annet gjennom utsatt skolestart og at skoler skal kunne tilby flere forseringsmuligheter for elever på alle skoletrinn.
- Bevare lærernes og skolenes metodefrihet, inkludert frihet til å gi lekser eller la være.
- Styrke kommunene og skolenes mulighet til å tilby elever alternative opplæringsarenaer.
- Ha mer lekbasert læring i småskolen.
- Ha mer valgfag i ungdomsskolen.
- Innføre valgfag på mellomtrinnet.
- Styrke sidemålsordningen i skolen, blant annet ved å begynne den tidligere.
- Gi intensiv norsk språkopplæring til ungdomsskoleelever med manglende eller begrenset norskkunnskaper.
- Styrke oppfølging av elever med høyt fravær, særlig de som bor i levekårsutsatte områder.

- Sørge for at det lages mer undervisningsmateriale på samisk og de andre minoritetsspråkene i Norge, og sikre lik tilgang på digitale læremidler og læringsressurser i begge målformer.
- Tilrettelegge for mer fysisk aktivitet for alle i grunnskolen.
- Gi praktisk-estetiske fag en sterkere plass i skolen.
- Fjerne K-en i KRLE-faget og likebehandle religioner i undervisningen.
- Styrke bemanningen i skolebibliotekene, og sørge for at de har mulighet til å kjøpe tilstrekkelig med bøker.
- Beskytte elevenes personvern og eksponering for uønsket innhold ved bruk av digitale verktøy i skolen.

Videregående opplæring

Det er viktig at flere fullfører og består videregående opplæring. For å øke gjennomføringsgraden i den videregående skolen, vil Venstre blant annet ha systematisk og tidlig oppfølging av elever, og vurdere tiltak som gjør det enklere å kombinere opplæring i skole og opplæring i arbeidsliv. Venstre vil legge til rette for at fylkeskommuner kan innføre tilbud til elever som ønsker å oppnå en kombinasjon av studiekompetanse og fagopplæring.

Alle elever har rett til opplæring på sitt nivå. Det er ikke mulig å gjennomføre dersom de enkelte klassene blir for store. I dag er det ikke uvanlig med faste undervisningsgrupper med over 30 elever. Det gir dårligere fysiske arbeidsforhold, dårligere mulighet for tilpasset opplæring og stor vurderingsbyrde for dem som underviser. Venstre ønsker derfor at undervisningsgruppene i videregående opplæring ikke blir for store.

Vi ser også at det er stor forskjell i det faglige nivået elevene befinner seg på når de begynner i videregående skole. Venstre ønsker derfor forsøksordninger med nivådeling i flere fag, slik det i dag gjøres i matematikk.

Venstre vil gi elevene større frihet, sikre mer faglig dybde og skape en mer motiverende skole. Videregående skole er i dag preget av at elevene må ha mange fag parallelt, og særlig det første året er det lite valgfrihet. Venstre vil derfor ha mer modulbasert opplæring i videregående, slik at elevene får anledning til å konsentrere seg om færre fag av gangen. Derfor ønsker Venstre å redusere andelen fellesfag og øke programfagene.

Flere som fullfører yrkesfaglig opplæring må få læreplass. Venstre mener derfor det er nødvendig å gi lærebedrifter større fordeler av å ta inn lærlinger. Tilsvarende må det stilles krav til bedrifter til oppfølging av lærlingene. Dette bør skje i samspill mellom utdanningsinstitusjonene og bedriftene. Også staten, fylkeskommunene og kommunene må forplikte seg til å ta imot flere lærlinger enn de gjør i dag.

Mange skoler som tilbyr yrkesfaglige studieretninger, har ikke tilgang på moderne utstyr som tilsvarende det elevene vil bruke når de er lærlinger. Venstre vil derfor innføre en gaveforsterkningsordning der næringslivet kan bidra til å heve kompetansen til de elevene som skal bli lærlinger gjennom gaver til fylker og skoler, og beløpet som gis utløser en tilleggsbevilgning fra staten. I tillegg ønsker Venstre å fullfinansiere utstyrsstipendiet på linjer der det er behov for særskilt utstyr for å gjennomføre utdanningen.

Venstre vil likestille yrkesfaglige utdanninger som innebærer «Full opplæring i bedrift», hvor elevene får lærekontrakt fra dag en i bedrifter, og følges opp av videregående skole og opplæringskontor lokalt, for et fullverdig fagbrev.

Et år på folkehøgskole er for mange som går ut av videregående opplæring et viktig bidrag til læring, modning og bevissthet rundt fremtidige valg. Folkehøgskolene er også viktige arenaer for inkludering. Venstre vil opprettholde dette tilbudet, og er positiv til opprettelse av nye folkehøgskoler med ulike profiler. Vi vil tilrettelegge for at folkehøgskoler blir brukt i arbeid med å integrere enslige mindreårige, blant annet som et alternativ til asylmottak, og gi bedre informasjon til minoritetsgrupper om folkehøgskoler for å øke rekrutteringen fra denne gruppen.

Venstre vil:

- Innføre en modulstrukturert videregående skole.
- Innføre fritt skolevalg med reisetidsgaranti i alle fylker, og etablere flere nasjonale spesialiserte tilbud som er tilgjengelig for elever fra hele landet.
- Styrke dybdelesingen og arbeidet med konsentrasjon gjennom hele skoleløpet, slik at elevene blir studieforberedte.

- Innføre forsøksordninger med nivåinndelinger i flere fag enn matematikk.
- Beholde en egen karakter i sidemål.
- Styrke rådgivningstjenesten på videregående skoler.
- Iverksette målrettede tiltak for at flere skal fullføre videregående opplæring.
- Gjennomføre en reform for å gjøre yrkesfagene mer praktiske og mindre teoritunge.
- Fjerne arbeidsgiveravgiften for lærlinger og øke lærlingtilskuddet til bedrifter som tar inn lærlinger.
- Sørge for at private bedrifter, kommuner, fylkeskommuner og staten tar inn flere lærlinger.
- Gjøre treparts bransjeprogram til standard for yrkesbasert kompetanseheving.
- Gi oppfølging ved overgangen til videregående undervisning og læreplan for de elevene som trenger det, for eksempel i form av muligheten til et 11. skoleår før man begynner på videregående.
- Arbeide for flere programfag ved norske skoler i utlandet.
- Stanse vilkårlige narkotikarazziaer og ulovlig rustesting i skolen.
- Etablere en støtteordning for bygging av elevhybler, slik man har for studentboliger.

Lærersatsning

Lærerne er den viktigste faktoren for å gi alle barn en god skolegang. Faglig kvalifiserte og personlig egnede lærere med pedagogisk trygghet kan utgjøre forskjellen på om en barneskoleelev lærer det som skal til for å mestre overgangen til ungdomsskolen, eller blir hengende etter på en måte som er svært krevende å ta igjen i tenårene. Venstre vil derfor støtte lærerne og skolelederne ved å gi dem tillit til å utføre jobben på den måten som passer best på deres skole og for deres elever.

Alle lærere må ha mulighet til å ta nødvendig etter- og videreutdanning, og dette tilbudet må tilpasses bedre til skolesituasjonen enn det som er tilfelle i dag. Venstre går inn for å lovfeste retten til å få undervisning av kvalifisert personell. Dette er blant annet viktig for å øke skolens evne til å motvirke reproduksjon av sosiale forskjeller. Læreryrket må sertifiseres, og Venstre vil også beskytte undervisningstitlene lærer, barnehagelærer, adjunkt og lektor.

For mange lærere, barnehagelærere, adjunkter og lektorer forlater skolen og barnehagen. De siste årene har også antall søknader til lærerutdanningene gått ned. Venstre tar lærernes krav om bedre lønns- og arbeidsvilkår på alvor, og har som mål å reversere bemanningsproblemene i norske barnehager og skoler. Vi vil derfor bygge ut satsingen på praktisk-pedagogisk utdanning for å sørge for tilgang til flere faglig kvalifiserte lærere med ulik faglig bakgrunn. I tillegg vil vi bidra til å skape nye karriereveier som er koblet til aktivitet på skolen, for at ikke lærere etter 16 år må forlate klasserommet for å få faglig påfyll eller høyere lønn.

Venstre vil:

- Sertifisere læreryrket og beskytte titlene barnehagelærer, lærer, adjunkt og lektor.
- Styrke etter- og videreutdanningstilbudet til lærerne, og sørge for at tilbudet som gis er relevant for fagene det undervises i.
- Innføre kompetansekrav for lærere i flere fag i grunnskolen.
- Øke kompetansekravene til lærerne i videregående opplæring.
- Gi lærere bedre tid til å være kontaktlærere, og anerkjenne den viktige rollen kontaktlæreren har for å sikre gode og trygge rammer for læringen.
- Bygge opp laget rundt læreren med andre yrkesgrupper slik at man frigjør mer tid til pedagogiske oppgaver.
- Tilby mer praksis i utdanningsløpet til lærerne, gjennom løpende praksis i hele skoleåret allerede fra første studieår.
- Utvide PPU-ordningen med flere plasser for å bøte på lærermangelen og for å ha en «rask» vei inn i yrket for de med allerede opparbeidet fagkompetanse.
- Supplere masterkravet til PPU med et alternativt krav om to års praksis.
- Jobbe for at inkludering av elever med nedsatt funksjonsevne blir vektlagt i læreplanen for lærerstudenter.
- Øke læreres kompetanse om diagnoser og læringsutfordringer som krever tilpasning av det pedagogiske opplegget rundt elever.
- Utvide ordningen med sletting av studielån for lærere til å omfatte barnehagelærere og alle andre med godkjent lærerutdanning.
- Styrke kompetansen på seksuell helse, relasjons-, kjønns- og kultur mangfold i skolen.

Høyere utdanning

Norge skal være et land der muligheten til å ta høyere utdanning er tilgjengelig for alle deler av befolkningen. Enten det handler om å løse klimakrisen, bidra til bærekraftig omstilling, skape nye grønne arbeidsplasser med internasjonal konkurransekraft, forebygge pandemier eller løse konflikter mellom nasjoner og interessegrupper, er kunnskap, kompetanse og forskning avgjørende virkemidler. Venstre vil at alle skal ha mulighet til å ta høyere utdanning, uavhengig av bosted, økonomiske forutsetninger og sosial bakgrunn.

Den høyere utdanningen har en rekke mål som er viktige for både samfunnet og enkeltindividet. Blant annet skal den sette mennesker i bedre stand til å nå sine egne mål for karriereutvikling og livskvalitet, bidra til å gi næringslivet tilgang på kompetansen bedriftene har behov for, og gi oss kunnskap til å videreutvikle samfunnet i en mer bærekraftig retning. At alle studenter får undervisning av høy kvalitet, er avgjørende for å nå alle disse målene.

Venstre vil modernisere opptakssystemet til høyere utdanning, slik at 20 % av studieplassene tildeles etter en mer sammensatt vurdering enn karaktersnitt alene. Innenfor denne kvoten bør universiteter og høyskoler for eksempel kunne vekte karakterer fra de forskjellige fagene ulikt i beregningen av gjennomsnittet, samt bruke opptaksprøver og andre metoder for å vurdere søkere på et mer individuelt grunnlag. Det kan også åpnes for å prioritere søkere på bakgrunn av kjønn der kjønns mangfold er et viktig og uttalt mål i den aktuelle profesjonen.

Fagskolene har en nøkkelrolle i å dekke arbeidslivets behov for ny og endret kompetanse for fagarbeidere. For å dekke behovet for høyt kvalifisert fagpersonell i det norske arbeidslivet, og gi fagarbeidere mulighet til å styrke sin kompetanse jevnlig gjennom hele karrieren, vil Venstre åpne for å godkjenne høyere yrkesfaglig utdanning til nivå 8 (tilsvarende doktorgrad) i det nasjonale kvalifikasjonsrammeverket for livslang læring (NKR).

For at høyere utdanning skal være tilgjengelig for alle, må studentenes økonomiske situasjon bedres. Å ha en deltidsjobb ved siden av studiene kan for mange være en god måte å skaffe seg yrkeserfaring og en

romsligere økonomi, men det må også være mulig å studere på heltid. Venstre vil derfor feste studiestøtten til 1,5 G, øke inntektsgrensen for hvor mye en student kan tjene før stipendiet reduseres, og sikre ordninger som gir studielån til påfyll av kunnskap og kompetanseheving. Studenter som har eller får barn i studietiden, bør også få økt studiestøtte. Studenter med rett på dagpenger bør kunne motta dette også mens de studerer, og denne støtten bør inngå som en del av inntektsgrunnlaget deres i Lånekassen.

Undersøkelser av studenters helsesituasjon gir grunn til bekymring, særlig utviklingen innen psykisk helse. Venstre vil sikre Studentsamskipnadene forutsigbar finansiering, slik at de kan tilpasse nivået på helse- og mestringstjenestene de tilbyr etter behovet som finnes, og styrke bevilgningene til det psykiske helsetilbudet til studenter. For å sikre et godt og helhetlig helsetilbud for studenter vil Venstre gjøre endringer i fastlegeforskriften som gjør at studentsamskipnadene kan bli tildelt fastlegehjemmel, slik at de kan ansette egne fastleger som er forbeholdt studenter.

Det må bygges langt flere studentboliger for å dekke en større del av behovet, både i de store byene og på mindre steder med høyskoler eller universiteter. For å få fart på utbyggingen av studentboliger, vil Venstre gi studentsamskipnadene fritak fra kommunal eiendomsskatt, heve tilskuddssatsen, differensiere tilskuddssatsen etter de lokale byggekostnadene og gjøre studentbolig til et eget reguleringsformål etter Plan- og bygningsloven. Det bør også gis tilskudd til oppgradering av eldre studentboliger. Venstres mål er at det bygges minst 3 000 nye studentboliger i året, og at det på sikt blir mulig å tilby studentbolig til minst 20 prosent av studentene ved alle studiesteder i Norge.

Norske studenter som tar hele eller deler av utdanningen sin i utlandet, bidrar med nye perspektiver, oppdatert kunnskap og erfaringer som kan komme hele samfunnet vårt til gode. Venstre vil gjøre det enklere å få godkjent en utenlandsk grad i Norge, og sørge for at alle studenter ved norske universiteter og høyskoler får mulighet til å gjennomføre et utvekslingsprogram.

At studenter fra andre land velger å komme til Norge er en ubetin-

get fordel for både vår egen kunnskapssektor og for studentene det gjelder. For å tiltrekke oss flere utenlandske studenter vil Venstre gjeninnføre gratisprinsippet for studenter fra land utenfor EØS, og gjøre det enklere å fullføre påbegynt utdanning fra andre land i Norge.

Venstre vil legge til rette for at flere kan ta videreutdanning og få kunnskapspåfyll gjennom et langt arbeidsliv. Flere desentraliserte utdanningstilbud på alle nivåer er nødvendig for å lykkes med å utvikle kunnskap, fremme næringsutvikling og gjøre det mulig å skape et godt liv over hele landet. Venstre vil bruke arbeidslivet som utdanningsarena ved å videreutvikle og styrke bransjeprogramordningen, og gi småbedrifter skattefradrag for å finansiere videreutdanning for bedriftens ansatte.

Venstre vil:

- Feste studiestøtten til 1,5 G.
- Innføre en kvote for studieplasser som tildeles etter en mer sammen-satt vurdering enn karakterer alene.
- Gi studenter flere sosiale rettigheter og økt studiestøtte til studerende foreldre.
- Styrke helsetilbudet for studenter.
- Gjøre lærerutdanningen mer relevant ved å gi lærerutdannerne mer praksis i skolen.
- Øke antall studieplasser innenfor særlig innovasjonskritiske fag som naturvitenskap, medisin og teknologifag.
- Gi små og mellomstore bedrifter skattefradrag for å finansiere videreutdanning for bedriftens ansatte
- Gjøre det enklere for utenlandskutdannede, både norske og øvrige, å få jobb i Norge.
- Gjeninnføre gratisprinsippet for studenter fra land utenfor EØS.
- Sikre at studenter som utdanner seg i utlandet har forutsigbarhet i å få utdanningen godkjent i Norge.
- Integrere den norske høyere fagutdanningen med det europeiske systemet, herunder European Credit Transfer System (ECTS).
- Styrke satsingen på fagskolene og bygge ut høyere yrkesfaglig utdanning til øverste nivå i det nasjonale kvalifikasjonsrammeverket.
- Sikre NOKUT tilstrekkelige ressurser for effektiv veiledning og for effektivt og jevnlig tilsyns- og akkrediteringsarbeid i fagskolesektoren.
- Utvide Y-veien til å gjelde flere utdanningsretninger.

- Gi universitetene tilbake myndigheten til å opprette og avvikle studiesteder.
- Gi studentsamskipnadene fritak fra kommunal eiendomsskatt.
- Benytte statlige tomter til nye studentboliger.

Forskning

Norge trenger et forpliktende kunnskapsløft som skaper forutsigbarhet, langsiktighet og ny giv til forskning og høyere utdanning. For å få fart på teknologiutvikling og innovasjon, og for å lykkes med alle de omstillingene vi står overfor i samfunnet, er vi helt avhengig av å øke satsingen innenfor dette feltet. Norges manglende satsing står i sterk kontrast til utviklingen i EU og våre naboland. Samfunnet vårt er avhengig av forskning og teknologiutvikling for å sikre konkurransekraft, verdiskaping og økt produktivitet. Men også for velferden, for tilliten i samfunnet vårt, for et sterkt demokrati, og for en bred og kunnskapsbasert samfunnsberedskap. Kunnskapen vi trenger skapes best gjennom å hegne om den akademiske friheten, bruke mer ressurser på forskning, og sikre mer internasjonalt samarbeid.

Kvaliteten i universitets- og høyskolesektoren har gått opp de siste tiårene. Reformen har både hevet kvaliteten og økt antall publikasjoner, og innskrenket institusjonenes frihet til å styre og regulere egen virksomhet. Vi mener at det er viktig å ivareta institusjonenes frihet, og at denne ikke kan innskrenkes ytterligere. Institusjonene må gis mer rom og tillit til selv å finne de beste løsningene for å forbedre studie- og forskningskvaliteten.

Institusjonenes frihet er grunnleggende for å ivareta forskningens uavhengighet. Den frie forskningen er viktig for å produsere ny kunnskap og bedre rekruttering. Dette forutsetter solide og forutsigbare grunnbevilgninger til universiteter og høyskoler. Venstre støtter også opprettelsen av flere private stiftelser og fond for forskning, slik at spesielt unge forskere får flere finansieringskilder.

Klimakrisen er vår største globale utfordring, og Venstre vil at neste nasjonale langtidsplan for forskning og høyere utdanning skal koble Norges klimautslippsmål med norsk forskning og innovasjon.

Kunnskap må gjøres så tilgjengelig som mulig for alle. Vi vil gi mer åpen tilgang til forskningsresultater, slik at både folk og bedrifter kan få tilgang på offentlig finansierte forskningsresultater.

Venstre vil:

- Hegne om den frie forskningen og den akademiske ytringsfriheten.
- Grunnlovsfeste den akademiske friheten.
- Øke de statlige bevilgningene til grunnforskning.
- Innføre nye modeller og spleiselag for forskning som skjer i samarbeid med bedrifter.
- Bidra til at mer forskning kommersialiseres til nye bedrifter som skaper jobber og verdier.
- Fjerne kravet om at alle PhD-studenter må gjennomgå norsk språkopplæring.
- Øke bevilgningene til næringsrettet forskning i sektordepartementene betydelig.
- Sikre flere faste jobber for forskere.
- Legge til rette for flere finansieringskilder for norske forskere, for eksempel private fond og stiftelser, gaveforsterkningsordninger og andre tiltak som gjør det mer attraktivt for private å gi økonomisk bidrag til forskning.
- Øke grunnbevilgningen til de selvstendige forskningsinstituttene.
- Sikre at norske aktører fortsatt kan delta med like konkurransevilkår i EUs rammeprogram.
- Gi tilleggsstøtte til universiteter og høyskoler slik at tildelte EU-prosjekter fullfinansieres.
- Videreføre Retur-EU som del av grunnbevilgningen på et nivå som sikrer at forskningsinstituttene fortsatt har mulighet til å delta for fullt i EUs forsknings- og innovasjonssamarbeid i samarbeid med norske virksomheter.
- Utrede modeller for å få mer forskning i næringslivet ved for eksempel å etablere forskningsstiftelser i offentlig/privat regi.
- Utvide tilgangen på offentlig finansierte forskningsresultater for folk og bedrifter.
- Sikre museene tilgang til oppdatert og relevant forskningsmateriale på lik linje med universitetene.
- Opprette et statlig forskningssenter for alternativer til dyreforsøk.
- Styrke SkatteFUNN-ordningen.

3 Arbeid og velferd

Arbeid gir økonomisk frihet og mulighet til å utvikle seg som menneske og medborger. Gjennom arbeid bidrar vi til fellesskapet og til egen og andres velstand. For mange er arbeidsplassen det viktigste fellesskapet vi deltar i, utenfor familien. Fordi det i årene framover vil bli mangel på arbeidskraft, må veien inn i arbeidslivet bli så enkel som mulig. Samtidig må vi sørge for å ha et godt velferdstilbud med et sosialt sikkerhetsnett for de som av ulike årsaker faller utenfor eller ikke har mulighet til å delta fullt ut i arbeidslivet.

Arbeidsliv

En av de største utfordringene i dagens arbeidsliv er utenforskap. Altfor mange blir stående utenfor arbeidslivet, selv om de er arbeidsføre og ønsker å bidra. Venstre vil kjempe for et trygt og fleksibelt arbeidsliv, som er tilpasset ulike behov og dermed gir plass til flere.

Arbeidstakere skal beskyttes mot useriøse arbeidsgivere. For å oppnå dette er det behov for både sterke fagforeninger og et lovverk som sikrer gode lønns- og arbeidsvilkår for alle som jobber i Norge. Det er spesielt viktig for å beskytte de som utsettes for sosial dumping i arbeidslivet, fordi de i mange tilfeller ikke har en fagforening å støtte seg på.

Samarbeid og konfliktløsning mellom partene i arbeidslivet har bidratt til at Norge har et lavere konfliktnivå om lønnsforhandlinger og andre arbeidsvilkår enn andre land. For at trepartssamarbeidet mellom stat, arbeidsgiver og arbeidstaker skal fungere godt, er det viktig at arbeidstakere har frihet til å organisere seg i de fagforeningene de ønsker å være medlem i. Samtidig er det viktig å verne om de ikke-organisertes rettigheter.

Arbeidslivet er stadig i endring. Stadig flere arbeidstakere ønsker større påvirkning over sin arbeidshverdag. Ny teknologi gjør det mulig for stadig flere å jobbe hjemmefra, og dermed oppnå en mer fleksibel arbeidshverdag. Dagens arbeidsmiljølov er lite tilpasset et slikt arbeidsmarked. Venstre vil derfor justere arbeidsmiljøloven for å gi

økt fleksibilitet for både arbeidstakere og arbeidsgivere og redusere barrierer mot et mer stedsnøytralt arbeidsliv. Vi vil også oppdatere yrkesskadelovgivningen slik at skader i forbindelse med arbeid utenfor arbeidsplassen dekkes. Flere offentlige stillinger bør lyses ut uten krav til fysisk tilstedeværelse på et gitt geografisk område.

Det er viktig for et trygt og godt arbeidsliv at arbeidstidens lengde er regulert. Hovedregelen om tillatt arbeidstid per dag og uke bør ligge fast. Flere yrker og sektorer har imidlertid behov for en større fleksibilitet enn det dagens arbeidsmiljølov åpner for. Dette gjelder for eksempel arbeidsplasser der langvakter kan være gunstig, eller der aktivitetsnivået er konjunktur- og sesongbasert. Venstre ønsker å beholde dagens ordning med at avvik fra arbeidsmiljøloven må forhandles frem i tariffavtaler, men utvide adgangen til å inngå slike avtaler lokalt på den enkelte arbeidsplass. Vi vil også modernisere dagens regelverk når det gjelder mulighet til å dispensere fra hovedregelen og se arbeidstiden samlet over en lengre periode (såkalt gjennomsnittsberegning).

Faste ansettelser skal være hovedregelen i det norske arbeidslivet. I en del tilfeller er det likevel behov for å ansette mennesker midlertidig, for eksempel i forbindelse med nyetableringer, omstillinger og innovasjonsprosjekter. For mange vil dette også kunne fungere som en inngangsport til arbeidslivet, spesielt for grupper som har utfordringer med å få innpass. Venstre mener derfor at det bør gjeninnføres en generell adgang til midlertidig ansettelse, under strenge vilkår. Arbeidstakers rett til fast stilling etter å ha vært midlertidig ansatt bør inntre etter to år i stedet for dagens regel om tre år.

Venstre ønsker eldre velkommen til å stå lengre i arbeidslivet. Vi ønsker å myke opp begrensningene blant annet knyttet til aldersgrense i sykelønnsordningen, opptjening av alderspensjon og oppsigelsesvern, slik at eldre arbeidstakere ikke mister rettigheter ved å stå lengre i jobb. Ordningen med «pensjonistlønn» og andre regler for avkorting av pensjon som følge av lønnsarbeid bør gjennomgås med tanke på å gjøre det mer attraktivt å stå lenger i jobb. Som hovedregel skal ikke pensjonister få avkortning av pensjon dersom de har arbeidsinntekt. Særaldersgrenser bør som hovedregel legges på bestemte oppgaver, og ikke hele sektorer eller yrkesgrupper.

Alt arbeid skal skje innenfor lovlige rammer. Da må det være enkelt å drive seriøst, og arbeidslivskriminalitet må bekjempes. Venstre vil gjøre det så enkelt og sikkert som mulig for varslere å stå fram om lovstridige eller uetiske forhold i arbeidslivet. Ofrene for arbeidslivskriminalitet utsettes ofte for lønnstyveri, risikofyllt arbeid og innkvartering i helsefarlige boliger. I tråd med at kriminaliteten blir stadig mer kompleks, må innsatsen styrkes og profesjonaliseres.

Venstre vil:

- Åpne for mer bruk av lokale forhandlinger om arbeidstid.
- Utrede hvordan man kan lage avtaler om individuelle tidskontoer for å legge bedre til rette for fleksible arbeidstidsløsninger.
- Bekjempe alle former for alderisme (aldersdiskriminering), som hindrer gode liv, aktiv samfunnsdeltagelse og deltagelse i arbeidslivet.
- Utvikle et handlingsprogram for å beholde og rekruttere arbeidstakere over 55 år.
- Motarbeide ufrivillig deltid, samtidig som medarbeidere med redusert arbeidsevne og andre som ønsker det får tilbud om deltidsstillinger.
- Jobbe for å redusere unødvendige kvalifikasjonskrav i offentlige stillingsutlysninger.
- Gjennomgå regelverket for fjernarbeid for å gjøre det mer tilpasset dagens muligheter til hjemmekontor m.m.
- Gjeninnføre adgang til innleie ved arbeid av midlertidig karakter og legge til rette for at regelverket ikke hindrer konsulent- og rådgivernæringen i å tilby sine tjenester.
- Innføre en generell adgang til midlertidig ansettelse og gi rett på fast stilling etter to år som midlertidig ansatt.
- Forenkle og avbyråkratisere arbeidsmiljøloven. En slik forenkling må sikre mer fleksibilitet og færre reguleringer, spesielt for bedrifter med mindre enn 10 ansatte.
- Redusere barrierer for unges deltakelse i arbeidsmarkedet, ved å liberalisere lovverket som særlig hindrer unges yrkesutøvelse.
- Oppheve det geografiske forbudet mot innleie i byggebransjen.
- At særaldersgrenser skal knyttes til oppgaver, ikke yrkesgrupper.
- Styrke ansattes rett til å logge av etter arbeidstid.
- Styrke arbeidet med å bekjempe arbeidslivskriminalitet, slik at flere forhold avdekkes og får konsekvenser.

Velferd

Det viktigste vi kan gjøre for å sikre et bærekraftig og solid velferds-samfunn for fremtiden, er å gi flere muligheten til å delta i arbeidslivet. Helseutfordringer og mangel på riktig kompetanse er to av de viktigste årsakene til at folk står uten jobb. Alt for mange personer med funksjonsnedsettelse og kronisk sykdom, og deres pårørende, står ufrivillig utenfor arbeidslivet. Selv om mange av disse er godt kvalifiserte, kan de møte barrierer som manglende tilrettelegging, holdninger og arbeidsgivere som mangler kunnskap om og trygghet til å ansette. For at flere skal kvalifisere seg til arbeid, vil Venstre gjøre det enklere å kombinere deltidsarbeid og studier, og samarbeide med partene i arbeidslivet om kvalifiserende tiltak.

For å gi flere med helseproblemer muligheten til å arbeide, vil Venstre videreføre ordningen med gradert uføretrygd og jobbe for at det skal bli enklere å kombinere deltidsarbeid og arbeid som selvstendig næringsdrivende med trygdeytelser. Lønnstilskudd til bedrifter som ansetter unge arbeidsledige og personer med funksjonsnedsettelse vil også bidra til at flere får muligheter i arbeidslivet. Venstre vil beholde grensen på 3 år for å motta arbeidsavklaringspenger (AAP), men fortsatt gi mulighet for utvidelse hvis avklaringen ikke er fullført samt utvide adgangen til opptrapping innenfor ordningen.

Sykefravær kan være en stor belastning både for dem som er syke, for arbeidsgiver og for samfunnet. Norge har både verdens mest generøse sykelønnsordning og verdens høyeste sykefravær. Derfor vil Venstre gjennomføre endringene som ble foreslått av Sysselsettingsutvalgets ekspertgruppe. Venstre mener en slik omlegging av systemet for sykemeldinger vil kunne styrke arbeidslinjen, øke verdiskapingen, inkludere flere i arbeidslivet og forebygge utenforskap. Sykepengesatsen skal som i dag være 100 prosent for alle, men bare de første seks månedene av sykemeldingsperioden. Ved 100 prosent sykmelding blir satsen satt ned til 80 prosent etter seks måneder. Ved bruk av gradert sykmelding vil satsen forbli 100 prosent inntil 12 måneder. Venstre ønsker videre at arbeidsgiver får et medfinansieringsansvar gjennom hele sykeforløpet, men at satsen settes slik at den totale belastningen for arbeidsgiver ikke økes. Skjemingsordningen for småbedrifter i sykelønnsystemet bør utvides og tilpasses den nye ordningen.

Venstre vil:

- Øke og utvide bruken av lønnstilskudd og gjøre det enklere å kombinere arbeid med uføretrygd og andre ytelser, slik at flere får brukt restarbeidsevnen sin i arbeidslivet.
- Sette ned et offentlig utvalg for å gjennomgå ordningene med arbeidsavklaringspenger og uførestønad med hensikt å gjøre det enklere, mer fleksibelt og mer lønnsomt å kombinere stønad med arbeid.
- Forenkle rapportering av inntekt for de som mottar trygdeytelser.
- Fjerne urimelige krav om tilbakebetaling av trygd for personer som kommer tilbake i arbeidslivet.
- Fjerne avkortingsregelen for uføretrygd for de som er innlagt i institusjoner for rus eller psykisk helse.
- At mennesker på uføretrygd skal kunne tjene 1G (grunnbeløp) i tillegg til uføretrygd uten at de mister uføretrygd.
- Redusere behovet for supplerende økonomisk sosialhjelp gjennom høyere minstesatser i statlige ytelser.
- Heve minstesatsen på arbeidsavklaringspenger for unge mellom 18 og 25 år til samme nivå som andre aldersgrupper, slik at disse ungdommene får en reell mulighet til å bli friske og komme tilbake til arbeid og utdanning.
- Reformere sykelønnsordningen etter modell foreslått av ekspertgruppen til Sysselsettingsutvalget 2019, men utvide og styrke skjermingsordningen for kronisk syke slik at den dekker flere og at grupper som er særlig utsatt for høyt sykefravær automatisk dekkes.
- Utvide og forbedre forsikringsordningen for små bedrifters sykepengenekostnader, slik at flere bedrifter kan kvalifisere og premien gjøres risikobasert for å belønne godt forebyggende arbeid.
- Øke andelen VTA-O plasser slik at flere personer med funksjonsnedsettelse kan få muligheter til varig tilrettelagt arbeid i ordinært arbeidsliv.
- Gjennomgå håndhevelsen av diskrimineringsloven, med mål om at flere med funksjonsnedsettelse kalles inn til jobbintervju.
- Opprette et sosialt investeringsfond med særskilt ansvar for å forebygge utenforskap og bidra til arbeidsinkludering.
- Stille krav til universell utforming av arbeidsplasser og IKT-systemer i likestillings- og diskrimineringsloven.

- Sikre at universell utforming er et grunnleggende krav i alle offentlige anbud.
- Sørge for at hjelpemidler fortsatt er hjemlet i folketrygden, redusere saksbehandlingstiden og sikre fullgod tilgang til akuttreparasjon av hjelpemidler.
- Fjerne det statlige bidraget til AFP-ordningen i privat sektor, og la det være opp til partene å avtale og selv fullfinansiere en slik ordning.

Nav

Nav skal være et sikkerhetsnett for folk som i kortere eller lengre perioder har behov for økonomisk støtte fra fellesskapet. Nav arbeider også med dem som er varig utenfor arbeid eller utdanning. Denne gruppen er dessverre i vekst. Spesielt bekymringsfullt er det at stadig flere unge blir uføre. Det er viktig at alle får en sjanse til å delta i arbeidslivet, også i tilfeller der det trengs mye tilrettelegging.

Mange familier med barn har sammensatte problemer og bruker mye tid og krefter på å forholde seg til Nav, skole, barnevern og ulike deler av helsevesenet. Det trengs mye bedre samarbeid og samordning, og det trengs stor vekt på forebyggende arbeid. NAV må åpne seg opp, arbeide helhetlig og vri arbeidet mer mot sosialt arbeid. Nav må inkludere barneperspektivet i saker om økonomisk støtte til barnefamilier. Barn og unge må få muligheten til å delta i fritidsaktiviteter og andre fellesskap, uavhengig av familiens økonomiske forutsetninger.

Venstre vil:

- At både den statlige og den kommunale delen av Nav i større grad tar i bruk hele virkemiddelapparatet for å hjelpe folk til aktivitet og et bedre liv.
- Forbedre samarbeidet mellom Nav, helsevesenet og arbeidsgiver, slik at det ikke ligger på den syke å koordinere informasjon mellom partene.
- Gi Nav lokal handlefrihet til å teste ut arbeidsorientert uføretrygd i samarbeid med lokale arbeidsgivere, bl.a. ved å gi tilskudd til lønn.
- At Nav ansetter helhetskoordinatorer som kan hjelpe familier med sammensatte problemer uavhengig av ytelse.
- Gjøre de lokale Nav-kontorene mer tilgjengelige.
- Forenkle språket i brev som Nav sender ut, slik at folk forstår hva som står der.

- Forenkle ordningene i Nav, bl.a. gjennomgå regelverk og systemer knyttet til utbetalinger fra Nav, med mål om å slå sammen utbetalingsdatoer.
- Øke kjennskapen og tilgjengeligheten til den økonomiske rådgivningstjenesten i Nav.
- Styrke Navs arbeidsformidling rettet mot mennesker over 55 år.
- At Navs digitale tjenester også skal gjelde for barn og unge under 18 år som mottar sosialstønad.
- Styrke sikkerheten for de som jobber i Nav.

Sosial boligpolitikk

Å ha et sted å bo er grunnleggende for trygghet, velferd og frihet. Venstre vil ha et boligmarked som er mer tilgjengelig for nyetablerte uten arv og formue. Vi vil bygge flere boliger tilpasset førstegangskjøpere slik at flere har mulighet til å komme inn på boligmarkedet.

Noen har større vanskeligheter på boligmarkedet enn andre, enten på grunn av helse, fattigdom eller fordi de er i en livsfase der de har spesielle behov. Derfor trenger vi en sosial boligpolitikk. Venstre vil sørge for at Husbanken har tilstrekkelige lånerammer for startlån og bostøtte for vanskeligstilte på boligmarkedet, og at kommunene har gode rammer for tilpassede boliger for folk med funksjonsnedsettelse, folk med rusproblemer og/eller psykiske lidelser, flyktninger og andre. Vi vil også legge til rette for flere boligkjøpsmodeller som leie-til-eie, ettersom det gir lettere tilgang til boligmarkedet for enkelte grupper. I tillegg vil vi tydeliggjøre rettighetene til leietakere, og øke botrygghet for familier i leiemarkedet.

Det viktigste tiltaket for å sikre en god bosituasjon for alle, inkludert utsatte grupper, er at det ordinære boligmarkedet fungerer best mulig. Press i boligmarkedet gjør det vanskelig å etablere seg, og smitter over i leiemarkedet. Et presset leiemarked går særlig utover de svakeste. I dag bygges det for få boliger i mange av de store byene. Det er først og fremst et lokalt ansvar å regulere nok nye boliger, men det er viktig at den nasjonale politikken støtter opp under behovet for boligbygging. Venstre vil gå gjennom nasjonale krav som vanskeliggjør boligbygging i byer, blant annet skjerpede krav til godkjente tiltak mot støy og tekniske krav som gjør onfill, infill og refill av næringsbygg krevende å få til.

Venstre vil også sikre en mer restriktiv og forutsigbar innsigelsespraksis fra nasjonale myndigheter i saker som ikke gjelder viktige naturverdier.

Det igangsettes for få boligprosjekter i Norge, særlig i de store byene. Det bidrar til høyere boligpriser. En årsak til det er at reguleringer setter høye krav til forhåndssalg før utbyggerne får byggelån. Venstre vil bruke garantier og lån fra Husbanken for at boligprosjekter i områder der boligbyggingen ikke holder tritt med etterspørselen igangsettes raskere, med noe lavere forhåndssalg.

Venstre vil fjerne dokumentavgiften og egenkapitalkravet for førstegangskjøpere slik at det blir enklere for unge å komme inn på boligmarkedet.

Venstre vil:

- Øke låne- og tilskuddsrammene til Husbanken, og rette mer av de boligpolitiske virkemidlene mot tiltak som bidrar til øke tilbudet av boliger.
- Legge til rette for flere boligkjøpsmodeller som leie-til-eie.
- Gjennomgå husleieloven og tilpasse byggeforskrifter for å gjøre det mer attraktivt å bygge utleieboliger samtidig som det blir tryggere å være leietaker.
- Sørge for flere tilrettelagte boliger for mennesker med funksjonsnedsettelse og andre grupper med særskilte behov.
- Gjøre det enklere å få tidlig tildeling av studieplass for studenter som trenger tid for å skaffe tilpasset bolig i en ny kommune.
- Fjerne egenkapitalkravet for førstegangskjøpere og fase ut BSU-ordningen.
- Øke utgiftstaket i bostøtteordningen slik at det i større grad samsvarer med det faktiske utgiftsnivået for husstandstypen og kostnadsnivået i den aktuelle kommunen.

Integrering

Arbeidsinnvandring er et gode både for de som får mulighet til å skape seg et nytt liv i et annet land, og for samfunnet som får tilgang på arbeidskraft og kompetanse det behøver. Deltakelse i arbeidslivet er dessuten det viktigste virkemiddelet for integrering av mennesker som kommer til Norge som flyktninger eller asylsøkere. Venstre vil derfor

videreføre dagens satsing på integrering gjennom arbeidsdeltakelse, og åpne det norske arbeidslivet for grupper som i dag står utenfor.

Norge har i flere tiår vært avhengig av, og nytt godt av, å være del av det europeiske systemet der det er mulig å bosette seg der man selv ønsker. I dag ser vi imidlertid at arbeidsinnvandringen fra EU- og EØS-landene avtar. For å sikre at vi også i fremtiden skal ha tilgang på kompetansen og arbeidskraften vi trenger, ønsker Venstre å utvide adgangen til at statsborgere fra land utenfor EU og EØS enklere skal få muligheten i det norske arbeidsmarkedet og samfunnet.

Å lære seg norsk er avgjørende for å bli en del av arbeids- og samfunnsliv. Mange, særlig arbeidsinnvandrere, får til tross for dette ikke norskopplæring i dag. Venstre vil derfor bedre muligheten til norskopplæring også for de som i dag ikke kommer under integreringsloven, primært arbeidsinnvandrere og familiegjenforente. En måte å gjøre dette på, er å innføre en prøveordning hvor arbeidstaker, arbeidsgiver og staten går sammen om å dekke kostnaden for deltakelse på modulbasert norskopplæring eller et tilpasset introduksjonsprogram.

En utfordring for alle innvandrere er å få tilstrekkelig og god nok informasjon om hvilke rettigheter og plikter en har i Norge og i norsk arbeidsliv. For å tilgjengeliggjøre denne informasjonen ønsker vi å utvikle en nasjonal veileder for hvordan man på best måte tar imot arbeidsinnvandrere og deres familier.

Mye av integreringen skjer i møte med mennesker, og frivilligheten spiller en stor rolle i dette arbeidet. Venstre ønsker derfor å styrke tilskuddsordningen til integreringsarbeid i regi av frivilligheten. Vi vil også styrke de statlige områdesatsningene og samarbeidet mellom stat og kommuner om integreringsarbeid, særlig der det er økende integreringsutfordringer.

I et liberalt land er det viktig å stille krav til de vi gir opphold. Det skal være et tydelig krav om å respektere norsk lov, f.eks. når det gjelder likestilling, skeives rettigheter og kvinnesyn. Derfor må vi gi flere enn de som er omfattet av introduksjonsprogrammet tilbud om norskopplæring og kunnskap om det norske samfunnet.

Venstre vil:

- Innføre et hurtigspor for behandling av søknader om arbeidstillatelse fra eksperter og fagfolk fra land utenfor EU og EØS.
- La studenter fra land utenfor EU og EØS som har studert i Norge få jobbe i inntil ett år på studentvisum, slik at de kan komme raskt inn i arbeidslivet.
- Gjøre det enklere for utenlandske arbeidstakere som skatter til Norge i over 6 måneder i året å melde flytting til Norge og få fødselsnummer, og sikre personer med D-nummer tilgang til Bank-ID.
- Redusere saksbehandlingstiden for familiegjengenforening kraftig, også for norske statsborgere som flytter til Norge sammen med en utenlandsk partner.
- Redusere kravene til oppholdstid for å oppnå statsborgerskap for personer som er gift, registrert partner eller samboer med norsk statsborger.
- Innføre en ordning med kjærestervisum som gir norsk-utenlandske par muligheten til å bo 12 måneder sammen i Norge.
- Gjøre generell helseopplysning lettere tilgjengelig på flere språk, både digitalt og fysisk.
- Gi papirløse arbeidstillatelse og tilgang til helsehjelp.
- Styrke dagens tilskuddsordning til integreringsarbeid i regi av frivilligheten.
- Lage en egen integreringsperspektivsmelding etter modell fra perspektivmeldingen.
- Ta initiativ til en kvalitetsreform for voksenopplæringsskoler og -sentre, med mål om å heve kvaliteten i språkopplæringen og grunnskoleutdanningen.
- Gi flere innvandrere tilbud om norskopplæring, gjennom å utvide dagens klippekortordning, som gir et opplæringstilbud til dem som ikke deltar i introduksjonsprogrammet.
- Legge til rette for at flere voksne innvandrere tar fagbrev gjennom modulbasert opplæring.
- Lage en forsterket handlingsplan for å hindre negativ sosial kontroll og for å motvirke parallelle samfunn.
- Øke bruken av tolk i det offentlige og unngå at foreldre med begrenset norskkunnskaper bruker skolebarn som tolk.
- At enslige mindreårige asylsøkere skal være under barnevernstjenestens ansvar frem til fylte 18 år, med medfølgende etterverntilbud til fylte 25 år.

- At barn som søker asyl skal få rett til barnehage og videregående opplæring på linje med grunnopplæringen.
- Bidra til fortsatt spredt bosetting av flyktninger ved å gi distriktskommuner sterke insentiver til å bosette flere, gjennomgå og forsterke ordninger som gjør at flyktninger som bosettes utenfor storbyene blir boende, samt vurdere ytterligere tilskudd til kommuner med stor sekundærbosetting. I tillegg bør det også vurderes å forlenge tidsperioden for hvor lenge flyktninger kan søke om sekundærbosetting utover dagens grense på fem år.
- Ikke bosette flyktninger i levekårsutsatte områder, eller i bydeler og områder i kommuner der en høy andel av befolkningen ikke har norsk som morsmål.
- Gjennomføre en helhetlig bosettings- og skolestrukturereform slik at skoler i Norge ikke har en sammensetning hvor et overveldende flertall av elever ikke har norsk som morsmål.

4 Helse og omsorg

Helsetjenestene står overfor store utfordringer i årene som kommer. Kombinasjonen av flere eldre og færre i arbeidsfør alder vil sette tjenestene under sterkt press. Det vil derfor bli nødvendig å øke den samlede ressursbruken på helse og omsorg framover. Samtidig må vi bruke ressursene mest mulig effektivt, ta i bruk ny teknologi i stor skala og tenke nytt om organisering og samarbeid mellom private, frivillige og offentlige tjenester. Vi må forebygge sykdom der det er mulig, og vi vil sørge for at alle tiltak i hele bredden av tjenester og innen det forebyggende arbeidet er basert på solid forskning.

Venstre vil ha en sterk offentlig helsetjeneste. Samtidig mener Venstre at frivillige og private aktører bidrar til mangfold og nytenking, og kan være et viktig supplement for å sikre valgfrihet og gi folk tjenester som utfyller det offentlige tilbudet. For å få fagfolk til å stå i jobb i den offentlige helsetjenesten, må vi først og fremst sørge for å gi dem faglig handlingsrom og gode rammer.

Investeringer i og ressursbruk på helse kan være effektive verktøy for å løse samfunnsutfordringer på andre områder, og øke den samlede verdiskapingen. Det gjelder ikke minst innenfor helseforskning, helse-innovasjon, nye behandlingsmetoder, internasjonalt samarbeid og ny helseteknologi.

Mange familier kan ha store omsorgsoppgaver som pårørende. Vi må tenke nytt, og gi rom for å prøve ut nye modeller som gjør det lettere for pårørende å stå i omsorgsoppgaver for sine nærmeste over tid. Venstre vil sikre at rehabiliteringstjenestene styrkes, slik at flere kommer raskt tilbake til livet etter sykdom eller skade.

Forebygging

Alle mennesker har selv ansvaret for sin egen helse. Samtidig bidrar livsstilssykdommer til å legge press på de offentlige budsjettene, og gir folk lavere livskvalitet enn de ellers ville hatt. For Venstre handler folkehelsearbeidet om å innrette samfunnet slik at folk lettere kan holde seg selv friske, og ikke lage samfunn som gjør folk syke. Mesteparten av

det forebyggende arbeidet utføres best i andre sektorer enn helse- og omsorgstjenestene. Det dreier seg om et bredt spekter av tiltak rettet mot f.eks. kosthold, fysisk aktivitet, røyking, ulykker, vold og psykiske utfordringer, særlig blant unge.

En av de største truslene mot god folkehelse er fedme. Fedme gir økt risiko for en lang rekke sykdommer, noe som er en stor belastning for den enkelte og for helsetjenestene. Venstre mener derfor overvekt og fedme må håndteres på samfunnsnivå, ikke bare på individnivå. Dette kan blant annet skje gjennom mer fysisk aktivitet i skolen, utvikling av lokalsamfunn der det er hyggelig og trygt å bevege seg til fots eller på sykkel og opplysningsarbeid innen kosthold og fysisk fostring.

Venstre vil:

- Finansiere mer forskning på forebygging, slik at tiltakene mot uhelse treffer best mulig.
- Stille krav om at det tas hensyn til folkehelse i kommunenes reguleringsarbeid.
- Gjennomgå avgiftssystemet for mat, med sikte på å gjøre frukt og grønt billigere og usunn mat dyrere.
- Styrke helsestasjonenes evne til å fange opp barn og familier som har utfordringer med tilknytning, ernæring, søvn eller andre ting som går utover helsen deres.
- Arbeide for at fysisk aktivitet i langt større grad kan brukes i behandling og forebygging.
- Forebygge og trappe opp forskningen på muskel- og skjelettlidelser.

Bemanning og utdanning

Helse- og omsorgstjenestene vil møte store utfordringer med å skaffe tilstrekkelig bemanning i tiden som kommer. Det trengs økt og endret utdanningskapasitet for helsepersonell, for å møte behovet for mer kvalifisert arbeidskraft i fremtiden. For å rekruttere og beholde ansatte i helse- og omsorgstjenestene må de tilbys konkurransedyktige lønns- og arbeidsvilkår.

Venstre vil organisere tjenesteutøvelsen slik at vi ikke sløser med kompetanse, men bruker rett person til rett oppgave. Dette kan innebære at enkelte oppgaver kan utføres av personell med annen kompetanse.

Det er behov for en gjennomgang av lovverk som kan være til hinder for nyskaping i tjenestene.

Det må gjøres mer for at arbeidstakere som nærmer seg pensjonsalder fortsatt skal ønske å bidra med sin kompetanse og arbeidskraft. For mange distriktskommuner er det krevende å rekruttere nok ansatte til å tilby tjenestene befolkningen deres har krav på.

Frivilligheten spiller en viktig rolle i det norske helse- og omsorgssystemet, og kan både frigjøre kapasitet for fagutdannede og tilby et omsorgsnivå som går utover det lovpålagte. Venstre vil legge til rette for mer bruk av frivilligheten i samarbeid med det offentlige tjenestetilbudet der det er hensiktsmessig.

Venstre vil:

- Satse mer på kvalifisering av eksisterende personell i helsetjenestene.
- Gi mer målrettet og jobb-nær opplæring og etterutdanning.
- Forenkle dokumentasjonskrav og i stedet ha flere kvalitetsindikatorer.
- Ettergi deler av studielånet til helsepersonell som tar arbeid i distriktskommuner.
- Gjennomgå helsetjenestelovene for å gjøre det mulig med en mer hensiktsmessig arbeidsdeling mellom faggruppene.
- Forsterke de desentraliserte utdanningsløpene i legeutdanningen.
- Stimulere eldre til å stå lenger i jobb, ved blant annet å la eldre arbeidstakere få delta i kompetanseutvikling og tilby deltidsstillinger med avgrensede oppgaver.
- Arbeide for å harmonisere spesialiseringsløp for leger i Norden.
- Øke antall studieplasser på medisinstudiet.
- Sikre kandidatmåltall for utdanning av helsesykepleiere.
- Øke grunnbemanningen i deler av helsetjenesten.

Fastleger

Fastlegeordningen er grunnmuren i et godt helsevesen. På sitt beste sikrer ordningen et stabilt forhold til en kompetent fastlege, og dette langvarige forholdet gir helsegevinster for pasienten. Ordningen har imidlertid vaklet de siste årene, og vært preget av underfinansiering, slitne fastleger, sviktende rekruttering og lister uten lege. Mange steder

har det ikke vært mulig å bytte lege. I noen kommuner har vaktbelastningen vært for stor. Hvis fastlegen mangler, øker presset på spesialisthelsetjenesten, og vi risikerer å få mer fragmenterte helsetjenester hvor det blir større forskjell på folk som har ressurser til å navigere i systemet og de som ikke har det. Venstre vil derfor sikre fastlegeordningen.

Venstre vil:

- Ha en god finansiering av fastlegeordningen.
- Utvide ALIS-ordningen (Allmennleger i spesialisering) slik at det blir lettere å starte som fastlege.
- Tilby både kommunale stillinger og hjemler med næringsdrift.
- Begrense vaktbelastningen til fastlegene.
- Legge til rette for at andre yrkesgrupper (AKS-sykepleiere) kan ta over flere arbeidsoppgaver fra fastlegen.

Kvinnehelse, kjønn og seksualitet

Venstre mener vi trenger en helt annen systematikk i arbeidet med kvinnehelse. Det må settes av penger til kvinnehelse i forskning, folkehelsepolitikk og behandling, og kvinnehelse må inn i rammeplanene for helsefagutdanningene.

Det er krise i føde- og barseltilbudet mange steder. Venstre vil derfor utdanne flere jordmødre og prioritere tiltak som bidrar til å beholde de som jobber i det offentlige helsevesenet. Jordmødre er våre beste fødselshjelpere og bør konsentrere innsatsen nær kjerneoppgavene. Venstre vil få på plass en bedre, mer sammenhengende og helhetlig svangerskaps-, fødsels- og barselomsorg.

Retten til selvbestemt abort er en viktig og hardt tilkjempet rettighet. Det er den gravide som skal bestemme om barnet skal bæres fram. Derfor vil Venstre videreføre retten til selvbestemt abort til uke 18, og sikre adgangen til god rådgiving og oppfølging.

Kvinner med minoritetsbakgrunn er spesielt utsatt i forbindelse med graviditet og fødsel. Venstre vil derfor tilgjengeliggjøre informasjon om seksuell og reproduktiv helse på flere språk.

Det er behov for et kompetanseløft for kvinners hormonelle helse. Hel-

seproblemer knyttet til overgangsalderen kan være en av årsakene til at mange kvinner i 50-årene faller utenfor arbeidslivet. Disse plagene kan også forverre livskvalitet og kvinners frihet. Mange kvinner kan få god hjelp av hormonbehandling, og dette bør derfor tilgjengeliggjøres for flere.

Transpersoner og ikke-binære sliter mer enn den øvrige befolkningen med dårlige levekår knyttet til blant annet psykisk helse, livstilfredshet og erfaringer med diskriminering. Venstre mener dette er en utfordring som må tas på alvor. Venstre vil derfor jobbe for et mest mulig kjønnsnøytralt og inkluderende lovverk som også sikrer transpersoners og ikke-binæres rettigheter.

Venstre vil:

- Prioritere kvinnehelse i forskning, helsefagutdanning og folkehelsearbeidet.
- Styrke fødsels- og barselomsorgen, blant annet ved å tilby svangerskaps-, fødsels- og barselomsorg i en helhetlig omsorgsmodell med kontinuitet og mer valgfrihet.
- Gi alle kvinner/nye foreldre tilgang til gratis fødsels- og foreldreforberevende kurs.
- Arbeide for å få slutt på praksisen med sommerstenging av fødeinstitusjoner.
- At alle kvinner skal ha rett til å ha partner med under fødsel.
- Anerkjennne ammeveiledning som nødvendig helsehjelp.
- Legge til rette for flere delte stillinger mellom kommuner og sykehus for jordmødre, slik at familier kan følges av samme jordmor før, under og etter fødsel.
- Opprettholde selvbestemt abort fram til uke 18.
- At retten til selvbestemt abort inkluderes i retten til å bestemme over egen kropp, og anerkjennes som en menneskerettighet.
- Gi personer med endometriose, adenomyose og vulvasmerter god behandling raskere, og innføre nasjonale faglige retningslinjer som sikrer lik behandling i hele landet.
- Innføre nasjonale retningslinjer for rask utredning og oppfølging etter spontanabort.
- Utarbeide en egen stortingsmelding om kvinnehelse, bygd på Kvinnehelseutvalgets arbeid.
- Øke kunnskapen om overgangsalder og arbeidsliv.

- Utvide muligheten for blå resept eller individuell refusjon i forbindelse med hormonbehandling i overgangsalderen.
- Styrke kontakt og samarbeid mellom norske og internasjonale forsknings- og behandlingstinstitusjoner innen kvinners hormonelle helse.
- Opprette et forskningsrådprogram på kvinnehelse.
- Sikre kompetanse på kjønns mangfold i primærhelsetjenesten slik at de kan følge opp hormonbehandling.
- Jobbe for lik rett til helsehjelp uavhengig av kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk.
- Styrke de Regionale Sentrene for Kjønnssinkongruens slik at de kan gi behandling i tråd med Bufdir og Helsedirektoratets anbefalinger.
- Utarbeide en nasjonal kompetanseplan for å styrke kunnskap om seksuell og reproduktiv helse, samt kjønns- og relasjons mangfold, i primær- og spesialisthelsetjenesten.
- Gjennomføre et kompetanseløft innen hormonell helse både i grunn- og videreutdanningen av helsepersonell i primær- og spesialisthelsetjenesten.
- Få transhelse inn i rammeplanene for helsefagutdanningene.
- Etablere et nasjonalt screeningprogram for prostatakreft og styrke informasjonen til menn om risikofaktorer og symptomer.
- Nedsette et Mannshelseutvalg.

Psykisk helse

God psykisk helse er like viktig som god fysisk helse. Psykisk sykdom og uheld er et økende problem, spesielt blant ungdom. Årsakene til dette er sammensatte, men alle må være trygge på at de kan få kvalifisert hjelp når de trenger det. Samtidig er det viktig å ikke sykeliggjøre hverdagsproblemer. Venstre mener at lavterskeltilbudene i kommunene må styrkes, og at samarbeidet mellom spesialisthelsetjenesten og kommunene må utvides.

God forebygging rettet mot familier, barn og ungdom er viktigere enn noen gang. Psykisk helse må prioriteres innenfor førstelinjetjenesten, og hjelpen må gjøres mer tilgjengelig. Venstre vil styrke rådgivningstjenester og ideelle aktører som jobber forebyggende innenfor psykisk helse, og ha flere psykologer med offentlig avtale for å få ned ventetiden til psykologtjenester.

Det må bli lettere å få hjelp uten å måtte stå på venteliste i mange måneder. Venstre vil øke legevaktstjenestens kompetanse innenfor psykiatri og samtidig øke antall behandlingsplasser, spesielt for å forebygge selvmord. Skal vi få ned selvmordstallene i Norge, må forebygging og oppfølging starte tidlig.

De aller sykeste psykisk syke har et altfor dårlig tilbud, både når det gjelder behandling og andre velferdstilbud som tilpasset bolig. Dette haster det med å ta tak i. Det trengs blant annet mer kapasitet i FACT-teamene, som gir oppsøkende, samtidige og helhetlige tjenester til mennesker med alvorlige psykiske lidelser. De med de mest alvorlige utfordringene må prioriteres høyere, og få egne, statlig finansierte bo- og behandlingstilbud.

Vi har utilstrekkelig kunnskap om hvilke behandlingsformer som virker innen psykisk helse, og forskningen på behandling og forebygging av psykisk sykdom må derfor trappes kraftig opp. Særlig trengs det mer forskning på hvorfor forekomsten av psykiske lidelser blant unge har økt de senere årene. Skeive unge har ofte dårligere psykisk helse. Det er et stort behov for både bedre kunnskap om hvilke utfordringer skeive ungdommer møter, og tiltak som treffer.

Psykisk helsehjelp skal som all annen helsehjelp som hovedregel gis frivillig. Venstre anerkjenner at personer med alvorlige psykiske lidelser kan ha et særskilt behov for beskyttelse i kritiske sykdomsperioder, og vi vil legge til rette for at behovet for beskyttelse blir ivaretatt. Rettsvernet til pasienter under tvunget psykisk helsevern må ivaretas bedre, slik at man jevnlig får en reell faglig overprøvningsmulighet for bruken av tvang.

Venstre vil:

- Sørge for flere lavterskeltilbud og rådgivningstjenester, blant annet med digital oppfølging og andre nye behandlingsmetoder.
- Satse på forskning, slik at vi kan få mer treffsikre behandlingsmetoder av god kvalitet.
- Øke antall døgnplasser i spesialisthelsetjenesten, og sikre kompetanse og kompetansestøtte ved KAD plasser for å forebygge innleggelser i spesialisthelsetjenesten.
- Øke kapasiteten i FACT-team og andre samarbeid mellom spesialist-

helsetjenesten og kommunene om enkeltpasienter.

- Skape tilpassede botilbud med god behandling for de sykeste med psykisk sykdom, også der det kan være behov for å bruke tvang.
- Gi et bedre tilbud til eldre med dårlig psykisk helse.
- Utvikle tiltak for å sikre god rekruttering også utenfor storbyene.
- Sørge for tilstrekkelig finansiering av tilbudet til mennesker som er dømt til psykiatrisk behandling.
- Øke antall studieplasser på profesjonsstudiet i psykologi.
- Styrke selvmordsforebyggingen betydelig gjennom forsterket kompetanse på legevakter og i psykisk helsevern, samt mer støtte til frivillige organisasjoner som Mental Helse og Kirkens SOS.

Rus

En god rusomsorg tar utgangspunkt i den enkelte rusavhengiges situasjon. Veien til hjelpeapparatet må være så kort som mulig for dem som trenger hjelp med problematisk rusbruk. Derfor vil Venstre avkriminalisere bruk og besittelse av mindre mengder narkotika til eget forbruk. Dette må følges opp med en opptrappingsplan som gir økt kompetanse og bemanning i primærhelsetjenesten. Denne bør dels være øremerket og dels fordeles til kommuner som søker om det.

Alle som gjennomgår avrusning må sikres et tilbud om videre rusbehandling senest etter 24 timer, samt tilbud om ettervern. Legemiddelassistert rehabilitering (LAR) må videreføres, men ordningen må endres slik at den blir mer fleksibel, i større grad skjer på brukernes premisser og at det tillates flere medikamenter. Prøveordningen med heroinassistert behandling (HAB) må utvides til flere byer og gjøres permanent som et tilbud for dem med tyngst rusavhengighet. Begge ordningene må gjøres mer fleksible enn de er i dag. Venstre vil også tilby alle personer med rusmiddelavhengighet gratis langtidsvirkende prevensjon. Det er nødvendig å styrke sikkerheten til personell i kommunal rushelsetjeneste og psykisk helsetjeneste.

Dagens forbudspolitikken fører til at lettere stoffer blir omsatt uten kontroll, noe som er en døråpner inn i kriminelle miljøer og til tyngre narkotiske stoffer. Vi vil derfor redusere skadevirkningene gjennom forebygging og helsehjelp, ikke forbud og stigmatisering. En av de største inntektskildene til organiserte kriminelle, er ulovlig salg av cannabis.

Internasjonal erfaring med legalisering av cannabis tyder flere steder på at bruken ikke øker i så stor grad at ulempen overveier fordelene med legaliseringen. Venstre er derfor for strengt regulert omsetning av cannabis og andre mildere rusmidler.

Alkohol er det mest brukte rusmiddelet i Norge i dag, og kan ha store skadevirkninger for individer og samfunnet ved overforbruk. Venstre vil i hovedsak videreføre dagens alkoholpolitiske virkemidler. Samtidig bør det gjennomføres enkelte liberaliseringer i tilfeller der regelverket fremstår utdatert og forhindrer næringsvirksomhet. Det bør bli enklere for produsenter å selge produktene fra eget utsalgssted, forbudet mot markedsføring bør ikke være til hinder for nøktern informasjon om produktene man tilbyr, og kommunene bør ha full frihet til å bestemme lokale skjenke- og salgstider, inkludert for Vinmonopolet.

Venstre vil:

- Gjennomføre en rusreform med avkriminalisering av besittelse av ulovlige rusmidler til eget bruk.
- Tillate strengt regulert omsetning av cannabis og andre mildere rusmidler.
- At flere store byer skal etablere brukerrom og utvide åpningstidene.
- Innføre garanti om videre rusbehandling senest 24 timer etter gjennomført avrusning.
- Tilpasse ordningen med legemiddelassistert rehabilitering (LAR) så flere medikamenter kan brukes og i større grad kan brukertilpasses.
- Åpne opp for reseptregulert bruk av medisinsk cannabis på refusjon, som alternativ til opioider, knyttet til strenge kriterier.
- Utvide heroinassistert behandling (HAB) til flere byer, og åpne for forsøk med flere alternativer til injisering.
- Tilby alle personer med rusmiddelavhengighet, gratis langtidsvirkende prevensjon.
- Legge til rette for rusmiddelanalysetjenester der brukere kan få testet rusmidler som er kjøpt ulovlig.
- Sørge for bedre ivaretagelse av psykisk og somatisk helse hos pasienter med rusproblemer.
- Støtte kommuner som ønsker å utvide spesialiserte, kommunale tilbud på rusfeltet.
- Styrke det rusforebyggende arbeidet.

- Sikre tilgjengelig, fordomsfri og korrekt informasjon om trygg bruk og forebygging av skader som følge av bruk av rusmidler.
- Oppheve forbudet mot alkoholkonsum i det offentlige rom.
- Åpne for å tillate salg av sterkøl i butikk.
- Oppdatere reglene om alkoholreklame for å fjerne gråsoner, reflektere dagens virkelighet og sunn fornuft, og samtidig gjøre hverdagen enklere og mer fleksibel for mindre produsenter, restaurant- og utelivsbransjen.
- Utvide ordningen med salg av sider direkte fra produsent til også å gjelde sterkøl, vin og andre alkoholholdige produkter inntil 22%, for å legge til rette for økt lokal verdiskaping og mangfold.
- Tillate tobakksfri snus og e-sigaretter med smakstilsetning og nikotin.

Tannhelse

God tannhelse er viktig for velvære og for helsen som helhet. De fleste sykdommer og tilstander i munnhulen kan forebygges, og dette krever et samspill mellom myndigheter, helsetjenestene og den enkelte borger. Forebygging og helsefremming bør derfor være hovedprioritet, også i tannhelsetjenesten.

De fleste evner å ta vare på tannhelsen sin, men det er noen som faller utenfor. Disse bør få bedre oppfølging, og Venstre vil gi mer til dem som trenger det mest. Ved endringer i rettigheter til tannhelsetjenester for personer over 18 år er det viktig for Venstre at folk selv kan bestemme om de ønsker å behandles ved en offentlig eller privat tannklinikk.

Venstre vil:

- Sikre fortsatt gratis tannhelsetjenester for alle barn under 18 år i den offentlige tannhelsetjenesten.
- Prioritere at sårbare grupper får gratis tannhelseoppfølging.
- At eldre i sykehjem og hjemmesykepleie skal ha bedre tilgang på tannhelsetjenester, og forsøke ut ordninger med tannpleiere i kommunal helse- og omsorgstjeneste.
- Sikre likebehandling av private og offentlige tannklinikker for innbyggere over 18 år som har rett på reduserte priser for undersøkelse og behandling.

Eldre

Venstre mener det trengs større oppmerksomhet på alderdom. En stadig større andel av befolkningen er eldre, og arbeidet med utvikling av aldersvennlige lokalsamfunn må bli en integrert del av folkehelsearbeidet på nasjonalt, regionalt og lokalt nivå. Venstre mener de beste løsningene kommer når sosiale entreprenører, frivilligheten og det offentlige går sammen og ser på eldrepolitikken med nye og innovative øyne.

For Venstre er det viktig at eldre har samme frihet som andre til å velge hvordan de vil innrette sine liv. Folk må kunne stå i jobb om de kan og vil, få vurdert sin restarbeidsevne og få den omsorgen og pleien de ønsker når de trenger det. Venstre vil sørge for gode tjenester i en fremtid med mindre tilgang på arbeidskraft enn i dag. Boligløsninger som fremmer trygghet og reduserer ensomhet er en vesentlig del av fremtidens eldrepolitikk.

Et aktivt liv gir sosial støtte. Vi må få inn flere trinn i omsorgstrappen og eldre må kunne velge mellom ulike tilbydere av omsorgstjenester der det ligger til rette for det. God rehabilitering etter sykdom og funksjonsfall gjør at flere kan leve aktive liv hjemme lenger. Rehabiliteringen må komme raskt i gang, gjerne under sykehusoppholdet. Flere trenger hjelp til å holde seg friske og mestre daglige aktiviteter, uten at det blir flere til å utføre disse tjenestene. Vi må tenke nytt og gi rom for at kommunene prøver ut nye arbeidsmetoder.

Venstre vil:

- Legge til rette for generasjonsboliger, senior- og eldrekollektiv og andre boformer som gir sosial støtte, ved å bruke insentiver i Husbanken og krav i reguleringsplaner.
- Utvikle nye konsepter for samspill mellom generasjoner i eldreomsorgen, for eksempel ved å etablere boliger og botilbud for eldre i tilknytning til barnehager, skoler eller studentboliger.
- Ta i bruk trygghetsskapende teknologi og bedre hjelpemidler.
- At eldre skal ha bedre tilgang på psykisk helsehjelp.
- Gi bedre rehabiliterings- og habiliteringstilbud i kommuner og sykehus, og sørge for at dette både innbefatter tidlig rehabilitering, døgnehilitering og rehabilitering i hjemmet.
- Ha flere forsterkede demensplasser, og en differensiert bolig- og

institusjonsplanlegging.

- Tilby fleksibel avlastning for hjemmeboende.
- Styrke sykehusenes satsing på geriatri.
- Forsterke forskning på demens og andre sykdommer hos eldre.
- Satse mer på helsefremmende og forebyggende aktiviteter.
- Satse på universell utforming, inkl. et demensvennlig samfunn, når flere skal bo hjemme lenger.
- Redusere digitalt utenforskap blant eldre, ved å gjøre digital informasjon lettere tilgjengelig.
- Styrke kompetansen på kjønns- og kulturmangfold i eldreomsorgen.

Sykehus og spesialisthelsetjeneste

Sykehusene skal levere tjenester av god kvalitet til riktig tid for pasientene, og samtidig være en god arbeidsplass for fagfolk. Alle som av ulike årsaker må behandles på et sykehus, skal bli møtt med verdighet og få tilstrekkelig oppfølging og behandling av høy kvalitet. For å oppnå dette, vil Venstre gjøre det mer attraktivt for kvalifiserte helsearbeidere å jobbe i den offentlige helsetjenesten. Venstre mener det er viktig å prioritere pasientnært arbeid.

Norge bruker mer på helse per innbygger enn de fleste sammenlignbare land, inkludert klart mer enn alle de andre nordiske landene. Vi har også høyest legedekning og nest høyest sykepleierdekning i Norden. Likevel er ikke resultatene klart bedre enn i våre naboland. Helsevesenet er presset, og endringer i demografi vil forsterke det. Venstre vil derfor ta tak i blant annet administrasjonskostnadene i helseforetakene, organiseringen av turnus og arbeidstid, og effektiv bruk av teknologi, for å gi mer kvalitet for pengene.

Mange som jobber i det offentlige helsevesenet opplever uholdbare arbeidsforhold og bytter til privat virksomhet. For å unngå at dette går utover sykehusenes evne til å gi alle pasienter god og forsvarlig behandling, vil Venstre vurdere arbeidsdelingen mellom faggruppene og se på om flere faggrupper skal inn i sykehusene, samt utvide retten til medbestemmelse på arbeidsplassen. For det spesialiserte personellet på sykehusene er det nødvendig å frigjøre tid, slik at de kan prioritere det de er best til og som ikke kan utføres av andre ansatte. Vi bør derfor gå tilbake til ordningene med medisinsk kontorpersonale som

avlastning for leger og sykepleiere.

Størrelsen på sykehusene har betydning for faglighet og fornuftig styring. Venstre vil sikre sykehus som er store nok til at de kan rekruttere personalet de trenger og har et pasientgrunnlag som gir jevnlig trening på kritiske prosedyrer, samtidig som sykehusene ikke må bli så store at avstanden mellom ledelsen og det faglige personellet blir for stor. Vi vil jobbe for et medisinsk forsvarlig, desentralisert akutttilbud i indremedisin, generell kirurgi, ortopedi og fødetjenester. Venstre vil revidere og nedskalere planene for videreutvikling av OUS med sikte på å begrense den ekstreme kostnadsveksten og beholde kvaliteten på sykehus tilbudet i Oslo.

Venstre vil:

- Gå gjennom arbeidsdeling mellom faggrupper og la flere faggrupper komme inn i sykehusene.
- Ha en kritisk gjennomgang av arbeid som stjeler tid fra kjerneoppgavene til fagfolkene.
- Gjennomgå arbeidsdelingen mellom spesialisthelsetjenesten og kommunene for å få til bedre samhandling.
- Innføre formaliserte samarbeidsmodeller for høyspesialisert medisin i Norden.
- Gi et lønnsloft til dem som jobber i turnus.
- Styrke palliativ behandling.
- Forbedre nasjonal sykehusplan slik at Stortinget deltar aktivt i store investeringsbeslutninger.
- Gjennomgå enkelte store og omstridte sykehusutbygginger for å sikre at de er realistiske og bærekraftige.
- Forbedre finansieringen knyttet til bygg og investeringer.
- Redusere økonomisk risiko for helseforetakene ved å øke bruken av alternative prisavtaler (eksempelvis resultatbaserte avtaler).
- Forbedre helseforetaksmodellen for å sikre større demokratisk styring og kortere beslutningslinjer.
- Etablere testfasiliteter innen helse gjennom Norsk katapult, for at ny helseteknologi kommer raskere ut i markedet.
- Etablere en regulatorisk sandkasse for bruk av kunstig intelligens i helsesektoren.
- Sikre at offentlige myndigheter tar i bruk ny teknologi og velfunget

rende løsninger utviklet av private, fremfor å utvikle egne, konkurrerende løsninger innenfor helseområdet.

- Legge til rette for mer åpen helseforskning, og sikre at helseforetakenes forskningsbudsjetter lyses ut i åpen konkurranse der det er naturlig.
- Legge om takst- og refusjonssystemet for å sikre at hjemmeoppfølgning, fjernbehandling og bruk av ny teknologi stimuleres.
- Tilpasse metodevurderingene til et større mangfold av nye metoder som kunstig intelligens, medisinsk utstyr, kombinasjonsbehandlinger m.m.
- Korte ned saksbehandlingstiden i Nye Metoder gjennom effektivisering av metodevurderinger og økt informasjonsutveksling i internasjonalt samarbeid (EU/Norden).
- Tilrettelegge for flere kliniske studier og annen helseforskning gjennom forenkling av byråkrati og regelverk, etablering av mer attraktive skatteordninger for legemiddelfirmaer som kjører studier i Norge, økt prioritering av forskning/kliniske studier i helsetjenesten og mer offentlig-privat samarbeid.

Private og ideelle helsetjenester

Behovet for et sterkt offentlig helsevesen står ikke i motstrid til å ta alle gode krefter i bruk for å løse de mange oppgavene helsetjenestene våre må løse framover. Det norske helsevesenet er avhengig av et godt samspill mellom offentlige og private tilbud for å fungere optimalt. Ideelle organisasjoner med innslag av frivillighet er avgjørende for at velferdssamfunnet skal fungere. Helsenæringen bidrar med valgfrihet til pasientene og sikrer et mangfold av tilbud som det offentlige ikke ellers ville prioritert.

De siste årene har det vært en vekst av kommersielle, private helsetjenester, særlig i de store byene. Bruken av private helseforsikringer er også økende. Disse tjenestene avlastar det offentlige helsevesenet, men gir også utfordringer med en helhetlig prioritering og god styring av ressursene i helse- og omsorgssektoren. Spesielt er det bekymring knyttet til at det er stor mangel på helsepersonell.

Tilgang på private helsetjenester og forsikringsordninger kan i noen tilfeller føre til overbehandling, og virke kostnadsdrivende for det offentlige helsebudsjettet. Økt innslag av kommersielle tilbud kan gi større ulikhet i helse, både mellom økonomiske grupper og mellom sentrale

strøk og utkantkommuner. Venstre vil derfor gjennomgå reguleringen av det private helsemarkedet, med sikte på å integrere tjenestene som gis av private aktører bedre i det helhetlige helsetilbudet til befolkningen. Venstre ønsker å sikre brukernes valgfrihet, og vil derfor innføre fritt behandlingsvalg.

Venstre vil:

- At ideelle organisasjoner som driver helsetjenester skal ha forutsigbare rammebetingelser.
- Innføre krav til helprivate legetjenester om rapportering til nasjonale registre om virksomheten og aktiviteten.
- Stille krav om at kommersielle helsetjenester kan kommunisere med den offentlige helsetjenesten.
- Utrede en mer hensiktsmessig regulering av markedet for privat helseforsikring, blant annet for å unngå overbehandling og økte forskjeller.

Etikk og bioteknologi

Norge har lavere tilgjengelighet og bruker lengre tid på å innføre nye legemidler i helsetjenesten enn de fleste europeiske land vi liker å sammenligne oss med. Det gjør at Norge går glipp av samfunnsnyttene nye behandlinger gir, særlig i form av at folk kommer raskere ut i/tilbake til arbeidslivet, og gir også en kraftigere todeling i helsetjenesten, der lommeboka avgjør om man får tilgang til nye behandlinger.

Eksisterende politikk er til hinder for innføring av persontilpasset medisin og avanserte behandlinger som gen- og celleterapi, fordi det ikke er tilstrekkelig rom for å kunne ta beslutninger under usikkerhet. Systemet er heller ikke tilpasset metoder basert på kunstig intelligens, medisinsk utstyr og annen ny teknologi som ikke passer inn i standardmalen. Venstre mener det er behov for en kraftig modernisering av systemet for Nye metoder, slik at nye behandlinger og ny teknologi kan komme raskere til pasientene.

Kliniske studier er avgjørende for utvikling av nye medisiner, behandlinger og medisinsk teknologi. Vi må sørge for at Norge er en attraktiv arena for kliniske studier, både nasjonalt og internasjonalt, og at vi bygger sterke samarbeidsstrukturer mellom helsesektoren, academia og næringslivet.

Bioteknologi og kunstig intelligens byr på særskilte muligheter og utfordringer i et helseperspektiv. Venstre vil ta i bruk de mulighetene disse teknologiene gir oss innenfor etiske forsvarlige rammer.

Venstre vil åpne for at infertile kvinner eller par skal kunne få barn ved samtidig egg- og sæddonasjon (embryodonasjon). Vi vil tillate regulert, ikke-kommersiell surrogati i Norge og sørge for juridisk vern av barn født av surrogatmor i utlandet. Venstre mener det trengs sterkere internasjonale reguleringer for å sikre kvinners rettigheter og unngå at kvinner utnyttes i surrogatmarkedet.

Venstre ønsker å styrke både pandemiberedskapen og tiltak mot antibiotikaresistens gjennom en kombinasjon av forskning, innovasjon og internasjonal samhandling. Vi må bygge robuste helsesystemer som tåler fremtidige kriser, og samtidig jobbe langsiktig for å beskytte vår evne til å bekjempe infeksjoner.

Selvbestemt assistert livsavslutning reiser viktige etiske, medisinske og juridiske spørsmål. Den europeiske menneskerettsdomstolen har uttalt at land må veie hensynet til livsvern mot individets rett til selvbestemmelse i sin lovgivning av selvbestemt assistert livsavslutning. Venstre vil derfor igangsette en offentlig utredning, inspirert av Irland, for å vurdere disse spørsmålene grundig.

Venstre vil:

- Endre bioteknologiloven slik at den i større grad gjør det mulig å ta nye behandlingsmetoder og teknologier i bruk til pasientenes beste.
- Flytte regler knyttet til bruk av bioteknologi på fødte individer (genetisk diagnostikk og genterapi) ut av bioteknologiloven og over i annet helserelevant regelverk, for å unngå at politisk uenighet knyttet til bruk av bioteknologi på ufødt liv hindrer viktig utvikling innen somatisk medisin.
- At Norge skal være pådriver for et sterkere internasjonalt avtaleverk rundt pandemiberedskap og forebygging av antibiotikaresistens.
- Utvikle en mer ambisiøs antibiotikastrategi for Norge.
- Forbedre systemer for overvåkning og varsling av potensielle biologiske trusler, nasjonalt og internasjonalt.
- Støtte miljøer som driver med forskningsbasert innovasjon og

næringsutvikling på helsefeltet.

- Øke satsingen på forskning i kommunehelsetjenesten.
- Innføre regulering av kunstig intelligens som gjør at det kan tas mer i bruk i helsetjenesten.
- Sørge for kunnskapsoppsummeringer og kvalitetsvurderinger av digitale helseløsninger.
- Tillate regulert, ikke-kommersiell surrogati i Norge.
- Tillate samtidig donasjon av egg og sæd (embryodonasjon).
- Tillate å lagre eggstokkvev, egg og sæd på ikke-medisinsk grunnlag, så lenge det betales av brukeren.
- Utrede selvbestemt assistert livsavslutning i Norge.

5 Næring og skatt

Næringspolitikken skal legge til rette for verdiskaping over hele landet, sørge for at norske bedrifter er konkurransedyktige på det internasjonale markedet og gjøre det mulig for flere som ønsker det å skape sin egen arbeidsplass. Venstre vil at næringslivet skal møte færre byråkratiske hindringer. Vi vil gjøre det mer attraktivt å satse på innovative og miljøvennlige løsninger.

De fleste arbeidsplassene i det private næringslivet skapes i små og mellomstore bedrifter. Ved å gjøre det enklere å satse på nye ideer gjennom gründerskap, gir vi også mennesker større frihet i livet. Mangfold i næringslivet gir Norge flere økonomiske bein å stå på, bidrar til gode lokalsamfunn og gir folk økonomisk trygghet i vanskelige tider. Samtidig er næringslivet helt avgjørende for det grønne skiftet vi skal gjennom. Venstre vil belønne bedrifter som gjennomfører en nødvendig omstilling til mer bærekraftig drift, og gjøre det dyrere å drive forurensende og miljøskadelig virksomhet.

Gründerpolitikk og små og mellomstore bedrifter

Venstre ønsker en nærings- og gründerpolitikk som oppmuntrer til innovasjon og får fortgang i det grønne skiftet. Norge har potensial til å bli et kraftsentrum for innovasjon og grønn vekst, dersom vi bruker skattepolitikken som et strategisk verktøy for å akselerere norsk næringsliv og gir folk friheten til å skape og realisere sine visjoner gjennom økt gründerskap. Venstre mener ambisjonen må være at Norge blir verdens beste land å starte og bygge bedrifter i.

Skattebyrden for norske bedriftseiere er i dag for høy. For hver gründer og hver bedriftseier som føler seg tvunget til å se utenfor landets grenser for å unngå å tappe bedriften for kapital for å betale formuesskatt eller andre særnorske skatter og avgifter, mister Norge verdifull risikokapital, kreativitet og arbeidsplasser. Vi mister samtidig en stor intellektuell kapital, og muligheten til å utvikle en kultur hvor innovasjon og entreprenørskap blomstrer, hvor grønn teknologi akselererer, og

hvor norsk næringsliv ikke bare overlever, men trives og vokser.

De som vil skape en ny bedrift i Norge i dag, møter for mange økonomiske og byråkratiske utfordringer på veien mot lønnsom drift. Dette gjelder både virksomheter som er egnet til å vokse internasjonalt og virksomheter som bare har som mål å skape én enkelt arbeidsplass.

En av de viktigste årsakene til at mange som egentlig ønsker å satse på noe nytt, velger å bli værende i et fast ansettelsesforhold, er tap av sosiale rettigheter som følger med gründerskapet. Venstre ønsker å sikre permanente inntektssikringsordninger for selvstendig næringsdrivende og gjennomgå de sosiale rettighetene for selvstendig næringsdrivende med mål om større grad av likebehandling. Selvstendig næringsdrivende bør kunne fradragføre inntil 7 % av all lønn opp til 12G i pensjonssparing.

Enkeltpersonforetak og små firmaer må i dag forholde seg til mange frister og datoer. Mange har utfordringer på grunn av regelverket for merverdiavgift og forskuddsskatt. Venstre ønsker derfor å endre regelverket slik at man kun betaler inn merverdiavgift man faktisk har mottatt av kundene sine, og kun kan trekke fra merverdiavgift man selv faktisk har betalt. Ved å samordne datoer for innbetaling av merverdiavgift og forskuddsskatt, kan man lettere regne ut hva man skal betale inn i forskuddsskatt basert på skattbart overskudd i perioden, i stedet for dagens ordning hvor man betaler en fjerdedel av årets beregnede skatt hver 3. måned.

Reiselivsnæringen har utviklet seg til å bli en betydelig næring, som er viktig for å opprettholde bosetting og lokal verdiskaping i hele landet. Venstre er opptatt av at næringen skal utvikle seg på en måte som spiller på lag med miljøet, og hvor Norge utvikles som et bærekraftig reisemål med betalingsvillige gjester. Vi må styrke Norge som helårlig reisemål og øke sysselsettingen ved satsing på produktutvikling og markedsføring i samarbeid mellom Innovasjon Norge og reiselivsbedriftene.

Venstre vil:

- Gjøre det enklere for bedrifter å tilby opsjoner til ansatte.
- Innføre et minstefradrag for selvstendig næringsdrivende, for å redusere dokumentasjonsbyrden.

- Gjøre det enklere å tiltrekke kompetent arbeidskraft til Norge, blant annet gjennom innføring av et eget gründervisum, og tilsvarende ordninger for investorer og arbeidskraft med spesialkompetanse.
- Gjøre det enklere for små og nystartede bedrifter å delta i anbudsprosesser hos store statlige selskaper og i kommunene.
- Styrke Sivas inkubasjonsprogram for å få frem flere vekstbedrifter over hele landet.
- Gjøre en helhetlig gjennomgang av virkemiddelapparatet som sikrer forenkling, større effekt og bedrifter som vokser seg store.
- Innføre en reduksjon i antall MVA-terminer fra 6 til 2 for selskaper under 50 millioner kroner i omsetning.
- Endre rapporteringen av merverdiavgift og samordne datoene med innbetaling av forskuddsskatt.
- Styrke tilgangen til risikokapital i selskapers aller tidligste fase, blant annet ved å gi bedre skatteinsentiver og gi statlige fond større «fond i fond»-mandat.
- Sikre at norske gründere og mindre bedrifter får økt tilgang på internasjonal kapital for å skalere sine løsninger, og bistå norske småbedrifter og gründere i mobilisering og søknadsprosesser inn mot EUs investeringsprogrammer rettet mot entreprenørskap og nye næringer.
- Gjøre skatteinnbetalinger enklere for enkeltpersonforetak, blant annet ved å endre fra forskuddsbetaling til etterskuddsbetaling.
- Utrede en ordning med fritak for, eller kraftig reduksjon av, selskaps-skatt de første fem årene for nystartede teknologiselskaper, etter modell fra tilsvarende ordninger blant annet i Irland og Singapore, men med en forutsetning om at alt overskudd reinvesteres i bedriften i samme periode.
- Sikre at bedrifter kun må rapportere inn til det offentlige de samme opplysninger én gang. Digitale fellesløsninger som Altinn, ID-porten og Brønnøysundregisteret må videreutvikles i samråd med næringslivet.
- Forenkle i aksjeloven generelt og prosesser rundt aksjekjøp, utbytte-utdelinger og transaksjoner mellom nærstående, rettet mot små foretak, spesielt.
- Styrke ordninger for regional innovasjon og utvikling, blant annet ved å gjeninnføre ordningen med tilskudd til regionale forskningsfond.
- Lage en helhetlig plan for studententreprenørskap som sikrer flere start-ups fra universiteter og høyskoler.

- Styrke satsingen på Norge som reisemål, innenfor rammene av bærekraftig turisme.

Industri

Fremtidens fornybare energisystem er mer materialbasert enn dagens fossile løsninger. Norge må derfor omstilles fra å være en ren leverandør av fossil energi, til også å bidra med de nødvendige materialene til det grønne skiftet. Venstre vil også støtte opp om industriens egne ambisjoner om nullutslipp og sirkulære løsninger, og bidra til at næringslivet når målene det setter.

I dag er Norge Europas største produsent av strategisk viktige råvarer som aluminium, silisium og manganlegeringer. Disse råvarene er essensielle byggesteiner i en fremtidsrettet, grønn og digital økonomi. Venstre vil at Norge skal være en aktiv og strategisk partner i det felles europeiske industriøftet. Vår industripolitikk må derfor innrettes på en måte som bidrar til å nå målene europeiske land i fellesskap har satt seg. Rammebetingelsene for industrien må tilpasses den globale konkurransesituasjonen som industrien i Europa står overfor, og harmoniseres med våre viktigste handelspartnere og allierte. Dette gjelder også behovet for å utdanne og tiltrekke oss kompetent arbeidskraft.

Norge har verdensledende maritime aktører som sikrer arbeidsplasser, velferd og betydelige ringvirkninger i de maritime klyngene. Slik har det vært i årtier, og Venstre vil bidra til at det maritime næringslivet kan forsterke sin innovasjonskraft og posisjon lokalt, nasjonalt og internasjonalt. Det maritime næringslivet i fremtiden skal være grønt, nyskapende og kreativt.

Det grønne skiftet krever økt tilgang på mineraler. Venstre mener naturressursene som finnes i Norge må forvaltes godt, gjennom lukkede materialkretsløp. Vi må ta i bruk de eksisterende ressursene som finnes i avfall og sidestrømmer. Venstre mener Norge må bidra til å utvikle våre landbaserte mineralressurser, og uttak må skje med minst mulig naturinngrep og miljøbelastning. Kunnskapsgrunnlaget for å utvinne mineraler fra havbunnen er foreløpig ikke godt nok til at Norge kan åpne for industriell virksomhet her. Venstre vil derfor gå mot gruve drift på havbunnen og legge til rette for mer forskning på hvordan en

eventuell industrialisering vil påvirke livet og økosystemene i havet.

Tjenester fra verdensrommet står sentralt for å dekke viktige samfunnsbehov, i tillegg til å sikre norske utenriks-, sikkerhets- og forsvarspolitiske interesser. Norge har, med verdens nest eldste romlov og oppskytningsrom fra Andøya i årtier, historiske og komparative fortrinn for å bygge en romindustri i verdensklasse. Venstre vil sette romfartsnasjonen Norge på verdenskartet gjennom å gjøre romhavna på Andøya til en motor i den internasjonale romindustrien og ta en større del av det raskt voksende globale markedet. Slik kan vi utøve nasjonal egenevne på et kritisk domene, og bygge norske teknologivirksomheter i verdensklasse til et stort framtidig marked.

Venstre vil:

- Sikre nødvendige støtteordninger for å få realisert flere karbonfangstprosjekter i industrien.
- Fremme muligheter for egenproduksjon av fornybar energi, som solceller og vindkraft for bedrifter og industriparker.
- Sikre langsiktig krafttilgang for energikrevende industri.
- Bygge opp under næringsklynger som baserer seg på våre komparative fortrinn.
- Styrke satsingen på Norsk katapult og testinfrastruktur for grønn omstilling av norsk industri innen områder som grønn skipsfart og helseteknologi.
- Støtte opp om utvikling av grønne industriparker som baseres på industriell symbiose.
- Kartlegge norske mineralressurser og samtidig styrke satsingen på gjenvinning av mineraler.

Fiskeri og havbruk

Sjømatnæringen er den største og mest verdiskapende matproduksjonen i Norge. Venstre ønsker å videreutvikle Norge som en ledende havnasjon, som tar hensyn til naturen og tåleevnen til de ville bestandene. Sjømatnæringen, både den fangstbaserte og havbruksnæringen, er en viktig næring for nasjonen som har stor aktivitet langs hele kysten, hvor den bidrar til sysselsetting og bosetting. Samtidig er sjømatnæringen en viktig eksportnæring, og derfor avhengig av tilgang til verdensmarkedet. Venstre vil derfor jobbe for bedre handelsavtaler

og tollfri adgang for bearbeidet fisk, og bidra til arbeidsplasser langs hele kysten.

Venstre vil bidra til at bedrifter og fiskere som driver lønnsomt premieres, og at markedskreftene får virke innenfor forutsigbare rammer. Venstre ønsker økt bearbeiding i Norge. Fisken bør derfor i større grad gjøres tilgjengelig for norsk fiskeindustri. Det er viktig at særlovgivningen ikke skaper konkurransemessige forskjeller mellom fiskeribedriftene.

For at fiskebestandene skal være bærekraftig, er det nødvendig at størrelsen på fiskekvotene settes basert på vitenskapelige råd, og at det føres effektiv kontroll med uregulert fiske og fiskerikriminalitet. Venstre vil stramme inn regelverket for bunntråling for å sikre det biologiske mangfoldet. Vi vil samtidig legge til rette for mer forskning på bærekraftig dyrking og innhøsting av tang og tare, samt bærekraftige fangstmetoder. Regelverket for sjømatnæringen må ta høyde for at virksomheten er sesongbasert.

Havbruksnæringen er en av Norges viktigste næringer, og en industri som har stort potensial for videre vekst og utvikling. Strengere reguleringer og krav til havbruket er nødvendig for at næringen utvikles i riktig retning. Venstre vil bidra til fortsatt utvikling av havbruket ved å stille strenge miljøkrav, og med ordninger som belønner innovasjon og teknologimangfold. Det kystbaserte havbruket må over på mer bærekraftige driftsformer som lukkede anlegg, og det bør settes en tidsfrist for dette.

Næringen står i dag overfor store utfordringer blant annet knyttet til rømming, sykdommer og avfall, som må løses som en forutsetning for framtidig vekst. Venstre vil ha strengere standard for fiskehelse, og legge til rette for alternative driftsformer, som havbruk til havs. Dødeligheten må reduseres, både for oppdrettsfisk og rensefisk, og fiskevelferden må bli betydelig bedre. Rømminger må begrenses og lakselusnivåene holdes lave.

Venstre vil:

- Erstatte dagens trafikklyssystem for havbruksnæringen med et styringsregime som belønner teknologiutvikling, bærekraftig drift og

god dyrevelferd.

- Jobbe for lavere tollmurer for sjømatprodukter.
- Sørge for effektiv kontroll med uregulert fiske og fiskerikriminalitet.
- Stramme inn regelverket for bunntråling.
- Stimulere til økt bruk av lukkede anlegg og havbruk til havs.
- Legge til rette for marin dyrking av lavtrofiske arter som tunikater, blåskjell og tare.
- Øke ressursene betydelig til fysisk fiskerikontroll på havet og i våre havner.

Landbruk

Landbrukets hovedoppgave er å produsere trygg og sunn mat. Landbruket skal være et viktig bidrag til Norges beredskap og sikkerhet gjennom størst mulig selvforsyningsgrad, og nærvær i hele landet. Maten skal produseres med lavest mulig miljøbelastning, med god dyrevelferd og på en måte som ivaretar kulturlandskapet. Det bør også være et mål at Norge i større grad eksporterer ren mat av høy kvalitet fra norsk landbruk, slik vi har lyktes med innenfor fiskeri og havbruk.

Venstre mener det er nødvendig med en helt ny og mye mer helhetlig matpolitikk i Norge, der klima, natur, folkehelse og matproduksjon både på land og til havs ses i sammenheng. Vi spiser mer kjøtt og mindre frukt, grønt, grovt og sjømat enn de offisielle kostholdsrådene anbefaler. Et mer helsemessig kosthold krever at vi øker produksjonen av frukt, grønt, korn og frø til menneskemat.

Vårt levevis med stort forbruk av fossil energi gjør at karbonbalansen er ødelagt og at alle må ta et krafttak for å redusere utslipp og øke opptak og lagring av karbon. Jordbruket binder mye karbon, men utgjør også en betydelig utslippskilde. Det er viktig at jordbruket stimuleres til å gjøre alt en kan for både å redusere tapet og øke bindingen. Venstre støtter tiltak som reduserer matsvinn, styrker dyre- og plantehelsen og hindrer nedbygging av matjord.

Venstre vil stille tydelige krav til at alle i verdikjeden må ta et ansvar og bidra til en økonomisk omstilling av landbruket, ved å ta i bruk ny teknologi og nye dyrkingsmetoder. Venstre vil støtte opp under produksjon av kvalitets- og nisjeprodukter som kan skape et mer eksportrettet

landbruk. Den økonomiske støtten til jordbruket må være innrettet på en bærekraftig måte som stimulerer til miljøvennlige driftsformer, god dyrevelferd, å ta vare på kulturlandskapet, redusere klimagassutslipp og bruk av jordbruksressursene over hele landet. Matproduksjonen må være styrt av det lokale areal- og ressursgrunnlaget.

Husdyrproduksjon må i størst mulig grad skje på arealer der det er mulig med høy grad av beite og lite behov for importert kraftfôr, av hensyn til dyrevelferden, klimaregnskapet og for å få en reell selvforsyning. Utviklingen av framtidsrettet landbruksteknologi åpner stadig nye muligheter som kan bidra til betydelige gevinster for både bonden, norske forbrukere, miljø, dyrevelferd og matvaresikkerhet. Venstre vil tilrettelegge for at det skal bli enda enklere og mer lønnsomt for bonden å ta i bruk smart og autonom landbruksteknologi.

Skogbruket er en viktig næring som produserer fornybare materialer til bygg og andre produkter. Skogen binder klimagasser, og bærekraftig forvaltning av skog ivaretar nøkkelbiotoper og biologisk mangfold. Venstre vil styrke utviklingen av norsk tre- og bioindustri, blant annet ved å legge til rette for at biomasse som ikke er egnet til andre formål kan utnyttes til bioenergi for å bidra til den norske energiforsyningen.

Venstre vil:

- Doble produksjonen av frukt og grønt innen 2030.
- Styrke jordvernet, forbedre jordhelsen og redusere tapet av dyrket jord.
- Belønne og stimulere miljøvennlig drift og god dyrevelferd.
- Ha mål om 10 prosent økologisk areal og produksjon.
- Lage en stortingsmelding om fremtidens matsystemer der folkehelse, klima, natur og Norges matproduksjon både til lands og til havs blir satt i sammenheng.
- Redusere bruken av antibiotika, medisiner og plantevernmidler i jordbruket.
- Øke satsningen på klimatilpasning i jordbruket.
- Øke støtten til tiltak som bygger på bærekraftige prinsipper i jordbruket.
- Følge opp og bidra til at målene for utslippsreduksjoner som jordbruket selv har forpliktet seg til nås, bl.a. gjennom å stimulere til at

landbruket oppnår målene i sin egen klimaplan.

- Legge til rette for økt konkurranse i meierisektoren.
- Øke konkurransen i dagligvaresektoren.
- Legge til rette for at lokale matprodusenter kan levere tilbud i offentlige anbud.
- Vri landbruksstøtten over til mer plantebasert og miljøvennlig produksjon.
- Dreie landbrukspolitikken til å bli mindre basert på støtte gjennom høye priser og markedsreguleringer, og mer støtte til fellesgoder som miljø og distriktsutvikling.
- Se på andre muligheter for å regulere melkeproduksjonen enn dagens kvoteordning.
- På sikt avskaffe markedsregulatorordningen, og i mellomtiden flytte ansvaret til staten.
- Sikre forutsigbarhet i bevilgningene til frivillig skogvern.
- Stille krav for å få mer bruk av lukket hogst og mindre flatehogst.
- Oppdatere Genteknologiloven i tråd med forslag fra Genteknologiutvalget.
- Tillate dyrking av hamp, som kan erstatte andre materialer som plast.
- Stimulere til mer produksjon av småskala fornybar energi som for eksempel gårdsvindmøller, solceller og solfangere på takflater og biogass fra møkkjeller, for å redusere fossil energibruk og styrke lokalt inntektsgrunnlag innenfor landbruket.

Skatt

Skattesystemet vårt skal både bidra til å få flere i arbeid, skaffe tilstrekkelig inntekter til velferdsstaten, utjevne forskjeller og gi insentiver til å gjennomføre det grønne skiftet vi skal gjennom. Systemet må derfor være forutsigbart, rettferdig og målrettet. Venstre vil ha lavere skatt på det vi vil ha mer av – som arbeid, næringsutvikling og innovasjon – og høyere avgifter på det vi vil ha mindre av, som forurensning, naturinngrep og unødvendig energiforbruk.

Klimakrisen kommer til å kreve en kraftig omstilling av store deler av norsk økonomi, som fortsatt er svært avhengig av olje- og gassektoren. Omstillingen vil kreve nye private og offentlige investeringer. Dette vil øke behovet for nye typer kompetanse, og redusere behovet for andre. Mange bedrifter vil måtte omstille seg om de skal overleve. Det stiller

krav både til satsing på kunnskap og omskolering, og at det blir enklere å starte og videreutvikle nye bedrifter.

Med dette bakteppet er det særlig viktig å endre skatte- og avgiftssystemet i grønnere retning, sikre brede skattegrunnlag for å holde satsene lave og gjøre det lønnsomt å jobbe og skape arbeidsplasser. Venstre ønsker å redusere det samlede skatte- og avgiftstrykket, og mener det er et særlig behov for å tilgodese næringslivet og de som investerer i arbeidsplasser.

Dagens formuesskatt bidrar til å gjøre norsk eierskap til en utgiftspost for mange norske bedrifter, og er urettferdig fordi den ilegges uavhengig av bedriftens lønnsomhet og overskudd. Særlig utfordrende er dette for familieeide virksomheter, som i mange tilfeller er hjørnesteinsbedrifter og dermed store og viktige arbeidsplasser for hele lokalsamfunn. Venstre vil fjerne formuesskatten på arbeidende kapital, og delvis kompensere inntektsbortfallet gjennom en moderat økning av selskapsskatten, økt CO2-avgift, samt med inntektene fra grunnrenteskatten på havbruk.

Venstre vil:

- Vri dagens skattegrunnlag ved å senke skattene på inntekt, særlig de laveste inntektene, og øke skattene på fast eiendom, forbruk, grunnrente og miljøskadelig adferd.
- Innføre et skattefradrag for folk i arbeid.
- Øke frikortgrensen.
- Øke beløpsgrensen for skattefradrag for individuell pensjonssparing (IPS).
- Gjeninnføre en forbedret ordning med skattefri fordel av ansattes kjøp av aksjer hos egen arbeidsgiver.
- Gjeninnføre et særfradrag for enslige forsørgere.
- Fjerne formuesskatten på arbeidende kapital.
- Trappe opp CO2-avgiften til 3000 kroner innen 2030 og innføre en negativ CO2-avgift for fangst av biogene utslipp og direkte fangst fra luft.
- Avvikle ordningen med CO2-kompensasjon for industrien i takt med innføringen av grensejusteringsavgift for karbon (CBAM).
- Utrede og innføre en arealavgift som bremser nedbyggingen av natur.

- Fjerne de nye EXIT-skattereglene.
- Styrke reguleringene og tilsynet med store multinasjonale selskaper, så vi sikrer at de betaler en rettferdig andel skatt, og bidrar til et mer rettferdig skattesystem.
- Innføre et aksjeeierregister i sanntid.
- Gjøre det mer lønnsomt å reparere og gjenbruke i stedet for å produsere nytt gjennom å gi skattefordeler for dette.
- Åpne for at kommunene kan innføre en lokalt tilpasset turistskatt.

En slankere stat

Offentlig sektor i Norge generelt, og statsforvaltningen spesielt, har stadig est ut i størrelse. Utgiftene i offentlig forvaltning utgjør nå rekordhøye 62% av Bruttonasjonalproduktet (BNP). Det er langt over våre naboland.

I en framtid med fallende petroleumsinntekter, knapphet på arbeidskraft og behov for økte ressurser til pensjoner og til helse- og omsorgstjenester, er det helt nødvendig å øke trykket på effektivisering, digitalisering og fjerning av unødvendig byråkrati i offentlig sektor.

Riksrevisjonen peker på at bare ved å ta i bruk løsninger innenfor kunstig intelligens som allerede er tilgjengelige, kan offentlig sektor effektivisere arbeidsoppgaver som årlig vil tilsvare 155.000 årsverk. Slike gevinster må hentes ut med en helt annen systematikk og styrke enn i dag, for å frigjøre økonomiske og menneskelige ressurser både til ny næringsutvikling og til offentlige kjerneoppgaver vi vil trenge mer av i fremtiden, for eksempel innenfor helse og omsorg.

Venstre vil:

- Ha en samordnet digitaliseringsstrategi i staten, med klare mål om å realisere gevinster og hente en vesentlig del av disse ut i form av redusert statlig byråkrati.
- Sette årlige effektiviseringskrav til alle statsetater.
- Alle statlige løsninger og tjenester det er mulig å digitalisere, skal digitaliseres – herunder full innføring av e-faktura og elektronisk mva-oppgjør.
- Forenkle og modernisere regelverket for offentlige anskaffelser.
- Harmonisere skatte- og avgiftsreglene etter foreslått modell fra Regnskap Norge.

- Gjennomføre en kraftig forenkling og opprydding i det næringsrettede offentlige virkemiddelapparatet, og lage én felles søknadsportal hvor næringslivet får samlet oversikt på ett sted.

Statsfinanser, statlig eierskap og fondsforvaltning

Sunne statsfinanser er viktig for å sikre et bærekraftig velferdssamfunn og en vekstkraftig økonomi. Norge er landet i OECD med høyest offentlig pengebruk per innbygger. Framover vil vi i mindre grad kunne lene oss på økte oljeinntekter, samtidig som lave fødselstall og flere pensjonister vil sette generasjonskontrakten under alvorlig press. Venstre vil forsvare et raust velferdssamfunn. Dette forutsetter sterk reformvilje, tydelige prioriteringer og mer ansvarlig offentlig pengebruk. Det er nødvendig å øke trykket på effektivisering, digitalisering og fjerning av unødvendig byråkrati i offentlig sektor.

Handlingsregelen gir mulighet for økt offentlig pengebruk under nedgangskonjunkturer. Det er en stor fordel at staten kan stimulere den norske økonomien når det er behov for det, men for å beholde denne muligheten i fremtiden, er vi nødt til å holde mer igjen på pengebruken når økonomien går godt. Fondsverdien av Statens pensjonsfond utland (SPU) er også ventet å svinge mer framover, siden en stadig større del av inntektene vil komme fra aksjemarkedet, noe som ytterligere understreker behovet for å holde fondsuttaket i normalår moderat og stabilt. Samtidig mener Venstre det er viktig at handlingsrommet som uttak fra SPU gir, rettes inn mot tiltak som styrker vekstkraften i økonomien: Satsing på forskning og utvikling, vekstfremmende skattelettelser og investeringer i infrastruktur. Forvaltningen av SPU må skje innen bærekraftige rammer – både økonomisk, etisk og miljømessig – selv om dette skulle gi noe lavere avkastning på kort sikt. Fondet bør være ledende innen grønn forvaltning, og legge klima- og naturmålene til grunn for sin porteføljeforvaltning.

Staten er inne på eiersiden i en rekke norske bedrifter, inkludert de aller største. Venstre ønsker en eierskapspolitikk som sikrer nasjonalt eierskap i grunnleggende infrastruktur og hovedkontorfunksjoner i strategisk viktige selskaper, og som fremmer hensynene til nasjonal sikkerhet. Statlig eierskap for eierskapets skyld, også i lønnsomme bedrifter, bidrar bare til å gjøre det offentliges grep om økonomien unødvendig

stort. I tillegg kan det hindre bedrifter i å hente finansiering i kapitalmarkedet og slik frarøve dem et potensial for global ekspansjon.

Venstre vil:

- At det settes en øvre grense på 25 prosent for hvor stor del av statens utgifter (unntatt petroleumsvirksomhet) som kan finansieres ved uttak fra SPU.
- Innføre en regel om at avkastningen fra SPU i statsbudsjettet i all hovedsak skal brukes på vekstfremmende skattelettelser og investeringer i infrastruktur, forskning og innovasjon.
- At offentlig sektors andel av brutto nasjonalproduktet (BNP) skal reduseres fra dagens nivå.
- Utvikler nye referanseindekser for SPU, som sikrer en forvaltning i tråd med klima- og naturmålene.
- Redusere det statlige eierskapet i selskaper som eies med en rent forretningsmessig motivasjon (kategori 1).

6 Justis og beredskap

Det liberale demokratiet er avhengig av en sterk og rettferdig rettsstat, som beskytter innbyggernes frihet og garanterer for rettssikkerheten. Uten en sterk rettsstat kan ikke mennesker leve trygge og frie liv. Rettsstaten skal sikre likhet for loven, sette grenser for maktutøvelse og verne om enkeltmenneskets rettigheter. Samfunnet skal ikke straffe eller forby mer enn nødvendig, men sørge for trygghet og rettferdig behandling for alle.

Politiet, påtale og kriminalitetsforebygging

Politiet og påtalemyndigheten skal sørge for effektiv håndheving av rettsstatens lover, og fremme trygghet og rettssikkerhet for alle. Derfor er Venstre opptatt av at politiet har tydelige mandat, klare rammer og tilstrekkelige ressurser, og at påtalemyndigheten er uavhengig.

Utviklingen i politiet må følge samfunnsutviklingen. En økning i saker som dreier seg om overgrep på nett, miljøkriminalitet og økonomisk kriminalitet utfordrer politiets arbeid. Et endret kriminalitetsbilde krever at politiet rekrutterer ansatte med annen eller mer spesialisert kompetanse enn dagens politiutdanning gir, og at politiet har en organisering som gjør dem rustet til å møte slik kriminalitet.

Politiets forebyggende og hjelpende arbeid er viktig for å skape tillit mellom politiet og borgerne. For å bygge tillit er det viktig at politiet rekrutterer bredt, slik at politiet gjenspeiler befolkningen. Forebyggende og tverrfaglig arbeid i politiet er særlig viktig for å hindre at ungdom rekrutteres til kriminelle miljø. Representanter fra politi, skole, helsevesen og barnevern må jobbe sammen for å styre ungdommer vekk fra en kriminell løpebane.

Generell bevæpning av politiet bidrar ikke til tillit og trygghet i tjenestetehverdagen, men våpen skal være tilgjengelig i politibilene og kunne brukes i skarpe situasjoner. Venstre anerkjenner også at i gitte situasjoner er det behov for midlertidig bevæpning av politiet, avhengig av den konkrete trusselsituasjonen.

Venstre vil:

- Skille påtalemyndigheten fra politiet og grunnlovsfeste dens uavhengighet.
- Utvide etter- og videreutdanningstilbudet for politiet.
- Lage en forpliktende handlingsplan for å forhindre ekstremisme, radikaliserings og terror.
- Styrke Spesialenheten for politisaker.
- Styrke hatkrimgruppa.
- Gjennomføre et prøveprosjekt med bruk av kroppskamera for politiet, for å redusere vold, øke ansvarlighet samt bidra til bedre bevismateriale i etterforskning og rettssaker.
- Innføre en kvitteringsordning for politikontroller, der årsaken til kontrollen oppgis.
- Stanse praksisen med tilrettelagt innhenting.
- Styrke Nasjonalt cyberkriminalitetsenter.
- Stanse praksisen med tilrettelagt innhenting.
- Tydeliggjøre og styrke politiets sivile beredskapsrolle.
- Flytte registreringsordningen for EØS-borgere fra Politiet til Skatteetaten.
- Prioritere politiressurser dit kriminalitetsbildet tilsier det.
- Innføre en hurtigdomstol for ungdomsstraff.
- Igangsette et pilotprosjekt med én-til-én-oppfølging av unge lovbrøyttere i utvalgte politidistrikter.
- Styrke eksisterende og opprette flere avhopperprogrammer for unge lovbrøyttere.
- Ikke åpne for generell bevæpning av politiet.
- Sikre øremerking av midler til dyrepolitifunksjonene.
- Styrke Barnehusene og utvide bruken av tilrettelagte avhør.
- Etablere tverrfaglige team rundt barn og unge som har høy risiko for å begå alvorlige lovbrudd, etter modell fra Danmark, med bla en mentorordning.
- Sikre kapasitet innen psykisk helsevern for å kartlegge psykisk og fysisk helse for barn og unge som har høy risiko for å begå alvorlige lovbrudd.

Domstolene

Det er avgjørende for rettsstaten at domstolene er uavhengige, upartiske og effektive, og har tilgang på nok kompetanse i alle rettskretsene

i landet. Venstre vil opprettholde et ryddig skille mellom domstolene og de andre statsmaktene.

Alle borgere har krav på en rettssikker behandling i tråd med loven. I dag fattes mange tvangsvedtak i forvaltningen som ikke blir prøvd for retten. Venstre mener at flere bør få muligheten til å føre slike saker for en domstol.

Forliksrådene er viktige for å få prøvd en sak innen rimelig tid og uten store kostnader, og kan bidra til å dempe saksmengden til domstolene. I dag er det for lang saksbehandlingstid og for få saker som ender med en avgjørelse i forliksrådene. For å styrke rettssikkerheten i forliksrådene vil Venstre sikre riktig kompetanse, bedre etterkontroll av sakene og godt organiserte forliksråd.

En fungerende rettsstat er viktigst for de svakeste i samfunnet, slik at alle får mulighet til å motta juridisk bistand uavhengig av hvor mye penger man har. Venstre vil at flere skal ha muligheten til å få fri retts hjelp i og utenfor domstolene.

Venstre vil:

- Øke salærstatsene for å sikre at advokater tar på seg offentlige oppdrag.
- Utvide rettshjelpsordningen til flere områder, blant annet lønnstyveri og tvangsinngrep under straffegjennomføring.
- Øke inntektsgrensen for fri rettshjelp, slik at også de med lav inntekt sikres tilgang på rettspleie.
- Opprette et førstelinjetilbud, etter modell fra førstelinjeutvalget, for rask vurdering av om en sak bør føres for retten.
- Revidere reglene for innsyn i straffesaker, slik at de harmoniserer mer med praksis og med regelverket i sivile saker og i forvaltningen.
- Sikre at domstolene har riktig opptaksutstyr.

Straff og soning

Straffenivået i samfunnet bør fastsettes ut fra allmenn- og individualpreventive hensyn, ikke et ønske om hevn eller for å løse sosiale problemer. Samfunnet bør kun straffe handlinger som fører til skade, eller fare for skade, på andre enn den som utfører handlingen. Straff bør ikke

brukes til å påvirke folk til å ta andre moralske valg enn det et flertall i befolkningen vil.

Hovedformålet med straffereaksjoner og soning skal være å rehabilitere den straffedømte til samfunnet. Derfor må soningstilbudet gi innsatte gode forutsetninger for livet etter soning, blant annet gjennom å gi et godt psykisk helsetilbud og muligheter for utdanning og arbeid. Samtidig må innsatte tilbys gode og varierte aktiviteter, og et godt tilbud om ettervern etter soning. Kvinners soningsforhold er kritisk dårlige i Norge i dag og må bedres.

Straffegjennomføring i samfunnet, som bruk av samfunnsstraff og straffegjennomføring med elektronisk kontroll må videreutvikles. Ofte er samfunnet en bedre arena for rehabilitering og tilbakeføring til samfunnet enn langvarig soning i fengsel.

Vold i nære relasjoner er et betydelig folkehelseproblem og samfunnsproblem, og må forebygges og bekjempes systematisk. Voldsofre må få et bedre hjelpetilbud og reell beskyttelse. Den norske stat må ivareta menneskers grunnleggende rett til å være trygg, fri og retten til å ha et liv og en fremtid i større grad enn i dag.

Mindreårige bør ikke være i fengsel med mindre alle andre tilbud og reaksjonsformer er forsøkt uten hell, og barn skal ikke sone sammen med voksne. Venstre vil bruke ungdomsstraff der det er mulig, og etablere et tilstrekkelig antall ungdomsenheter ved norske fengsler.

Venstre vil:

- Redusere bruken av minstestraffer og gi domstolene et større handlingsrom for skjønnsutøvelse når det gjelder straffeutmåling, for å unngå at vi straffer folk lenger enn det som er nødvendig for å oppnå de preventive hensynene, og for at gjengangere med mange tidligere straffbare forhold får lengre straffer som reelt virker rehabiliterende og individualpreventive.
- Styrke kriminalomsorgen.
- Øke bruken av soning med elektronisk kontroll (fotlenke).
- Styrke behandlingstilbudet for psykiske lidelser under soning, og arbeide for at innsatte ikke blir en kasteball mellom fengsel og psykiatri.

- Lage en forpliktende handlingsplan for å forebygge barne- og ungdomskriminalitet.
- Styrke ungdomsreaksjoner som ungdomsstraff og ungdomsoppfølging.
- Lovfeste en rett til 8-timers utlåsing fra cella.
- Øke bruken av omvendt voldsalarm, slik at det er voldsutøverens frihet som begrenses, ikke offerets.
- Oppdatere voldtektslovgivningen med mål om å innlemme fravær av samtykke som en del av voldtektsbegrepet.
- Oppheve sexkjøpsloven og endre hallikparagrafen, samt øke støtten til frivillige aktører som bistår sexarbeidere og ofre for menneskehandel.
- At krisesentre og overgrepsmottak for alle kjønn sikres økonomisk, gjennom statlig støtte med nødvendig faglig kvalitet og likeverdig tilbud til voldsutsatte.
- Styrke det forebyggende arbeidet mot partnervold ved å øke behandlingstilbudet innen sinnemestring og aggresjonshåndtering.
- Innføre en ny og bedre ordning for voldsoffererstatning, og sikre rett til bistandsadvokat for ofre som søker erstatning.

Beredskap

Å sørge for innbyggernes trygghet er en av statens viktigste oppgaver. I et åpent demokrati vil det likevel aldri kunne garanteres fullt og helt mot alle trusler. Det gjør det enda viktigere å ha en god beredskap mot trusler fra andre land og terrororganisasjoner, samt i tilfelle naturkatastrofer eller epidemier og pandemier.

I møte med alvorlige hendelser er det viktig at de ulike delene av samfunnet vårt med ansvar for beredskap samhandler slik at ressurser finner hverandre, og at det finnes en tydelig nasjonal kriseledelse. Samtidig må bevisstheten om sikkerhet i samfunnet heves, og vi må lære av de hendelsene vi har vært gjennom. Nasjonal matproduksjon er en viktig del av totalberedskapen. Fysisk aktivitet og skyttersaken er viktig for å opprettholde Norges forsvarsevne.

Forsyningssikkerhet er en viktig del av Norges beredskap, og forsyningssikkerheten utfordres blant annet av kinesisk dominans innen høyteknologiske verdikjeder og verdikjeder som har strategisk betyd-

ning for å gjennomføre grønn omstilling. I en mer sikkerhetspolitisk utsatt tid må vi ta hensyn til forsyningssikkerhet innen flere sektorer enn før, gjerne i samarbeid med Norden spesielt og europeiske naboer generelt.

Gode og operative varslingsystem og tilstrekkelig med tilfluktsrom er avgjørende for å verne sivile under krise- og krigssituasjoner. Kommunen må sikre tilstrekkelig dekningsgrad av tilfluktsrom, og det bør vurderes strengere krav til etablering av slike ved nye byggeprosjekter. Et eventuelt pålegg om å etablere tilfluktsrom i større byggeprosjekter må følges av økonomiske støtteordninger fra det offentlige, slik at ikke kostnadene utelukkende veltes over på boligkjøpere.

At folk faller utenfor samfunnet, utgjør i seg selv en risiko for tryggheten. Å bekjempe ufrivillig utenforskap og inkludere flere, er derfor en viktig del av en helhetlig beredskap. Venstre mener at dette bør gjøres gjennom tillitsbyggende arbeid, og ikke gjennom overvåking av borgerne.

Venstre vil:

- At alle virksomheter må sikres nok informasjon om trusselbildet til å vite hva de skal beskytte seg mot.
- Øke satsingen på cyberberedskap og sikkerhet.
- Ikke bruke teknologi fra selskap med koblinger til autoritære regimer, for å ivareta nasjonale sikkerhetsinteresser i Norge.
- Sikre et totalforsvar som er forberedt på krise og krig, tydeliggjøre sivile myndigheters, næringslivets, industriens og frivillighetens roller, og sikre at vi benytter samfunnets samlede kompetanse best mulig.
- Sørge for at kommunene forbedrer sine beredskapsplaner, blant annet med flere tilfluktsrom.
- Styrke kommunenes kriseberedskap, herunder samordne statlig regelverk, gjennomgå støtteordninger og tilrettelegge for interkommunalt og regionalt samarbeid.
- Styrke de frivillige beredskapsorganisasjonenes rolle, kompetanse og økonomi i den norske redningstjenesten nasjonalt og lokalt.
- Styrke frivillige og ideelle virksomheters involvering i arbeid med lokale, regionale og nasjonale risiko- og sårbarhetsanalyser, beredskapsvurderinger, beredskapsplaner og i øvelser.
- Koble Norge tettere på nordisk og europeisk beredskapssamarbeid.

- Styrke beredskap innen kritisk infrastruktur og teknologi, både nasjonalt og i samarbeid med EU.
- Utrede etablering av en selvstendig forsynings- og beredskapsorganisasjon etter mønster fra Finland (NESA).
- Styrke klima- og naturberedskapen.

Mennesker på flukt

Frihet og menneskerettigheter stopper ikke ved Norges landegrenser. Mennesker på flukt har krav på rettssikkerhet i møte med den norske rettsstaten. Venstre vil føre en liberal og human asyl- og innvandringspolitikk som tar vare på dem som har behov for beskyttelse. Alle som kommer til Norge skal få sine asylsøknader behandlet på en skikkelig måte og innen rimelig tid. De som har behov for beskyttelse skal få opphold, samtidig som de som ikke har et slikt behov raskt skal returneres. Det er uansvarlig å sende mennesker tilbake til land der de risikerer å bli utsatt for krig, dødsstraff, tortur, forfølgelse eller annen umenneskelig og nedverdiggende behandling.

Aldri før har flere mennesker i verden vært på flukt fra krig, klimaforandringer, nød og elendighet. Flyktningsspørsmål løses best gjennom internasjonalt samarbeid. Derfor bør Norge bidra mer i globalt og europeisk samarbeid og koordinering av flyktning- og asylpolitikken. Norge har gode forutsetninger for å ta en større del av ansvaret for folk på flukt, særlig for de mest sårbare flyktningene.

Barn på flukt er særlig sårbare og har et særskilt behov for beskyttelse. Derfor er det viktig at de får muligheten til å leve et så normalt liv som mulig når de ankommer Norge. Når asylsøknader behandles, skal barnas beste alltid veie tyngst. Venstre mener at enslige mindreårige flyktninger skal få permanent opphold og følges opp av barnevernet i stedet for å bo på mottak. Barn som søker asyl skal få rett til barnehage og videregående opplæring på samme måte som de i dag har rett til grunnsopplæring, og retten til videregående opplæring skal også gjelde for mennesker over 18 år som foreløpig ikke har fått innvilget opphold.

Mennesker som har fått opphold i Norge må ses på som en ressurs for samfunnet. Norge har behov for flere folk, og en vellykket integreringspolitikk kan bidra til å løse viktige samfunnsutfordringer. Venstre

vil at folk som har rett på beskyttelse raskt skal integreres i det norske samfunnet.

Dessverre er det fortsatt slik at enkelte flyktninger blir sittende lenge i mottak, selv om de har fått oppholdstillatelse og skal bosettes. Dette gjelder særlig mennesker med funksjonsnedsettelse og andre utsatte grupper. Venstre vil styrke kommunenes insentiver til å bidra til at disse menneskene ikke blir sittende på mottak over mange år, og åpne for at integrerings- og mangfoldsdirektoratet kan peke ut bosettingskommuner for mennesker som blir sittende lenge på mottak, mennesker med funksjonsnedsettelse og andre utsatte grupper, hvis det ikke lykkes å finne bosettingskommune. Vi ønsker insentiver for at flyktninger blir boende i bosettingskommuner med behov for arbeidskraft og økt befolkning, og tiltak for å forhindre sekundærflytting til områder med integreringsutfordringer.

Levekårsundersøkelser og forskningsrapporter viser at skeive med flyktningbakgrunn oftere rapporterer om psykisk uhelse, trakassering og mobbing, negativ sosial kontroll, og utrygghet med å bo i Norge. Venstre vil jobbe for et asyl- og innvandringssystem som har kompetanse og ressurser til å møte mennesker med flere minoritetsidentiteter på en verdig måte.

Venstre vil:

- Sikre tilstrekkelig hjelp og bistand til mennesker som flykter fra naturkatastrofer og klimaflyktninger.
- At Norge skal ta imot minst så mange kvoteflyktninger som FN ber oss om, i tillegg til å bistå i nærområdene.
- Tillegge barnets beste avgjørende vekt i saker om oppholdstillatelse og utvisning.
- At flere saker i Utlendingsnemnda skal behandles i nemnd med personlig fremmøte.
- At flyktninger med lovlig opphold i Norge, men uavklart identitet, får enklere tilgang til nasjonalt ID-kort.
- At likekjønnede par må få samme mulighet til familieinnvandring som andre.
- Gjennomføre et rimelighetsvilkår for å returnere til internflukt, for å hindre at mennesker blir returnert til land der tryggheten deres ikke

kan garanteres.

- Styrke rettssikkerheten ved at flere blir hørt muntlig i utvisningssaker, og alltid der barn er involvert.
- Lovfeste en foreldelsesfrist på 10 år for tilbakekall av statsborgerskap.
- Gi tilbud om opphold på humanitært grunnlag, basert på tilknytningen vedkommende har til Norge, i saker der uriktige opplysninger ved innvandring til Norge senere fører til tap av statsborgerskap.
- At tap av statsborgerskap skal kun gjelde den som har gitt uriktige opplysninger, og ingen andre. Straff og sanksjoner må være på individuelt grunnlag, og ikke gis kollektivt.
- Gjennomføre tiltak for å bekjempe transnasjonal undertrykkelse i Norge.

7 Kultur, idrett og frivillighet

Kulturen skal være fri, med personlig engasjement og frivillighet som grunnlag. Kulturlivet og sivilsamfunnet er avgjørende for en opplyst offentlighet, og er dermed en investering i demokratiet vårt. For at kulturlivet skal være relevant og representativt for hele befolkningen, må vi legge til rette for at enkeltmennesket har frihet og mulighet til å uttrykke seg. Venstre ønsker derfor en kulturpolitikk som sprer makt, bygger samfunnet nedenfra og bygger på ytringsfrihet, toleranse og mangfold. Kulturlivet skal kunne utvikle seg mest mulig på egne premisser, uten statlig overstyring.

Idretten står sterkt i norsk kulturliv, og er et viktig samlingspunkt både for utøvere og de som ser på. På den måten bygger idretten samhold og fellesskap, og gir mennesker mulighet til å møtes og utveksle meninger på tvers av kulturer, verdenssyn og økonomisk bakgrunn. For at idretten skal kunne være en slik arena er det viktig at den er tilgjengelig for alle, og at man har frihet til å velge blant ulike idretter og aktiviteter.

Kultur

For at samfunnet skal gi rom for et mangfold av uttrykk, kreves det motkrefter mot ensretting. Det offentlige har et særlig ansvar for at kulturell makt spres slik at flere blir sett og at flere stemmer blir hørt. Da må det finnes flere kilder for finansiering av kunstuttrykk enn offentlig støtte.

Venstre vil legge til rette for at scenekunst og visuell kunst gjennom sine uttrykk og opplevelser har gode vilkår i Norge. Et mangfold av institusjoner, mindre scener, gallerier, plattformer og miljøer er viktig for at kunsten skal utvikle seg og være tilgjengelig for mange. Nasjonale, lokale, større og mindre institusjoner er til sammen avgjørende for den kulturelle infrastrukturen.

Det har en egenverdi å få medvirke til å skape kunst- og kulturopplevelser. Venstre vil at flere skal få oppleve å ta del i kunst og kultur fra en tidlig alder, og ønsker derfor å styrke kulturskolene over hele landet. Kulturskolene bør få større frihet til å bestemme egne satsingsområder.

Norsk kreativ næring er i verdensklasse. Samtidig får ikke talentene våre den støtten de trenger til å bygge seg opp og lykkes i et internasjonalt marked. Skal vi lykkes med å bygge en større og sterkere kreativ næring i Norge og ta en større posisjon i den globale innholdsindustrien, er det nødvendig med et kraftig kreativt løft og en satsing på økt kultureksport. Venstre vil legge bedre til rette for etablering av og vekst i kulturnæringer, slik at flere får muligheter til å skaffe seg stabil inntekt fra eget arbeid.

Film, dataspill og andre audiovisuelle produksjoner er viktige deler av norsk kulturbransje, som har et stort nasjonalt og internasjonalt nedslagsfelt. For å utløse potensialet i både norsk filmbransje og dataspillbransje må ordningene på feltet forenkles, forbedres og forsterkes. Dette vil styrke norsk film- og dataspillproduksjon, skape flere bedrifter og arbeidsplasser, og kunne løfte fram Norge som en destinasjon for filmproduksjon.

Språk er grunnlaget for frie ytringer. Venstre vil styrke norsk som samfunnsbærende språk og ta vare på det norske språkmangfoldet. Begge de to norske skriftspråkene, bokmål og nynorsk, skal være bredt representert i samfunnet, slik at det er like enkelt å bruke det ene som det andre. Venstre vil styrke de nasjonale minoritetsspråkene, samiske språk og norsk tegnspråk.

Lesing fremmer demokrati, dannelselse og kritisk refleksjon. Derfor har fellesskapet et ansvar for at det også i fremtiden blir skrevet, oversatt og utgitt bøker på norsk. Venstre ønsker et bredt utvalg av litteratur på alle norske skriftspråk og vil opprettholde mangfoldet i bokhandelen. Samtidig er det viktig at litteraturen er tilgjengelig for flest mulig, både med tanke på pris og gjennom tilgang på offentlige bibliotek.

Venstre ønsker at bibliotekene skal være møteplasser i lokalsamfunnene som bygger opp under samhold og en god offentlig debatt. Bibliotekene spiller en større rolle i det moderne samfunnet enn bare utlån av bøker, og bør utvikles til tilgjengelige møteplasser med et bredt tilbud av utlån, fellesverksted og debattforum. Litteraturformidling er en viktig døråpner til leseglede i hele livsløpet, fra barnehage til sykehjem.

Uavhengige, redaktørstyrte medier er et av våre viktigste vern mot feilinformasjon, desinformasjon, konspirasjonsteorier og påvirkningsforsøk. Venstre ønsker å sikre et mangfold av utgivelser med norsk journalistisk innhold, og ønsker derfor en forutsigbar og nøytral mediestøtte. Staten skal derfor ikke peke ut enkelte medier som mer meningsbærende enn andre. Mediepolitiske virkemidler må være plattformnøytrale. Venstre vil videreføre modellen med allmennkringkasting, som inkluderer en kommersiell allmennkringkaster med hovedkontor utenfor Oslo. NRK skal bidra til mangfoldet av nyhetskilder og debatterarenaer, samt dekke geografiske tematiske områder som ikke treffes av andre, uten å fortrenge andre aktører.

Kulturarv og kulturminner utgjør en del av mangfoldet i kulturlivet, og danner en viktig felles historie og identitet. De er også til inspirasjon for nye kulturuttrykk og kilder til kunnskap. Venstre ønsker derfor å ta godt vare på vår felles kulturarv, enten den gir seg uttrykk i bygninger, fartøy, gjenstander, tekster eller som immateriell kulturarv.

Spesielt viktig er ansvaret for å forvalte våre verdensarvsteder, slik UNESCO forutsetter. Mens bevilgningene som tilføres Riksantikvaren for å ivareta våre forpliktelser er blitt stadig mindre, er listen over innskrivinger blitt stadig lengre. Venstre vil snu den negative spiralen og sørge for god forvaltning av verdensarven vår.

Museene samler, forsker på og formidler vår felles historie og identitet, og er en viktig arena for refleksjon rundt vårt eget samfunn. Selv om det er investert mye i museumssektoren de siste tiårene, står det svært dårlig til med mange museer. Blant annet de kulturhistoriske museene har dårlige vilkår, og Venstre ønsker å prioritere et løft for disse.

Gode arkiver og arkivinstitusjoner er viktige forutsetninger for et velfungerende demokrati og for å ta vare på nasjonens hukommelse. Satsingen på offentlige fellesskapsløsninger som Digitalarkivet og kulturarvsdigitaliseringen i Mo i Rana er viktig for å gi hele befolkningen tilgang til sin egen historie.

Venstre vil:

- Styrke de regionale profesjonelle kunstinstitusjonene innen bildende kunst, scenekunst og musikk.
- Styrke støtteordningen for regionale kulturbygg og kulturrom.
- Etablere et statlig bygningsvernfond for antikvariske bygninger på museer.
- Gjeninnføre gaveforsterkningsordningen og øke skattefradraget for private givere, for å gjøre det mer attraktivt å tiltrekke seg privat kapital til kunstinstitusjoner.
- Gjøre næringsrettede tiltak mer tilpasset kulturnæringer, for å gjøre det enklere å etablere seg og leve som kunstner.
- Gradvis øke incentivordningen for film- og tv-produksjoner, med mål om at ordningen skal bli regelstyrt.
- Styrke virkemiddelapparatet for kultureksport.
- Innføre plattformnøytral mediemoms, og vurdere å innføre lav kultur-moms etter modell fra Sverige.
- Stimulere leselyst og leseevne ved å styrke litteraturformidlingen i hele landet.
- Øke tilskuddet til medier på minoritetsspråk.
- Styrke nynorsk og samisk skriftkultur og andre kulturuttrykk.
- At allmennkringkastere som NRK og TV2 skal ha like og skjerpede språkkrav, også på nett.
- At samiske barn sikres tilgang på flere bøker, spill, digitale plattformer og filmer på sitt eget språk.
- Styrke støtteordningene for kulturminnevern, for å kompensere eierne av felles kulturminner bedre.
- Øke bevilgningene til våre verdensarvsteder (UNESCO).
- Innføre skattefradrag for vedlikeholds- og restaureringskostnader knyttet til verneverdige bygninger og kulturmiljøer i privat eie.
- Sanksjonere ødelegging og spekulativt forfall av vernede bygg og kulturmiljøer hardere.
- Sikre planer for vern om kulturminner, også i krise og krig.
- Følge opp Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport.
- Støtte etablering av Verdenshavsenteret.
- Utarbeide en nasjonal arkivstrategi.

Idrett

For Venstre er breddetilbudet i idretten det viktigste, enten man er aktiv i idrettsforeninger eller driver med egenorganisert idrett. Det må legges til rette for idrettsarenaer som kan brukes av mange idretter og aktiviteter på ulike nivåer.

I dag opplever vi en frivillighetskrise i idretten med en økende mangel på trenere for barne- og ungdomsidretten. Dette er en av de viktigste oppgavene å løse framover. Venstre vil gjøre det lettere å være frivillig, ved å styrke rammevilkårene til idrettslagene. Digitale løsninger, flerårige søknader og forenklet rapportering er derfor viktige bidrag fra det offentlige.

Idretten er i dag blant annet finansiert gjennom overskudd fra penge-spillmarkedet gjennom tippemidlene. Norsk Tipping er imidlertid bare én av flere aktører på spillmarkedet i dag. Målet om å redusere skadene som spillavhengighet fører med seg kan oppnås med andre virkemiddel enn spillmonopolet, og Venstre vil derfor evaluere norsk spillpolitikk.

Dataspill og e-sport er i vekst, og unge spillere trenger møteplasser og økt anerkjennelse. Vi vil derfor at e-sport skal bli et eget valgfag i skolen. E-sporten mangler i dag lokaler, og vi vil derfor at flere offentlige bygg skal stilles til rådighet for samlinger. E-sportdeltakere får ikke idrettsvisum for å delta på turneringer i Norge. Vi vil endre denne regelen slik at de defineres som idrettsutøvere med rett til visum.

Venstre vil:

- Støtte utlånsordninger for utstyr og redusere barrierene for deltakelse, gjennom å gi offentlig støtte slik at idrettslag kan redusere eller fjerne kontingenter og treningsavgifter for barn og unge som bor i lavinntektsfamilier.
- At idrettsarenaer og friområder utformes for å kunne brukes av et mangfold av aktiviteter, og være tilgjengelig for egenorganisert idrett.
- Styrke paraiddretten, både for bredden og toppen.
- Legge til rette for flere internasjonale idrettsarrangementer i Norge og få på plass en tilskuddsordning på statsbudsjettet.
- Bidra til å realisere et nytt nasjonalt toppidrettssenter i Oslo.
- Styrke stipendordningene for toppidrettsutøvere, for å bidra til at

- flere utøvere, også i mindre idretter, får utøve idretten på toppnivå.
- At e-sportdeltakere skal defineres som idrettsutøvere med rett til idrettsvisum.

Frivillighet, tro og livssyn

Det har en selvstendig verdi at ikke alt i samfunnet er organisert gjennom det offentlige eller det private markedet. Frivilligheten er en viktig del av sivilsamfunnet, og frivillighet har en sterk plass i norsk kultur. Det offentlige skal ikke styre frivilligheten, men legge til rette for den.

Innsatsen til de frivillige organisasjonene utgjør en stor verdi, men iveren etter frivillig arbeid blir mindre av å møte byråkratiske og dårlig tilpassede ordninger. Venstre vil gjøre hverdagen deres lettere ved å forenkle registreringsordninger og rapporteringskrav for frivillige organisasjoner.

Venstre vil ha et livssynsåpent samfunn. I dag får ulike tros- og livssynssamfunn ulik finansiell støtte fra staten. Vi mener at alle individers valg av tro- og livssyn er likeverdige, og vil derfor også likestille støtten. Respekt for menneskerettigheter må stilles som krav for å motta offentlig støtte. Trossamfunn må i større grad finansieres av medlemmene.

Tro og livssyn er dypt personlig, og samfunnet skal sikre og ivareta full trosfrihet. Venstre vil ha bedre tilgang på livssynsnøytrale seremonirom som kan brukes til begravelser og andre høytidelige anledninger.

Venstre vil:

- Legge til rette for flere møteplasser og lokaler som er tilgjengelig for frivillig arbeid.
- Sikre full momskompensasjon til idrett og frivillighet gjennom en regelstyrt ordning.
- Utvide ordningen med skattefradrag for gaver til visse frivillige organisasjoner betydelig for personlige skatteyttere, og innføre en egen og høyere fradragsgrense for bidrag fra næringslivet.
- Som hovedregel benytte flerårige tilskuddsavtaler for frivillige og ideelle organisasjoner, for å gi større forutsigbarhet for mottakerne.
- Gjøre det mulig for organisasjoner å kunne søke og rapportere ett sted på tvers av offentlig forvaltning, og at dataene for søknader skal kunne gjenbrukes.

- Likebehandle tros- og livssynssamfunn i offentlige tilskuddsordninger.
- At støtten til tros- og livssynssamfunn skal ta utgangspunkt i medlemstall, og at oppgaver som tros- og livssynssamfunn utfører på vegne av myndighetene skal finansieres separat.
- Avkorte den offentlige støtten til tros- og livssynssamfunn som har en praksis som strider mot grunnleggende liberale og demokratiske verdier.
- Øke tilgangen til livssynsnøytrale seremonirom i hele landet.
- Oppheve lov om helligdagsfred.

8 Barn, familie og likestilling

Alle barn skal ha en trygg oppvekst, og alle familier skal få hjelpen og støtten de trenger fra det offentlige til å skape seg gode liv, uavhengig av hvordan de er sammensatt. Ingen skal oppleve diskriminering på grunn av hvem de er, hvordan de ser ut eller hvor de kommer fra. Det finnes fremdeles systematiske skjevheter mellom menn og kvinners muligheter i samfunnet, som vi trenger aktiv politikk for å motvirke. Barns beste vil alltid være den viktigste prioriteringen i Venstres familiepolitikk.

Oppvekst

Barn og unge som lever i lavinntektsfamilier får ikke de samme mulighetene som sine jevnaldrende. Mange mister muligheten til å delta på viktige sosiale arenaer på lik linje som andre. De opplever oftere mobbing, får i snitt dårligere karakterer og faller i større grad ut av videregående opplæring. En oppvekst i vedvarende lavinntekt kan resultere i lavere deltakelse i barnehage og fritidsaktiviteter, dårligere boforhold, svakere skoleresultater, mindre utdanning og dårligere helse. Dette gjør at de i langt større grad enn sine jevnaldrende opplever utenforskap. Selv om alle kan oppleve å få psykiske helseplager i løpet av livet, er det likevel en klar sammenheng mellom fattigdom som barn og negative følger for psykisk og fysisk helse.

For mange barn som vokser opp i Norge i dag opplever ufrihet som følge av vold og overgrep, negativ sosial kontroll og fattigdom. Vi mangler koordinert oppfølging av utsatte barn. Derfor vil Venstre etablere møteplasser for fagfolk fra barnevern, skole, barnehage og kommune der de kan jobbe med langsiktig oppfølging av disse barna, og styrke samarbeidet mellom hjem, politi, skole, barnehage, barnevern, helsestasjoner og frivillige organisasjoner. Vi vil også styrke tilgangen til barnekoordinator for familier som vil ha behov for langvarige og sammensatte eller koordinerte helse- og omsorgstjenester og andre velferdstjenester. Familier der foresattes forutsetninger gjør at barna er ekstra utsatt trenger mer oppmerksomhet fra det offentlige. Vi vil derfor etablere egne innsatsgrupper i skolehelsetjenesten som kan følge opp slike familier.

Arbeidet for å forebygge og bekjempe negativ sosial kontroll må styrkes, og barn og unge som etterlates i utlandet mot sin vilje må få hjelp. Venstre vil styrke rettsvernet for dem som utsettes for tvangsekteskap og illegitime ekteskap. For å gi flere mulighet til å snakke med en mangfoldsrådgiver, vil vi utvide mangfoldsrådgiverordningen til flere videregående skoler og ungdomsskoler.

Alle barn trenger foreldre. Vi trenger flere foster- og adoptivforeldre for å sikre alle barn en så trygg og stabil familiesituasjon som mulig. For å rekruttere foster- og adoptivforeldre må vi styrke både foreldrenes og barnas rettigheter. Venstre vil sikre reell likestilling mellom enslige og par, uavhengig av kjønn, og øke rekrutteringen blant minoriteter. Vi vil også doble adopsjonsstøtten og sikre adoptivforeldre samme permisjonsrettigheter som dem som føder sine egne barn.

Det er i dag en utfordring at kvaliteten på SFO/AKS varierer mye fra kommune til kommune. SFO/AKS skal stimulere til både lek og læring. Det er også viktig at tilbudet gir barna et godt kreativt, praktisk og estetisk tilbud. Mer samarbeid med ulike frivillige aktører er viktig for å heve kvaliteten på tilbudet.

Alle har rett til et privatliv, også på sosiale medier. Barn er særlig utsatt for personvernbrudd. Det er de voksnes ansvar å ta hensyn til og sikre barns personvern. Vern av barns digitale privatliv må styrkes.

Venstre vil:

- Innføre et fritidskort for barn mellom 6 og 18 år i familier med lav inntekt.
- Sikre gode frifondordninger for barne- og ungdomsorganisasjoner.
- At Norge skal ratifisere barnekonvensjonens individuelle klageordning.
- Styrke familievernkontorene.
- Rekruttere flere fosterhjem, gi bedre støtte og økonomiske rammevilkår til fosterhjem og sørge for bedre ettervern til fosterbarn.
- Sikre barn rett til samvær med begge sine foreldre. Myndighetene må utrede sterkere virkemidler mot samværshindringer og foreldrefremmedgjøring etter skilsmisse og samlivsoppløsning.

Barnevern

Ikke alle barn har gode liv i hjemmet. Noen familier trenger veiledning og støtte, i andre tilfeller er det nødvendig å ta barnet ut av hjemmet. Barnevernstjenestene gjør vanskelige vurderinger som har stor innvirkning på enkeltpersoners liv. Familier kan oppleve møtet med barnevernet som skremmende. Derfor er det vesentlig at barnevernet evner å rekruttere og holde på kvalifisert personale. For å redusere konfliktnivået, ønsker Venstre å styrke kompetansen i barnevernet og helsestasjonenes rolle i å tilby hjelp og veiledning til familier.

Staten har etter barnekonvensjonen en plikt til å beskytte barn. Da må det være rimelig likhet i kapasitet og kvalitet i det offentlige for å gjøre det, uavhengig av hvor i landet barnet bor. Likevel er det tilfeller hvor barns rettigheter systematisk brytes, uten at kommunen klarer å rette opp i rettighetsbruddet. I slike tilfeller må staten ha et ansvar for å gripe inn.

Mange barn opplever mange flyttinger mellom ulike institusjoner og fosterhjem, og dermed nye brudd. Barn må forholde seg til mange fagpersoner og forklare seg mange ganger om det samme. For noen er barndommen preget av en lang rekke rettssaker, som gjør at de aldri får fred. Det er behov for å se saker om omsorgsovertakelse og tilbakeføring i sammenheng med foreldretvistsaker.

Venstre mener at jo større grad av myndighet som utøves på en institusjon, desto mer taler for at den skal driftes av det offentlige. Samtidig kan private barnevernsinstitusjoner være et viktig supplement til det offentlige.

Venstre vil:

- Sikre at barnets beste alltid skal være det overordnede prinsippet i saker som involverer barn.
- Styrke helsestasjonenes rolle i foreldreveiledning og andre hjelpetiltak til familier.
- At omsorgsovertakelse som hovedregel ikke vedtas før det foreligger et konkret tilbud om plassering av barnet.
- At hovedregelen ved omsorgsovertakelser skal være at søsken plasseres sammen, så sant dette ikke strider mot hensynet til deres beste.
- At Norge må ratifisere Barnekonvensjonens individuelle klageordning.

- Utvide Barneverns- og helsenemndas kompetanse i omsorgsovertakelsessaker til å også omfatte fast bosted etter barneloven, og gi nemnda kompetanse til å plassere barn i psykisk helsevern når det er til barnets beste.
- At institusjoner skal være mindre spesialiserte, slik at barn ikke må flytte i like stor grad som nå.
- Sikre langsiktige og løpende avtaler med private leverandører av barnevernstjenester, og vurdere om institusjonsplasser i fremtiden bør være anbudsbasert som i dag.
- Gi barn og unge i institusjon nødvendig helsehjelp i institusjonen. Det må bli en klarere ansvarsdeling mellom barnevernet og helsetjenesten.
- Øke mangfoldskompetansen i barnevernet og rekrutteringen av flerkulturelle fosterhjem.
- Gjøre en grundig vurdering av muligheten for tilbakeføring ved omsorgsovertakelse og i de første par årene. De biologiske foreldrenes anledning til å reise rettssaker bør av hensyn til barnet begrenses mer enn i dag.
- Gi fosterforeldre partsrettigheter og slik at de kan høres i rettssaker om tilbakeføring. Rettighetene til besteforeldre og søsken må også forbedres i alle barnerettssaker.
- Sørge for en god overgang mellom ungdoms- og voksenlivet ved å gi reell mulighet til ettervern fram til 25 års alder.
- Gjennomgå tildelingen til Oslo kommune på barnevernsfeltet for å sikre en forholdsmessig finansiering.

Familie

Familien er for de fleste det viktigste sosiale og økonomiske fellesskapet man er en del av. Samtidig har familiebegrepet blitt kraftig utvidet de senere tiårene, og omfatter i dag langt flere konstellasjoner enn det tradisjonelle «mor, far og barn». Det er særlig viktig for barn, men også for voksne, at samfunnet anerkjenner ulike former for familiesammensetninger, inkludert aleneforsørgere, likekjønnede par og foreldre og enkeltpersonhusholdninger.

Lave inntekter kan gi svært negative konsekvenser for familier og barn. Venstre vil derfor øke og skattlegge barnetrygden, slik at familier med lav inntekt får mer enn de gjør i dag, mens familier med høy inntekt får

noe mindre (etter skatt). Vi vil samtidig at barnetrygden holdes utenfor grunnlaget for beregning av sosialhjelp og fjerne kommunenes anledning til å redusere utbetalingene til familier som mottar barnetrygd.

Venstre vil ha sosiale støtteordninger som gir barn flere muligheter og bedre forutsetninger til å leve selvvalgte liv. Barnehagen er en viktig arena for fellesskap og utvikling. Kontantstøtten innebærer at fellesskapet bidrar med økonomisk støtte for at foreldre skal kunne holde barnet sitt borte fra barnehagen. Venstre mener dette er feil prioritering av fellesskapets ressurser og vil derfor prioritere full barnehagedekning og avvikle kontantstøtten.

Venstre vil gi alle foreldre større muligheter til å delta i egne barns liv helt fra fødselen. Derfor stod vi bak omleggingen av foreldrepermisjonen til dagens tredelte ordning der mor og far har rett til 15 uker permisjon hver, og 16 uker til fri fordeling mellom seg. Vi ser at dette har ført til at familier har fordelt permisjonstiden jevnere, og vil derfor videreføre ordningen slik den er i dag. Retten til foreldrepermisjon skal være individuell, og derfor vil vi at far skal få selvstendig uttaksrett til farspermisjon og adopsjonspermisjon.

Stadig flere av oss bor alene i større deler av livet. Aleneboende opplever at mange levekostnader kan bli uforholdsmessig høye fordi de er beregnet for å deles på flere. Dette gjelder særlig utgifter som kommunale avgifter, som beregnes pr. husstand, ikke pr. person. Venstre vil gjennomgå de økonomiske vilkårene for aleneboende og utrede om det er mulig å knytte flere husholdningsutgifter som offentlige avgifter til personer i stedet for til husholdninger. Vi ønsker også å innføre flere familierabatter for enslige forsørgere.

Forbruksgjelden har økt formidabelt de senere år, med brutale konsekvenser for de mest sårbare husholdningene, ikke minst dem med barn. Venstre vil stramme inn muligheten for å tilby spesielle rabatter ved å opprette bestemte kredittkortavtaler, og vurdere innstramminger knyttet til markedsføring av forbrukslån.

Venstre vil:

- Kraftig øke barnetrygden og skattlegge den.
- Avvikle kontantstøtten.
- At begge foreldrene skal få selvstendig uttaksrett til foreldre- og adopsjonspermisjon.
- Åpne for flerforeldreadopsjon for å tilrettelegge for flere enn 2 juridiske foreldre, for å sikre barnets rettigheter også til opprinnelig familie.
- Åpne for flere enn to juridiske foreldre.
- Utrede om flere husholdningsutgifter som offentlige avgifter kan knyttes til personer i stedet for husholdninger.

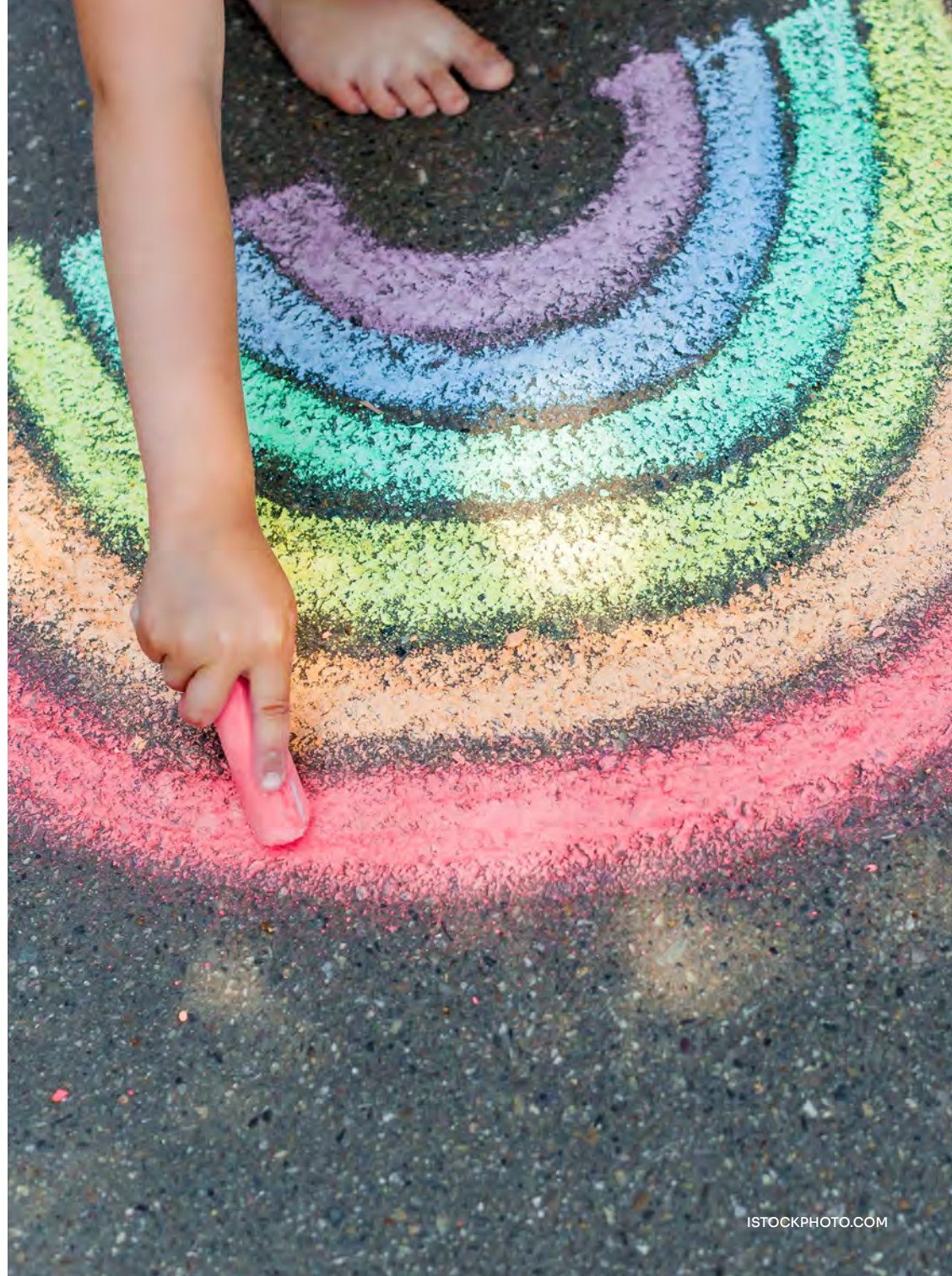
Likestilling og mangfold

Frihet handler også om likestilling. I et liberalt demokrati skal alle kunne være seg selv og leve det livet de selv ønsker. I en kultur preget av likestilling blir alle mennesker respektert og kan føle seg trygge uavhengig av blant annet kjønn, seksuell orientering og funksjonsevne.

Det er en grunnleggende, liberal verdi at det skal være likestilling mellom kjønnene. Selv om Norge er et veldig likestilt samfunn, er vi ikke i mål før alle kjønn har like muligheter. Vi har fortsatt et veldig kjønnsdelt arbeidsmarked, hvor flere kvinner jobber deltid og hvor mange fag domineres av ett kjønn. Forskning viser at gutter i mindre grad enn jenter lykkes i skolen. Venstre vil gjennomgå regler og ordninger med tanke på å avdekke og fjerne systematisk diskriminerende tiltak.

I et liberalt samfunn skal alle kunne leve sine liv i frihet fra rasisme og diskriminering, og uten å bli utsatt for negativ sosial kontroll. Likevel opplever mennesker med flerkulturell bakgrunn diskriminering. Det har alvorlige konsekvenser for den enkelte, og er over tid med på å øke utenforskap. Venstre mener at det er nødvendig å iverksette målrettede tiltak for å bekjempe rasisme og diskriminering.

Alle skal ha retten til å bestemme over egen hverdag. Venstre ser på universell utforming som et avgjørende verktøy for å sikre likestilling for alle mennesker. Det er majoritetens plikt å sørge for at minoriteter blir godt ivaretatt og får utfolde seg. Funksjonsnedsettelse skal ikke hindre adgang til, og aktiv deltakelse i, utdanning, arbeidsliv eller fritidsaktiviteter.

tiviteter. Ordningen med brukerstyrt personlig assistanse (BPA) må reguleres bedre slik at ordningen praktiseres mer enhetlig og at det blir lettere for brukere av ordningen å flytte mellom kommuner. Norsk tegnspråk er under press. Venstre vil følge opp dette med en handlingsplan.

Det er i tråd med grunnleggende liberale verdier at alle skal kunne leve åpent med sitt kjønnsuttrykk og sin seksuelle orientering. Dessverre er det fortsatt mange i LHBT+-befolkningen som opplever diskriminering, vold og hets for å være seg selv. Venstre vil arbeide for at alle skal kunne være trygge og frie. Vi vil ha en bred tilnærming til seksualitetsopplæring slik at barn og unge opplever skolen som en trygg arena for å lære om kropp og helse, integritet og grensesetting, lyst og mangfold.

Venstre vil:

- At Norge skal inkorporere hele FN-konvensjonen om mennesker med nedsatt funksjonsevne (CRPD), med valgfrie protokoller, i den norske menneskerettsloven.
- At BPA-ordningen skal være statlig finansiert og innrettes for å gi brukerne like muligheter og rettigheter til å leve sitt eget liv og være den man er.
- Innføre en tredje juridisk kjønnskategori, kombinert med en gjennomgang av relevant lovgivning.
- Jobbe for at nye personnumre blir kjønnsnøytrale, og kommer på plass så raskt som mulig.
- Styrke ordningen for aktivitetshjelpemidler til personer over 26 år med funksjonsnedsettelser.
- Implementere en omorganisering av tegnspråklige tolker slik at det organiseres nasjonalt og på selvstendig grunnlag utenfor Nav hvor kvalitet, brukermedvirkning og oppfylling av demokratiske rettigheter er sentralt og reelt.
- At barn skal ha alderstilpasset undervisning gjennom hele skoleløpet, der de skal lære at det finnes et mangfold av seksuelle orienteringer, kjønnsidentiteter og kjønnsuttrykk, og at alle har rett til å være seg selv.
- Innføre kjønnsnøytral formålsbestemmelse i likestillings- og diskrimineringsloven.
- Styrke helsetilbudet til transpersoner og ikke-binære.
- Opprettholde forbud mot konverteringsterapi.

- Bekjempe negativ sosial kontroll, og undertrykkende kulturell og religiøs praksis.
- Bevare rasismeparagrafen og følge opp implementeringen av handlingsplaner mot antisemittisme og islamofobi.
- Avskaffe separasjonsperioden ved endt ekteskap.

9 Demokrati og teknologi

Venstre mener at makten skal ligge hos individet. Derfor er vi opptatt av å styrke enkeltmenneskets rettigheter og å forsvare og utvide det liberale demokratiet. Ytringsfrihet, rettssikkerhet og stemmerett for alle er sentrale bærebjelker i det norske samfunnet. Venstre vil bekjempe all diskriminering og rasisme og stå opp mot undertrykkelse og autoritært tankegods.

Venstres prinsipielle syn er at i en liberal stat skal ingen posisjoner gå i arv. En eventuell avvikling av monarkiet må forankres i en folkeavstemning.

Det er de unge som må leve med de politiske beslutningene som fattes, både i dag og i fremtiden. Venstre mener at 16-åringer bør få lov til å stemme og stille til valg, både nasjonalt, regionalt og kommunalt.

Lokaldemokratiet

Venstre er opptatt av lokaldemokratiet og vil ha åpne og sterke kommuner. Vi har alltid vært en sterk forsvarer av det kommunale selvstyret, desentralisering av makt, folkelig deltakelse i styringen av samfunnet og begrensning av statens rolle. Venstre vil derfor at statlige overføringer til kommunene skal skje på en måte som gjør det mulig med lokale prioriteringer. Bruken av øremerking fra staten bør reduseres, og kommunene bør få en større andel av bevilgningene som frie inntekter.

Det er i dag ikke samsvar mellom det ansvar kommunene er pålagt, de statlige overføringene og de reelle politiske påvirkningsmuligheter lokaldemokratiet har. Venstre vil gi kommunene mer ansvar, men det forutsetter større enheter. Enkelte kommuner kan fint håndtere oppgaver som i dag ligger på et regionalt eller statlig nivå. Vi vil derfor gå bort fra prinsippet om at alle kommuner må gjøre det samme.

Mange av dagens kommuner er imidlertid for små til å tilby faglig forsvarlige tjenester på alle områder til sine borgere. Venstre vil gjennomføre og kraftig styrke insentivene til kommunesammenslåinger for å skape et bedre tilbud til befolkningen over hele landet.

Venstre har som mål at vi skal ha større og sterkere kommuner som kan gi et fullverdig tilbud til sine innbyggere, og redusere administrative kostnader og ressursbruk på kommunal forvaltning. I løpet av kommende stortingsperiode bør det derfor startes arbeid med en helhetlig kommunereform som tilpasser kommunestrukturen til dagens reelle bo- og arbeidsmarkedsregioner. Som en del av en slik reform bør også organiseringen på fylkes-/regionnivå vurderes.

Kommunene står oppe i store endringer, bl.a. som følge av endringer i befolkningssammensetningen. Det blir flere eldre, og mange av dem trenger tjenester fra kommunene. Samtidig er det mangel på arbeidskraft. For at kommunene skal kunne gi gode tjenester, må de få større frihet til å prøve ut nye arbeidsmåter og ny arbeidsdeling mellom yrkesgrupper. Dette forutsetter en gjennomgang av lovverk som begrenser denne handlefriheten.

Nærhet til offentlige tjenester er viktig for innbyggerne. Venstre støtter etableringen av «Statens hus» i flere større distriktskommuner, der statlige kontorer kan samles og gjøres lettere tilgjengelig for innbyggerne. Nye statlige arbeidsplasser bør som hovedregel legges utenfor Oslo-området. I tillegg bør det vurderes å flytte enkelte eksisterende statlige arbeidsplasser ut av Oslo etter en konkret vurdering.

Venstre mener at borgerne og mediene skal ha innsyn i hvordan folkevalgte organer og administrasjon arbeider og fattar beslutninger. Derfor vil vi innføre et lobbyregister – en oversikt over hvordan organiserte interesser påvirker politiske prosesser. Det er også behov for større åpenhet rundt habilitet i forbindelse med aksjeeierskap for folkevalgte og ellers i det offentlige. Venstre vil derfor utrede et nytt regelverk for dette som også skal gjelde kommuner og fylkeskommuner.

Norsk suverenitet på Svalbard er avgjørende for norsk nordområdepolitikk, og vi vil bygge videre på denne. Svalbard er en viktig del av Norge, og utviklingen av Longyearbyen som norsk familiesamfunn en viktig del av svalbardpolitikken. Vi vil legge til rette for fornybar energibruk på Svalbard og øke forskningsaktiviteten. Kritisk infrastruktur i Longyearbyen, som energiproduksjon, vann og avløp må oppgraderes i takt med behovene det økte beredskapsnivået i Arktis krever, og

statens ansvar for dette må tydeliggjøres. Vi vil også sette strenge krav til bærekraftig utvikling og sikre større mangfold og lokal forankring i næringslivet på Svalbard.

Venstre vil:

- Senke stemmerettsalderen til 16 år i alle valg.
- At ektepar må kunne velge folkeregistrert bostedsadresse uavhengig av hverandre. De må selv avgjøre hva som er ekteparets primærbolig.
- Gjøre demokrati til et større tema i introduksjonsprogrammet for mennesker som er nye i Norge.
- Gjeninnføre og forsterke incentiver til kommunesammenslåinger.
- Gjeninnføre hovedstadstillegget.
- Etablere «Statens hus» i flere større distriktskommuner.
- Innføre sanksjonsmuligheter for brudd på offentleglova.
- Innføre et lobbyregister etter modell fra EU-institusjonene (EU Transparency Register), for å sikre åpenhet rundt politisk påvirkning.
- Legge til rette for fornybar energibruk på Svalbard og øke forskningsaktiviteten.
- Sette strenge krav til bærekraftig utvikling og sikre større mangfold og lokal forankring i næringslivet på Svalbard.

Framvoksende teknologier – kritisk viktige kunnskapsbehov

Dagens geopolitiske situasjon med krig, energikrise, klimaendringer, teknologiske omveltninger, demokratier under press og sterke diktaturer med globale ambisjoner som satser stortilt på teknologi, utfordrer oss som samfunn på mange fronter. Forsknings- og teknologipolitikk må i større grad sees i sammenheng med andre politikkområder og i et geopolitisk perspektiv.

Vi har i Norge en betydelig offentlig finansiering av forskning. I den nye geopolitiske situasjonen er det likevel behov for en tydeligere prioritering av, og strategiske satsinger på, områder hvor Norge må ha kunnskapsberedskap, på områder hvor Norge har særskilte fortrinn og ambisjoner, samt på områder hvor kunnskap og teknologi er avgjørende for å innfri forpliktelsene Norge har påtatt seg f.eks. innen klima og forsvar. Tett dialog og samspill mellom forsknings- og innovasjonsmiljøer og bedrifter er også viktigere enn noen gang.

Framvoksende teknologier det er kritisk viktig for både det offentlige Norge og norsk næringsliv å ta en sterk posisjon på, og ha felles strategier på, er blant annet bioteknologi og bioøkonomi, kvanteteknologi, sensorteknologi og kunstig intelligens (KI).

Disse teknologiene er sektorovergripende. Å henge med i kunnskapsutviklingen her er definerende for utviklingen på svært mange samfunnsområder, slik som helse, energi, transport, klima, beredskap og forsvar. På alle disse områdene pågår det et globalt kappløp om å ligge i front teknologisk, ta markeder og definere samfunnsutviklingen. Kina og USA leder an og har de siste årene økt sine satsinger på FoU kraftig, samtidig som EU og mange europeiske land nå er i ferd med å «gire om».

Økte investeringer i disse teknologiene innenfor grunnforskning, bruk, kunnskapsoverføring og sivil-militært samarbeid vil i den neste stortingsperioden være avgjørende for Norges framtidige konkurransekraft, produktivitet og beredskaps- og forsvarsevne.

Venstre vil:

- Utvikle mer koordinert politikk for fremvoksende teknologier på tvers av sektorer og departementer.
- Styrke kunnskapen om nøkkelteknologier, teknologisk utvikling og fremsyn i forvaltningen generelt, og blant forsvars- og beredskapsaktører spesielt.
- Oppskalere utdanningstilbudet innenfor de nye framvoksende teknologiområdene.
- Prioritere midler til økte investeringer i kvanteteknologi, bioteknologi og kunstig intelligens, både innen FoU, anvendelse og forsvar og beredskap.
- Etablere en ordning etter modell fra Grønn plattform for å stimulere utvikling og bruk av nøkkelteknologier.
- Satse på økt sivil-militært samarbeid innen forskning og utvikling, ved å etablere systematikk for å identifisere flerbruksmuligheter (dual-use) og skjermet forskning. I tillegg må antall forskningsutførende aktører som kan utføre gradert forskning økes.
- Gjennomgå regelverk og byråkrati for å fjerne unødvendige barrierer for forskning og bruk av nøkkelteknologier til samfunnsnyttige formål innenfor nasjonalt handlingsrom.

- Sørge for at Norge er en aktiv part i arbeid med internasjonale avtaler, reguleringer og standarder knyttet til risikabel bruk av teknologi (dual-use), eksempelvis biovåpenkonvensjonen og videreutvikling av KI-regelverk.
- Stille krav til utlysninger av midler til forsknings- og teknologiinfrastruktur om at relevante aktører innen offentlig sektor og næringslivet skal ha tilgang, slik at man får effektiv bruk av felles, kostbar infrastruktur og slipper å duplisere investeringer.
- Utarbeide en nasjonal strategi for kvanteteknologi.

Regulering og personvern

For å sikre trygg utvikling av KI, må det reguleres på en måte som svarer til utfordringene, uten å bremse verdiskapning og positiv utvikling. Vi må også videreutvikle Norges nasjonale strategi for kunstig intelligens, slik at vi kan dra nytte av de store mulighetene som finnes. Det er også nødvendig å styrke forskningen på KI og betydningen og påvirkningen det har på samfunnet.

Kunstig intelligens kan gjøre offentlige prosesser mer effektive, men beslutningene som blir tatt med hjelp av kunstig intelligens, må kunne etterprøves.

Det mest oppdaterte regelverket for digitalisering, kunstig intelligens, databehandling og andre nye teknologier utvikles i dag av EU. Dette til tross for at det meste av teknologiutviklingen skjer i USA og i Asia. Venstre mener det er nødvendig at regulering av teknologi skjer i samarbeid mellom land, også fordi det bare er på den måten markedene blir store nok til at teknologiselskapene blir nødt til å forholde seg til lovgivningen som innføres.

Globale teknologiselskap har stor makt og innflytelse. Norge må være en pådriver for felles europeisk regulering som sikrer at innbyggers grunnleggende rettigheter ivaretas. Samtidig må ikke regulering hindre at norske og europeiske teknologiselskaper kan vokse og konkurrere. Venstre vil derfor sørge for at Norge raskt implementerer regelverk som vedtas av EU, herunder Artificial Intelligence Act, og etablerer systemer for å håndheve disse.

Et nært forhold til EU er imidlertid ikke til hinder for at Norge kan gå lenger på visse områder. For Venstre er særlig personvernet et slikt område. Personinformasjonen som samles inn om oss, er en handelsvare som brukes til omfattende målrettet markedsføring mot oss som forbrukere, ofte på individnivå. Venstre vil at Norge skal jobbe sammen med EU for å regulere dette markedet, og blant annet vurdere forbud mot datadrevet persontilpasset markedsføring.

Vi mener at alle mennesker har rett på et rom som bare er sitt, og at det skal tungtveiende grunner til for å drive med overvåking av norske innbyggere. Vi sier derfor nei til alle former for digital masseovervåking av norske innbyggere, og vil sørge for at terskelen for at politiet får bruke skjulte tvangsmidler (for eksempel telefonavlytting, videoovervåking eller skjult ransakelse) er høy nok til at det bare skal brukes i de aller mest alvorlige sakene. Vi vil unngå lagring av IP-adresser og andre typer digitale masseovervåkinger der nytteverdien ikke rettferdiggjør inngrep i folks privatliv. Dette gjelder både nasjonalt og på tvers av landegrenser.

Bruken av kontanter som en av de få anonyme betalingsmåtene er under sterkt press. Venstre vil arbeide for å få på plass gode anonyme digitale betalingsløsninger som er universelt tilgjengelige, men inntil slike løsninger er på plass, må vi fortsatt sikre muligheten til å kunne betale med kontanter for grunnleggende varer og tjenester. Vi vil også håndheve prinsippet om nettnøytralitet som forutsetning for å sikre god digital infrastruktur over hele landet.

Tilgang til internett er avgjørende for muligheten til å finne informasjon, delta i samfunnsdebatten og for tilgang til en rekke tjenester i menneskers liv. Venstre vil derfor sikre at alle i Norge har tilgang til raskt og godt internett, også der leverandørene ikke vurderer utbygging som kommersielt lønnsomt.

Offentlige virksomheter må sikre data og registre over data som virksomheten har rett til å samle inn om befolkningen på en bedre måte enn i dag. Kravene til sikkerhet må økes. EOS-utvalget, som kontrollerer de hemmelige tjenestene på vegne av Stortinget, må få tilstrekkelige ressurser til å følge med i den teknologiske utviklingen.

Venstre vil:

- Utarbeide en langtidsplan for den digitale infrastrukturen.
- Styrke gjennomføringskraft og samordning av bruk av kunstig intelligens i offentlig sektor.
- Følge nøye med på spredning, og ta nødvendige tiltak både nasjonalt, sammen med EU, og internasjonalt for å motvirke storskala spredning av desinformasjon, spesielt gjennom algoritmer og sosiale medier.
- Etablere et eget algoritmetilsyn.
- Styrke forskningen på samfunnskonsekvensene av kunstig intelligens.
- Utrede hvordan blant annet åndsverksreglene, straffeprosessreglene, konkurranseretten og forvaltningsregelverk skal tolkes og anvendes i lys av bruk av kunstig intelligens.
- Innføre et forbud mot reklame som er basert på masseovervåking, sporing og profilering av enkeltpersoner.
- Regulere og eventuelt forby vanedannende og manipulerende algoritmer.
- Jobbe for rettighetsfestet tilgang til egne data, med krav til større selskaper og mekanismer for å sikre identiteten til den som ber om tilgang.
- At offentlige data må deles og tilgjengeliggjøres i større grad enn i dag, og på standardiserte formater.
- Sikre at det offentlige bruker et eID-system som alle kan få tilgang til, og jobbe for at eID som det offentlige bruker er basert på åpne standarder.
- Endre finansieringsmodellen for IT-prosjekter slik at det blir enklere å få til kontinuerlig utvikling.
- Stille krav om at nye offentlige IT-prosjekter som hovedregel skal produsere åpen kildekode, i samsvar med kravene til DPGA.
- Sette av midler til å åpne opp kildekode for eldre systemer der det er hensiktsmessig.
- Stille krav om brukersentrert utvikling i offentlige IT-prosjekter.
- Lovfeste rett til brukervennlige offentlige digitale tjenester, etter modell av loven om klarspråk.

Bioteknologi og bioøkonomi

Bioteknologi er allerede blant de raskest voksende industriene globalt. Veksten vil trolig akselereres gjennom bruk av kunstig intelligens og kvanteteknologi. Det spås at den nye bioøkonomien i løpet av få år kan vokse til rundt en tredjedel av verdens samlede BNP i dag. Det omfat-

ter både tradisjonelle biosektorer som helse og matproduksjon, samt nye verdikjeder som ikke i dag er basert på biologiske råvarer slik som nye typer materialer, industrielle råstoffer og drivstoff. Bioteknologi vil derfor være blant de mest transformative teknologiene i det grønne skiftet og avgjørende for å kutte klimautslipp og begrense menneskeskapte klimaendringer.

På den annen side er bioteknologi, særlig i kombinasjon med kunstig intelligens, en raskt økende eksistensiell trussel, blant annet gjennom mulige menneskeskapte pandemier som resultat av uhell eller misbruk av teknologien.

USA, Kina, Storbritannia, EU, Danmark og Sverige har allerede lagt frem ambisiøse strategier for å ta lederskap innen utvikling av bioteknologi. Norge har i utgangspunktet sterke forutsetninger for bioinnovasjon, men mangler politiske ambisjoner og retning.

Venstre vil:

- Utarbeide en strategi for bioteknologi etter inspirasjon fra Storbritannias strategi «engineering biology» (2023) og EU-kommisjonens handlingsplan «building the future with nature» (2024), men tilpasset norske forhold og fortrinn.

10 Utenriks og forsvar

Vår tids store utfordringer kan bare løses i fellesskap og gjennom internasjonalt samarbeid. Venstres utenrikspolitikk bygger på liberale og demokratiske verdier som individuell frihet, rettsstatsprinsippene og respekt for menneskerettighetene.

Etter mange år med en langsom, men positiv utvikling i det liberale demokratiets utbredelse i verden, ser vi nå at utviklingen går i motsatt retning. Den internasjonale rettsordenen er under økende press, blant annet som følge av terror og krigføring, stormaktsrivalisering, fremmarsj av autoritære regimer og økt bruk av makt utenfor folkerettslige rammer. USA har nå en president som forkaster rettsprinsipper og truer sine og våre allierte.

Samtidig står verden overfor andre enorme felles utfordringer. Klima- og naturkrisen fører til verdensomfattende naturkatastrofer, sult og migrasjon. Dette forsterker spenninger og konfliktnivå nasjoner og regioner imellom. Vi må derfor styrke vårt arbeid for en sterk internasjonal rettsorden, forpliktelse til folkeretten og stabile internasjonale institusjoner som hegner om liberale verdier og menneskerettigheter for alle.

Europa

Etter tre tiår med fredelig samhandling og stabilitet på vårt kontinent, går vi nå en mer uforutsigbar fremtid i møte. Venstre mener Norges interesser best kan ivaretas innenfor EUs liberale verdifellesskap. EU er også vår nærmeste partner i å håndtere global klimaendring og migrasjon, og vår viktigste handelspartner. Derfor vil Venstre at Norge skal bli med i EU og ta plass ved forhandlingsbordet, der våre naboland beslutter hvordan vi skal takle våre felles utfordringer. Medlemskapet må avgjøres etter folkeavstemning, det må lages gode løsninger for fiskeri og landbruk og tas en separat vurdering av eventuell inntreden i eurosone.

Som ikke-medlem har Norge alt for liten innflytelse på EU-politikken. Det er et demokratisk problem at viktige beslutninger som omfatter Norge treffes uten at norske folkevalgte har tatt del i behandlingen. Stadig mer forpliktende samarbeid og avtaler innenfor forsvars-, sikkerhets- og

utenrikspolitikken skjer også i EUs regi. Dette dekkes ikke av EØS-avtalen. Uavhengig av spørsmålet om fullt medlemskap, er Norge tjent med å delta i et så bredt og dypt samarbeid med EU som mulig gjennom EØS-avtalen og andre avtaler. Venstre vil også styrke andre europeiske samarbeid som Europarådet, Det europeiske politiske fellesskap, EFTA, Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen og Den europeiske menneskerettighetsdomstolen.

Venstre vil:

- At Norge skal melde seg inn i EU, og at vi derfor raskest mulig må starte forberedende arbeid inn mot en folkeavstemning.
- Sikre Norge fullverdig deltakelse i EUs felles utenriks- og sikkerhetspolitikk (FUSP) og i EUs romfarts- og satellittsamarbeid, styrke det forsvarsindustrielle samarbeidet med EU, og bidra til Europas mobiler og styrking av forsvarsindustrien.
- Samarbeide tett med EU om Migrasjonspakten, der man sikrer grensekontroll, ivaretar asylrettigheter og sørger for en byrdefordeling mellom mottakerlandene.
- Samarbeide med EU for å redusere avhengigheten av Kina, Russland og andre autoritære regimer innen kritiske råvarer og strategisk infrastruktur.
- Ikke gi EØS-midler til stater som ikke respekterer rettsstats- og demokratiske prinsipper, og heller støtte uavhengige organisasjoner i sivilsamfunnet.
- Sikre nasjonal medfinansiering til europeiske programmer Norge deltar i, som Horisont Europa og Digital, for å sikre at norske aktører har mulighet til fullverdig deltakelse.
- Støtte Ukrainas og Moldovas arbeid for å bli medlem i EU.

Internasjonalt ansvar

Norge er avhengige av å søke tettere samarbeid med likesinnede land, fra våre nærmeste naboer i Norden til andre demokratier verden over. Ved å styrke og forsvare det multilaterale samarbeidet, inkludert FN-organisasjonene, sikrer Norge sin posisjon som en liten, men innflytelsesrik aktør i en kompleks verden. Dette bidrar til stabilitet, rettferdighet og samarbeid på områder som handel, sikkerhet og ressursfordeling, som også er avgjørende for Norges velferd og sikkerhet. Venstre vil bruke utenrikspolitikken til å bygge opp under et liberalt, demokratisk styre i

verden, være uredde på vegne av verdens frihetsforkjempere og støtte deres kamp etter beste evne.

Norge må bidra til at menneskerettighetene og andre mellomstatlige konvensjoner og traktater blir etterlevd. Forbrytelser mot menneskeheten, folkemord, krigsforbrytelser, brudd på menneskerettighetene og på internasjonal lov må få konsekvenser for de ansvarlige. Venstre vil derfor at Norge engasjerer seg aktivt for å øke støtten til, og respekten for, FNs internasjonale domstol (ICJ), Den internasjonale straffedomstolen (ICC) og Den europeiske menneskerettighetsdomstol (EMD).

Global frihandel har løftet millioner av mennesker ut av fattigdom. Økonomisk åpenhet mot verden har dessuten alltid vært viktig for Norge og norsk økonomi. For Venstre har også friheten til å selge, kjøpe, jobbe, og investere på tvers av landegrenser, en stor egenverdi. Venstre ønsker en frihetsfremmende handelspolitikk som fordypet økonomiske bånd der det er mulig, og samtidig unngår at norske handelsinteresser bidrar til å undergrave demokrati, menneskerettigheter og kampen mot klimændringer, hverken hjemme eller i landene vi handler med.

Derfor mener vi at Norge skal avslutte forsøket på å inngå en frihandelsavtale med Kina. Dette er ikke tidspunktet for å gjøre oss mer strategisk avhengige av autoritære regimer. Til gjengjeld må vi handle desto mer med likesinnede økonomier. Norge må benytte muligheten til å vise seg som en trygg støttespiller for andre land i det grønne skiftet, fra bærekraftig utvinning av kritiske mineraler til rammevilkår for grønn kraft- og teknologiproduksjon.

Venstre vil:

- At Statens pensjonsfond utland (SPU) ikke skal være investert i selskaper som direkte eller indirekte bidrar til alvorlige brudd på folkeretten, menneskerettighetene eller til å opprettholde ulovlig okkupasjon.
- Prioritere å fremforhandle frihandelsavtaler med land som søker seg bort fra autoritært styresett, oppdatere dem vi allerede har med henblikk på moderne tjenestehandel, og få inn sterkere forpliktelser rundt klima, menneskerettigheter og personvern.
- Arbeide for å reformere internasjonale institusjoner, herunder FNs Sikkerhetsråd, for å bidra til å styrke deres legitimitet og tillit.

- Støtte internasjonale rettsoppgjør etter brudd på folkeretten i krig og konflikter.
- Støtte opp om WTO og det multilaterale handelssamarbeidet, og ta initiativ til en egen handelsavtale for grønne teknologier og tjenester.
- At Norge ikke skal inngå en bilateral handelsavtale med Kina, skrote normaliseringsavtalen og samarbeide tettere med Taiwan.
- Forsterke det transatlantiske samarbeidet mellom norske og amerikanske aktører innen kultur, utdanning, forskning, teknologi, næringsliv og politikk på delstatsnivå.
- At Norge skal samarbeide tettere med våre nordiske naboland på alle områder der vi kan utrette mer sammen.
- Videreføre og betydelig øke støtten til Ukraina, eksempelvis gjennom Nansen-programmet, i tråd med Ukrainas behov.
- Støtte Taiwans rett til selvstyre, fordype Norges bilaterale forhold til Taiwan gjennom økt handel og kulturell utveksling og opprette et handelskontor etter mønster fra de andre nordiske landene.
- Arbeide for en tostatsløsning i konflikten mellom Israel og Palestina, hvor Palestinas rettigheter som selvstendig stat respekteres i tråd med folkeretten, Israel blir anerkjent av sine arabiske naboland og begge lands sikkerhet er garantert. Israels blokade av Gaza, ulovlige okkupasjon og ulovlige bosetninger på palestinske territorier må opphøre og de palestinske selvstyremyndigheter må etablere kontroll på Gaza og Vestbredden.
- At Norge skal bidra økonomisk til gjenoppbyggingen av Palestina.
- Fordømme Marokkos okkupasjon av Vest-Sahara, og anerkjenne Vest-Sahara som en selvstendig stat.
- Støtte en fornyelse av Helsingforsavtalen, slik at felles nordisk sikkerhet, infrastruktur og klimapolitikk styrkes, og at Grønland, Færøyene og Åland får en sterkere likestilt rolle i det nordiske samarbeidet.

Sikkerhet

Russlands fullskala krig mot Ukraina markerer et tidsskille for norsk, europeisk og internasjonal sikkerhet. Dette skjer samtidig som Kina utfordrer omverdenen både når det gjelder menneskerettigheter, militær utvikling og i handelspolitikken.

Som nabo med felles grense i nord, er forholdet mellom Russland og vesten avgjørende viktig for norsk sikkerhets- og forsvarspolitik. For-

holdet mellom Kina på den ene siden og Europa og USA på den andre, vil prege den globale sikkerhetssituasjonen de kommende tiårene. NATO er i dag Norges klart viktigste sikkerhetsgaranti, og vil fortsette å være det i overskuelig fremtid. Samtidig velger USAs president å så tvil om USAs uforbeholdne forpliktelser som alliert i NATO. Venstre støtter initiativ som vil bidra til å styrke NATOs samhold og kapasitet, og Europas kollektive evne til å handle som en effektiv region innenfor NATO-rammene. Venstre støtter også NATOs utvidelse med nye medlemsland som Ukraina og Georgia.

Norge har i dag et forsvar og en sivil beredskapskapasitet som ikke er tilpasset den sikkerhetssituasjonen vi står overfor. Vi må derfor betydelig styrke motstandskraften i kritisk infrastruktur, samfunnsviktige tjenester og i sivilbefolkningen, vår samlede sivile totalberedskapskapasitet, vår egen forsvarsevne og vår evne til å bidra til våre allierte. Norge må bidra til utviklingen og oppskaleringen av en europeisk forsvarsindustri i lys av den internasjonale sikkerhetssituasjonen. Norsk forsvarsindustri må satses på som leverandør av våpen og ammunisjon til vårt eget forsvar og våre allierte under dagens krav til eksportkontroll.

Venstre vil legge en oppdatert nasjonal sikkerhetsstrategi til grunn for fremtidige investeringer og prioriteringer innen forsvars- og beredskapsarbeidet, og vurdere å samle det overordnede ansvaret for sikkerhet og beredskap på tvers av sektorer, særlig justis, forsvar og de ulike EOS-tjenestene.

Venstre vil redusere antall atomstridshoder i verden og bidra til mer sikkerhet rundt eksisterende våpensystemer. Vi vil prioritere Norges innsats for å styrke eksisterende avtaler der atomvåpenstatene også er parter. Vi mener at atomvåpen bør forbys på lik linje med kjemiske og biologiske våpen. Målet på sikt bør være en forpliktende forbudsavtale som inkluderer alle dagens atommakter.

Venstre vil også at Norge skal være pådriver for at helautonome våpensystemer forbys, og jobbe for internasjonalt forpliktende regler for bruk av autonome systemer.

Venstre vil:

- Jobbe for mest mulig tverrpolitisk enighet i norsk sikkerhets- og forsvarspolitik.
- Bidra til å styrke NATO som vår viktigste sikkerhetsgaranti og forsvarsallianse, samtidig som vi jobber for å delta når NATO og EU utvikler felles forsvars-, sikkerhets- og beredskapskapasiteter.
- Legge en oppdatert nasjonal sikkerhetsstrategi til grunn for fremtidige investeringer og prioriteringer innen forsvars- og beredskapsarbeidet.
- Bygge opp kapasiteten i norsk forsvarsindustri i en europeisk kontekst, for å kunne levere våpen og materiell raskere og i større volum til Forsvaret og våre allierte.
- Styrke Sivilforsvaret.
- Utvikle Nord-Norge, Nord-Sverige og Nord-Finland som en mer integrert region, særlig innen forsvar og beredskap, kommunikasjon, infrastruktur og økonomi.

Forsvar

Norge må være en troverdig og sterk alliert i NATO. Da må vi ha en troverdig forsvarsevne som til daglig ivaretar egen suverenitet og handlefrihet, som har evne til selvstendig å gjennomføre egne operasjoner, som er integrert i NATO, som har evne til å delta i internasjonale operasjoner, både under ledelse av FN og NATO, og som har evne til alliert mottak i krise og krig her hjemme. Venstre vil sørge for at Norge fortsetter å oppfylle NATO-forpliktelsen om å bruke minst to prosent av BNP på forsvar, men er også åpne for at dette målet vil måtte vurderes i løpet av perioden i takt med den geopolitiske situasjonen og NATOs behov.

Norge har et særskilt ansvar i nord, og må føre an i å styrke sikkerheten for oss og våre allierte i Arktis, inkludert gjennom å bruke alle muligheter Svalbardtraktaten gir. Som en maritim nasjon med store verdier å forsvare krever det også at vi har bedre evne til å operere i våre nærområder.

Det norske forsvaret bygger på verneplikt. Venstre støtter en videreføring av verneplikten som rekrutteringsgrunnlag til Forsvaret og som en del av folkeforsvaret og for å sikre Norges forsvarsevne.

Det er en stor utfordring for forsvaret å holde på personell over tid.

Venstre vil stanse personellflukten fra Forsvaret, blant annet ved å sikre bedre karrieremuligheter for personell som vil fortsette utover første-gangstjenesten, bedre lønnsutvikling, større muligheter til faglig utvikling og mulighet til å veksle mellom sivil og militær karriere, samt tilrettelegging for et moderne familieliv.

Venstre vil:

- Kraftig ruste opp Forsvarets operative evne gjennom en langsiktig satsing på investeringer i mannskap og materiell.
- At Norge prioriterer å styrke vår evne til å ivareta suverenitetshevdelse på havet og kysten.
- At Norge styrker landmakten, blant annet ved å fullføre oppbyggingen av Finnmarksbrigaden, Brigade Nord og Brigade Sør, styrking av Heimevernet og anskaffelse av langtreckende artilleri.
- Styrke Forsvarets cyberkapasiteter og forsvarssektorens IKT.
- Sikre at Forsvaret er rustet og har operativ kapasitet og innsikt til å forsvare Norge mot hybrid og ukonvensjonell krigføring.
- Effektivisere og forenkle Forsvarets evne til anskaffelser.
- Øke kapasiteten for alliert mottak og øving i Norge.
- Styrke nordisk forsvarssamarbeid i rammen av NATO og NORDEFCO, og styrker forsvarssamarbeidet med Baltikum.
- Oppdatere basepolitikken for å åpne for større nærvær av allierte styrker på norsk territorium, særlig for å muliggjøre fast samarbeid med våre nye NATO-allierte i Norden.
- Opprettholde, ruste opp og videreutvikle Andøya Flystasjon, særlig med tanke på alliert mottak, øving og en oppdatert basepolitikk.
- At Norge er et foregangsland for vestlige land i FN, og stiller bidrag og kapasiteter også til de mer krevende FN-operasjonene.
- Sikre større fleksibilitet mellom sivil og militær arbeidsplass og verdsette sivil kompetanse høyere.
- Sikre god behandling og oppfølging av veteraner og deres familier.
- Styrke forsvarsrettet forskning- og utvikling.

Utviklingspolitikk

Den liberale og regelstyrte verdensordenen og økt handel mellom land har historisk vært sterkt bidragsytende for fattigdomsbekjempelse og større frihet for alle. De siste årene har verden dessverre opplevd alvorlige tilbakeslag i utviklingsarbeidet. De humanitære behovene øker

stadig, og klimaendringer forverrer levevilkår og er ofte en medvirkende årsak til økt konflikt. Behovet for humanitær bistand vokser. Dette gir Norge både ansvar for og egeninteresse i å opprettholde og effektivisere utviklingshjelpen. Utviklingspolitikken må derfor sees som en del av den utenrikspolitiske helheten, og dra i samme retning som den øvrige utenrikspolitikken.

Norsk bistand skal bidra til økonomisk vekst, grønn omstilling, demokratisering, likestilling og kvinners deltakelse, skeives rettigheter, og til at land kan stå på egne ben, blant annet gjennom en styrket satsing på utdanning. Krig og kriser rammer barn ekstra hardt. Ett av fem barn lever nå i områder med krig og konflikt. Enda flere påvirkes av fattigdom og klimarisiko.

Venstre vil prioritere bistandsmidler til å sikre barns rettigheter og behov, som retten til skolegang og nødvendig helsehjelp. Venstre vil at bistanden skal bli mer resultatorientert og kostnadseffektiv, og vil derfor prioritere tiltakene som gir størst effekt. Det er også nødvendig med færre og tydeligere mål og tydeligere tematisk og geografisk prioritering for hva bistanden skal oppnå, samt mer langsiktige investeringsstrategier.

De store utfordringene verden står overfor kan ikke løses av offentlige budsjetter alene. Dersom vi skal nå bærekraftsmålene er det behov for store private investeringer. Venstre vil derfor bidra til at mer privat kapital mobiliseres til utviklingsland, både innenfor og utenfor det tradisjonelle bistandssystemet, blant annet gjennom bruk av garantier.

Å styrke klimabistanden er viktig for å nå målene i Parisavtalen og skåne de mest klimasårbare landene fra konsekvensene av klimaendringene og naturkatastrofer. Derfor vil Venstre styrke klima- og skogprosjektet og annen bistand som tar vare på natur, kutter klimagassutslipp, bidrar til klimatilpasning og styrker fornybar energi. I tråd med Parisavtalen er det viktig at klimabistanden kommer i tillegg til, ikke på bekostning av, den tradisjonelle bistanden.

Venstre vil:

- Fastholde målet om at minst 1% av bruttonasjonalinntekten (BNI) skal brukes på bistand.
- Støtte en todeling av bistanden i tråd med Sending-utvalget slik at en bruker minst 0,7 % av BNI på tradisjonell bistand og minst 0,3 % til globale fellesgoder som klima og natur, med mål om opptrapping på sikt.
- At kostnader til mottak av flyktninger ikke skal inngå som en del av bistandsbudsjettet.
- Oppheve tollmurer og andre handelsbarrierer som motvirker fattige land sin økonomiske vekst.
- Styrke FNs arbeid for barns og kvinners rettigheter.
- Utvide bruken av direkte kontantutbetalinger til trengende mennesker og familier for å bekjempe fattigdom.
- Jobbe for å redusere gebyrene som innvandrere som sender penger til hjemlandet må betale.
- Utvide land-for-land-rapporteringen og innføre enhetlig skattlegging av multinasjonale selskaper for å bekjempe skatteparadis og kapitalflukt.
- Arbeide for å styrke internasjonale avtaler om minimumsbeskatning av selskaper.
- Støtte det norske og internasjonale arbeidet for å fremme tros- og religionsfrihet globalt.
- Arbeide for en fast, uavhengig global mekanisme for gjeldslette.
- Styrke klima- og skogsatsningen.
- Styrke det norske bidraget til gjennomføring av naturavtalen.
- Øke andelen av bistanden som går til næringsutvikling, blant annet gjennom å styrke finansieringen av Norfund og Klimainvesteringsfondet.

**Dette programmet er også
tilgjengelig i web-versjon:**

